

SANTERI ALKION USKONNOLLINEN MAAILMA
HÄNEN PÄIVÄKIRJOJENSA VALOSSA 1914–1930

Timo Laaninen
Suomen ja Skandinavian kirkkohistorian pro gradu -tutkielma
Huhtikuu 2016

HELSINGIN YLIOPISTO – HELSINGFORS UNIVERSITET

Tiedekunta/Osasto – Fakultet/Sektion

Teologinen tiedekunta

Laitos – Institution

Tekijä – Författare

Timo Laaninen

Työn nimi – Arbetets titel

Santeri Alkion uskonnollinen maailma hänen päiväkirjojensa valossa 1914–1930

Oppiaine – Läroämne

Suomen ja Skandinavian kirkkohistoria

Työn laji – Arbetets art

Pro gradu -tutkielma

Aika – Datum

Huhtikuu 2016

Sivumäärä – Sidoantal

101

Tiivistelmä - Referat

Tässä tutkielmassa selvitetään Santeri Alkion (1862–1930) uskonnollista maailmankuvaa hänen päiväkirjojensa valossa. Tutkimuksen lähteen muodostavat Alkion päiväkirjat vuosilta 1914–1930. Ne julkaistiin kokonaisuudessaan vuonna 2012. Sitä ennen tutkijoiden käytössä ovat olleet vain vuosien 1917–1922 päiväkirjat.

Alkio teki mittavan uran nuorisoseuraliikkeessä, kirjailijana, lehtimiehenä ja poliitikkona. Hänen poliittisen uransa huippu osuu vuosiin 1917–1920. Alkio vaikutti keskeisesti tasavaltaisen hallitusmuodon läpimenoon vuonna 1919.

Päiväkirjat paljastavat runsaasti uutta tietoa Alkion uskonnollisesta ajattelusta. Hänen rukouselämänsä oli hyvin intensiivistä. Päiväkirjojen mukaan hän rukoili säännöllisesti, joka aamu ja ilta niin yksityisten kuin yleistenkin asioiden puolesta. Rukoukset auttoivat häntä sopeutumaan voittoihin ja tappioihin politiikassa. Alkio sai rukouksesta lohtua ja rauhaa elämän paineissa. Jumala oli hänelle persoonallinen voima, jonka puoleen voi kääntyä ja joka vastasi hänen rukouksiinsa.

Alkio piti omaa Jumala-käsitystään dogmaattisesti mahdottomana. Kolminaisuusoppi näyttää jääneen hänelle vieraaksi päätellen siitä, että hän osoitti rukouksensa aina pelkästään Jumalalle. Jeesukseen tai Pyhään Henkeen hän ei rukouksissaan vedonnut. Kirkon dogmeihin ei mahtunut myöskään Alkion käsitys Jeesuksesta, jota hän ei pitänyt Jumalana vaan suurimpana ihmisenä. Alkio-tutkimuksessa on aiemmin todettu, että lunastusoppi olisi jäänyt Alkiolle vieraaksi. Päiväkirjoissaan hän jättää auki mahdollisuuden, että Jeesus voi tulla hänellekin vielä lunastajaksi. Alkion hautajaisissa puhunut pastori Frans Kärki antoikin ymmärtää, että Alkio olisi lopulta omaksunut uskon Jeesukseen lunastajana.

Alkion yhteiskunnallisen julistuksen ytimessä oli vaatimus Jeesuksen vuorisaarnan oppien soveltamisesta elämään. Hän vaati myös uskonnon uudistamista tältä pohjalta ja antaa Jeesuksen paluullekin tulkinnan tästä näkökulmasta. Jeesuksen paluu tarkoittaisi Alkion mukaan vain sitä, että ihmiskunta alkaisi seurata Jeesuksen oppeja. Herätysliikkeitäkin Alkio arvioi lähinnä niiden yhteiskunnallisen roolin perusteella. Päiväkirjoista paljastuu, että Alkion ja körttiläisten jännite jatkui aina Alkion kuolemaan saakka.

Alkio arvosteli päiväkirjoissaan toistuvasti kirkkoa ja pappeja yhteiskunnallisesta vanhoillisuudesta. Häntä järkytti erityisesti se, että kirkot asettuivat rukoilemaan kaikkien armeijoiden puolesta ensimmäisessä maailmansodassa. ”Ketä Jumala kuulee? Ryssiä, saksalaisia, itävaltalaisia, englantilaisia?” Näin Alkio kyseli päiväkirjassaan.

Alkion omintakeiset uskonnolliset käsitykset nousivat myös poliittisiksi kysymyksiksi erityisesti kansalliseen kokoomukseen. Alkiota syytettiin vaalikamppailuissa jopa jumalankieltäjäksi. Päiväkirjojen perusteella nämä syytökset olivat perusteettomia.

Avainsanat – Nyckelord

Alkio, Ilkka, maalaisliitto, herätysliikkeet, kirkko,

Säilytyspaikka – Förvaringställe

Helsingin yliopiston kirjasto, Keskustakampuksen kirjasto, Teologia

Muita tietoja

Sisällysluettelo

1. Johdanto	1
1.1. Tutkimustehtävä.....	1
1.2. Nuorisonkasvattaja, kirjailija, lehtimies, poliitikko	5
1.3. Aiempi tutkimus Alkion uskonnollisesta ajattelusta.....	7
1.4. Uskonnon rooli Alkion kirjoissa	14
1.5. Alkion päiväkirjat lähteenä	16
2. Harras kristitty, itsenäinen ajattelija.....	20
2.1. Uskonnolliset merkinnät Alkion päiväkirjoissa	20
2.2. Kirjailijan Raamattu	23
2.3. Dogmaattisesti mahdoton Jumala-käsite.....	31
2.4. Kristus, opettaja.....	38
2.5. Kristus, lunastaja	44
2.6. Rukoileva perheenisä	49
2.7. Rukoileva poliitikko.....	52
2.8. Alkion vakaumus poliittisena kiistakapulana.....	60
3. Alkion jännitteinen suhde kirkkoinstituutioon.....	67
3.1. Kirkon kriitikko.....	67
3.2. Pappien arvostelija	70
3.3. Uskonnollisten liikkeiden arviointia	79
3.4. Vaatimus uskonnon uudistamisesta	86
4. Tutkimustulokset.....	90
Lyhenteet.....	96
Lähde- ja kirjallisuusluettelo.....	96

1. Johdanto

1.1. Tutkimustehtävä

Helsingin Apollonkadulla sijaitsevan Keskustan puoluetöimiston seinustalla lähellä puoluesihteerin huonetta on kirjahylly, jonka päällä on Santeri Alkion kasvoja kuvaava patsas. Patsaan sijainnissa on symboliikkaa. Santeri Alkio (1862–1930) oli yksi maalaisliiton perustajista ja puolueen aatteellinen oppi-isä, joka on nostettu kunniapaikalle puolueen historiankirjoituksessa. Hänen ajatuksiaan viljellään puolueen piirissä edelleen ahkerasti, varsinkin juhlapuheissa. Puolueen sisäisessä keskustelussa vedotaan usein Alkioon. Hänen sanoillaan voi perustella hyvinkin erilaisia mielipiteitä kulloinkin ajankohtaisista kysymyksistä.¹

Muutamit Alkio-sitaatit ovat juurtuneet pysyvästi keskustalaiseen kielenkäyttöön. Tämä on saattanut jopa kaventaa kokonaiskuva Alkiosta ja hänen ajattelustaan vuosikymmenten saatossa. Hyvin usein toistettu Alkio-sitaatti kuuluu: ”älkää unohtako köyhän asiaa”.² Tämän Alkiolta lainatun sitaatin jätti myös Urho Kekkonen testamentikseen maalaisliiton eduskuntaryhmälle ja puoluevaltuustolle tultuaan valituksi tasavallan presidentiksi vuonna 1956.³ Toisen hyvin tunnetun sitaatin mukaan ”ihmisyyden kehitystarve ja sen edellytykset on pantava kaiken yhteiskunnallisen ja valtiollisen uudistuksen pohjaksi.”⁴

Tarkoitukseni on tutkia Alkion ajattelun yhtä ulottuvuutta, hänen uskonnollista maailmaansa vuonna 2012 julkaistujen ja vasta sitä kautta kokonaisuudessaan tutkijoiden ulottuville tulleiden päiväkirjojen valossa. Muuttavatko päiväkirjat aiemman tutkimuksen luomaa käsitystä Alkion uskonnollisesta maailmankuvasta? Mikä oli Alkion suhde Raamattuun ja kuinka hän käytti Raamattua päiväkirjamerkinnoissään? Mitä hän ajatteli Jumalasta ja

---

¹ Esimerkiksi kesäkuussa 2015 Keskustan sisällä syntyi väittelyä siitä, onko Juha Sipilän hallituksen ohjelma sopusoinnussa Alkion aatteiden kanssa. Nuorisojärjestön varapuheenjohtaja Katja Asikainen piti Helsingin Sanomiin kirjoittamassaan mielipidekirjoituksessa hallitusohjelmaa alkiolaisen ihmisyyssateen hautauksena. Seppo Niemelä vastasi Suomenmaassa siteeraamalla Alkion ajatuksia vastuullisen taloudenpidon merkityksestä. Asikainen, HS 4.6.2015 ja Niemelä: Suomenmaa 23.6.2015.

² Viljami Kalliokosken mukaan Alkio esitti tämän testamentin eduskuntaryhmälle vuonna 1925. Kalliokosken mukaan lause oli jatkunut kehotuksella ”ja vaalikka myös kansalaiskuntoa”. Kalliokoski 2002, 95.

³ Suomi 1990, 507.

⁴ Risto Volasen mukaan Alkio tarkoitti ihmisyydellä ja sen kehitystarpeella sivistystä. Volanen 2013, 1.

Kristuksesta? Kuinka hänen uskonnolliset käsityksensä poikkesivat tuon ajan kirkon opetuksesta? Millaista oli Alkion rukouselämä? Antavatko päiväkirjat lisävalaistusta siihen, miksi Alkio suhtautui niin kriittisesti kirkkoinstituutioon ja pappeihin sen edustajina? Miten Alkio suhtautui oman aikansa uskonnollisiin liikkeisiin kirkon sisällä ja sen ulkopuolella? Antavatko päiväkirjat lisävalaistusta siihen, miten Alkio käsitti uskonnon roolin ja miten hän halusi kehittää sitä?

Pidän Alkion uskonnollisen maailmankuvan selvittämistä tärkeänä monestakin syystä. Aihetta ei ole aiemmin systemaattisesti tutkittu niin ”intiimistä” lähteestä kuin nyt on tullut mahdolliseksi. Aihe on ajankohtainen myös siksi, että uskontoon liittyvät teemat ovat nousseet entistä useammin julkiseen keskusteluun 2010-luvulla niin Suomessa kuin kansainvälisestikin.

Suomessa uskonnon ja kirkon asema julkisessa keskustelussa, myös politiikassa on vaihdellut. Kirkko asettui vuoden 1918 kansalaissodassa valkoisten voittajien puolelle, mikä syvensi entisestään juopaa työväenliikkeeseen kanssa. Jo vuosisadan alussa sosialistinen työväenliike näki kirkon ja uskonnon kapitalistisen yhteiskunnan henkisenä tukipilarina ja esteenä työväenliikkeen yhteiskunnallisille pyrkimyksille.⁵ Kuten tästäkin tutkimuksesta käy ilmi, kirkosta ja uskonnosta tuli kiistakapula myös maalaisliiton ja kokoomuksen välisessä kilpailussa.

Sotien jälkeen poliittiset jännitteet kirkon ympärillä vähitellen lientyivät. Kirkko alkoi muuttua kansankirkoksi, jossa on tilaa kaikkia poliittisia suuntauksia kannattaville ihmisille.⁶ Samalla uskonto alkoi muuttua yksityisasiaksi, johon ei ollut soveliaista puuttua poliittisessa keskustelussa.

Viime vuosina on alkanut näkyä merkkejä uskonnon paluusta poliittiseen keskusteluun. Useat poliitikot ovat tuoneet esille uskonnollisen vakaumuksensa joko omasta aloitteestaan tai median pyynnöstä. Esimerkiksi voidaan ottaa presidentinvaalit, joiden luonne muuttui kun Suomessa siirryttiin suoraan kaksivaiheiseen kansanvaaliin vuonna 1994. Tämä vaalitapa nostaa ehdokkaiden persoonat vaalikamppailun keskiöön varsinkin toisella kierroksella, jolloin jäljellä on vain kaksi henkilöä. Tavaksi on tullut, että vaalikampanjoissa käsitellään myös ehdokkaiden uskonnollista vakaumusta. Esimerkiksi vuoden 1994 presidentinvaaleissa toiselle kierrokselle selvinnyt Elisabeth Rehn joutui

---

⁵ Murtorinne 1977, 8–10.

⁶ Murtorinne 1977, 23–24.

puolustuskannalle, kun hän eräässä keskustelussa totesi, että hänellä ei ollut varmuutta historiallisen Jeesuksen olemassaolosta.⁷

Toinen esimerkki uskonnon paluusta poliittiseen keskusteluun on perussuomalaisten pitkäaikaisen puheenjohtajan Timo Soinin uskonnollisesta vakaumuksesta käyty keskustelu. Soini liittyi katoliseen kirkkoon 1980-luvulla ja on sen jälkeen myös poliitikkona johdonmukaisesti puolustanut kirkkonsa näkemyksiä muun muassa aborttikysymyksessä. Asia nousi vahvasti esille mm. vuoden 2012 presidentinvaaleissa, joissa SDP:n ehdokas Paavo Lipponen yritti hiillostaa Soinia juuri aborttikysymyksellä.⁸

Santeri Alkion uskonnollisen maailmankuvan tarkastelu auttaa ymmärtämään myös 2000-luvun Suomessa käytyä keskustelua poliitikkojen uskonnollisista näkemyksistä. Alkio oli omaperäinen ajattelija uskontoon liittyvissä kysymyksissä. Jos Alkio eläisi tänään, hän valitsisi uskonnollisia mielipiteitä selvittävässä gallupkyselyssä todennäköisesti vaihtoehdon ”uskon, mutta toisin kuin kirkko opettaa”.

Historian merkkihenkilöiden uskonnollisen maailmankuvan selvittäminen voi avata heidän persoonallisuuttaan uudesta näkökulmasta. Esimerkiksi sopii YK:n pääsihteeri Dag Hammarskjöld, jonka mietelauseenomaiset päiväkirjamerkinnot julkaistiin pääsihteerin kuoleman jälkeen otsikolla *Kiinnekohtia*. Kirja avasi hänen sisäistä maailmaansa tavalla, joka yllätti aikalaiset. Hammarskjöld paljastui uskonnolliseksi mystikoksi. Kirjan sisältöä on kuvattu suoranaiseksi shokiksi jopa Hammarskjöldin lähimmille työtovereillekin, joilla ei ollut aavistustakaan pääsihteerin persoonan uskonnollisesta puolesta.⁹

Uskonnon rooli on viime vuosina korostunut myös kansainvälisen politiikan taustatekijänä. On kulunut vain runsaat kaksikymmentä vuotta siitä, kun yhdysvaltalainen filosofi Francis Fukuyama esitti teesinsä historian lopusta. Fukuyaman mukaan kaikki inhimillisen historian kannalta merkittävä oli jo tehty ja ihmiskunnan kehitys ideologioiden välisenä taisteluna oli suurelta osin

---

⁷ Vesikallio 2014, 185–187. Omakohtainen kokemukseni uskonnon merkityksestä liittyy vuoden 2000 presidentinvaaleihin, jolloin toimin presidenttiehdokas Esko Ahon avustajana ja valmistelin siinä roolissa ehdokkaan vastauksia median, kansalaisjärjestöjen ja yksittäisten kansalaisten kysymyksiin. Ehdokkaalta toivottiin esimerkiksi vastausta yksinkertaiseen kysymykseen: uskotko Jumalaan?

⁸Ks. esim. Ylen nettisivujen uutinen 10.12.2011.

<http://yle.fi/uutiset/lipponen_painaa_soinia_abortilla/5466295>

⁹ Beumer 1999, 37.

päättynyt liberaalin demokratian voittoon. Fukuyama tuli näihin johtopäätöksiin kylmän sodan päättymisen ja Berliinin muurin kaatumisen jälkeen.¹⁰

Fukuyaman teesi historian loppumisesta vanhentui varsin nopeasti. Esimerkiksi Kiina ja Venäjä ovat haastaneet liberaalin demokratian kehitysmallin. Venäjä on Vladimir Putinin johdolla hakenut johdetun, autoritaarisen demokratian vaihtoehtoa, jossa ortodoksikirkolla on merkittävä rooli valtion identiteetin luojana. Kiina nojaa puolestaan yhden puolueen yksinvallan ja kovan markkinatalouden yhdistelmään ja haastaa tällä kehitysmallilla jo Yhdysvaltojen asemaa maailman johtavana talousmahtina. Kiinan kehitysmalli nojaa maan vanhoihin konfutselaisiin perinteisiin.¹¹

Viimeksi liberaalin demokratian on haastanut ns. arabikevään jälkeen syntynyt islamin äärimmäisiin tulkintoihin pohjautuva terrorismi, joka on viime vuosina kylvänyt kauhua monissa Euroopan suurissa kaupungeissa, Lontoossa, Pariisissa, Madridissa ja Brysselissä. Nämä esimerkit kertovat uskonnon kasvavasta merkityksestä kansainvälisessä politiikassa. Santeri Alkion päiväkirjat ovat tässä suhteessa ajankohtaista luettavaa, koska hänkin pohti usein uskonnon roolia silloisissa kriiseissä.

Sovellan tutkielmassani monia historiantutkimuksen menetelmiä. Tarkastelen päiväkirjojen valossa temaattisesti Alkion suhtautumista uskonnollisiin kysymyksiin vuosina 1914–1930. Tämä tarkastelutapa osoittautui aiheen käsittelyssä paremmaksi kuin kronologinen tarkastelu. Kolmessa niteessä julkaistuissa päiväkirjoissa on yhteensä 1800 sivua tekstiä, jonka analysoinnissa käytän myös kvantitatiivisia menetelmiä. Selvitän, kuinka paljon päiväkirjassa on uskontoon viittaavia merkintöjä. Intertekstuaalinen ja reseptiohistoriallinen analyysi ovat käyttökelpoisia välineitä sen arvioimiseen, miten Alkio käyttäi esimerkiksi Raamatun tekstejä. Muutamat päiväkirjan merkinnät houkuttelevat pohtimaan psykohistorian näkökulmasta sitä, miten eräät nuoruuden kokemukset vaikuttivat Alkion kriittiseen suhtautumiseen kirkkoinstituutioon ja papistoon.

Käytän tutkimuksessani paljon suoria sitaatteja Alkion päiväkirjoista. Perustelen tätä sillä, että niissä kuuluu aidoimmillaan Alkion oma ääni. Niukasti opillista sivistystä saaneena ”kansankirjailijana” Alkio oppi ilmaisemaan asioita

---

¹⁰ Näin Fukuyaman teesit esittää Wikipedia, ks. <https://fi.wikipedia.org/wiki/Francis_Fukuyama> Seikko Eskola tiivistää Fukuyaman perusväitteen niin, että liberaalissa demokratiassa ihmiskunta on saavuttanut ihmisyyhteisöjen hallinnan lopullisen muodon. Näin se on voittanut ideologioitten kilpailun. Eskola 2005, 54.

¹¹ Eskola 2005, 58–59.

kansantajuisesti ja nasevasti. Tämä koskee myös hänen uskonnollisia käsityksiään.

Tähän tutkimukseen pätee pitkälti se, mitä *Ilkka Huhta* sanoo herätysliikkeiden tutkimuksesta, jota tekevät usein herätysliikkeiden jäsenet.¹² Huhdan mukaan herätysliiketausta voi olla tutkimuksessa sekä vahvuus että heikkous. Samalla tavoin minäkin olen kuulunut nuoruudesta saakka Alkion perustamaan puolueeseen. Monien sukupolveni edustajien tavoin innostuin Alkion ajatuksista 1970-luvun alussa. Alkio oli voimakkaasti ihanteellinen julistaja, jonka sanoma tuntuu vetoavan nuoriin sukupolvesta toiseen.

Alkion kuolemasta oli kuitenkin kulunut jo lähes 40 vuotta tutustuessani hänen ajatuksiinsa. Noihin aikoihin oli elossa enää harvoja Alkion aikalaisia, ja tänään hän on jo pelkästään historiallinen hahmo.¹³ Pysin tutkielmassani käyttämään Alkio-harrastustani voimavarana Huhdan edellä mainitun artikkelin tarkoittamassa mielessä. Samalla lähdin siitä, että Alkio kuuluu ”vieraaseen kulttuuriin” historiantutkimuksen näkökulmasta.

Tässä tutkimuksessa käytän termiä ”kirkko” Suomen evankelisluterilaisesta kirkosta.

Tutkimukseni johdantoluku on tavanomaista laajempi. Tutkimuksen taustoittamiseksi tarvitaan henkilökuvaus Alkiosta. Tähän asti tehdyn Alkio-tutkimuksen esittelyn jälkeen kuvaan vielä uskonnon roolia Alkion kirjallisessa tuotannossa. Se luo taustan päälähteeni, tutkijoiden ulottuville tulleen ainutlaatuisen päiväkirja-aineiston esittelylle johdanto-osan lopuksi.

1.2. Nuorisonkasvattaja, kirjailija, lehtimies, poliitikko

Santeri Alkio syntyi vuonna 1862 Laihialla Suomen autonomisessa suuriruhtinaskunnassa. Kirkonkirjoihin hänet merkittiin sukunimellä Filander isänsä Juho Filanderin mukaan.¹⁴ Alkio oli alun perin kirjailijanimi, jonka Alkio otti vuonna 1897 myös viralliseksi sukunimekseen.¹⁵

---

¹² Huhta 2013, 198.

¹³ Yksi pisimpään eläneistä Alkion työtovereista oli kansanedustajana ja ministerinä toiminut Juhani Leppälä, joka kuoli 96-vuotiaana vuonna 1976.

¹⁴ Tässä esitetyt elämäkertatiedot on poimittu Seppo Niemelän kirjasta Ajankohtainen Alkio. Niemelä 2012, 96–98.

¹⁵ Näin on nimenvaihdos ajoitettu em. Niemelän kirjassa. Esimerkiksi Mäki sanoo nimenvaihdoksen tapahtuneen vasta vuonna 1898. Mäki 1948, 14.

Isä elätti perhettään eri vaiheissa räätilinä, käsityöläisenä, kauppiana ja maanviljelijänä. Äiti oli Maria Filander, omaa sukua Jakku. *Alanen* luonnehtii häntä tärkeäksi uskonnolliseksi kasvattajaksi perheessä.¹⁶

Alkion koulusivistys rajoittui neljään luokkaan kansakoulua. Puuttuvan muodollisen koulutuksen Alkio korvasi ahkeralla lukemisella ja itseopiskelulla.

Alkion isä kuoli vuonna 1882, ja 19-vuotias Santeri Alkio joutui ottamaan vastuun perheen elättämisestä. Hän ryhtyi hoitamaan isänsä kauppaa. Tämä ammatti oli Alkiolle suorastaan vastenmielinen, mutta hän piti velvollisuutenaan hoitaa kaupan velat. Parinkymmenen vuoden ponnistelun jälkeen Alkio saattoi luopua maakauppiaan ammatista, mutta ”entinen maakauppias” säilyi kauan poliittisten vastustajien sanavarastossa hänen ansioitaan vähättelevänä tittelinä.¹⁷

Alkion ensimmäinen lehtikirjoitus, Laihian kirje, julkaistiin Waasan Sanomissa helmikuussa 1878. Alkio oli tuolloin 15-vuotias. Siitä alkoi kirjoittajan ura, joka jatkui Alkion kuolemaan saakka. Hän kirjoitti elämänsä aikana kymmenkunta kaunokirjallista teosta, joista *Puukkojunkkarit* lienee tunnetuin. Lisäksi Alkio julkaisi joukon maalaisliittoaatetta valaisevia poliittisia kirjoja. Hän toimi vuosikymmenten ajan myös nuorisoseuraliikkeen lehden *Pyrkijän* päätoimittajana.

Keskeisen osan elämäntyöstään Alkio teki sanomalehti *Ilkassa*. Hän oli vuonna 1906 perustetun *Ilka*-lehden ensimmäinen päätoimittaja ja hoiti tätä tehtävää kuolemaansa saakka.¹⁸ Lehteä pidettiin Maalaisliiton epävirallisena päääänenkannattajana. Alkio korosti lehden aatteellista tehtävää.¹⁹

Alkio oli mukana perustamassa Laihian nuorisoseuraa vuonna 1882. Hän nousi vähitellen koko nuorisoseuraliikkeen johtavaksi hahmoksi. Alkio julkaisi vuonna 1905 *Nuorisoseura*-kirjan, joka kokosi yhteen hänen ajatuksensa nuorisoseuraliikkeen kasvatustehtävästä.²⁰

Alkion monipuolisesta elämäntyöstä on nostettava erikseen esiin myös hänen toimintansa raittiusliikkeessä. Raittiusaate kuului nuorisoseuraliikkeen kasvatustehtävään, minkä ohella Alkio osallistui aktiivisesti raittiusjärjestöjen

---

¹⁶ Alanen 1976, 147–148. Ks. myös Mäki 1948, 15.

¹⁷ Alkio 2012 c, 322.

¹⁸ Alkion voimien vähetessä Artturi Leinonen nimitettiin lehden vastaavaksi toimittajaksi huhtikuussa 1929, mutta Alkio säilyi päätoimittajana. Miehet ehtivät tehdä yhteistyötä vain vuoden ajan ennen Alkion kuolemaa. Hokkanen 2006, 64–65.

¹⁹ Lokakuussa 1924 Alkio murehti lehden lukijoiden ja hallinnon valituksia, että lehdessä pitäisi olla enemmän uutisia. Kilpailu kokoomusväriä tunnustavan Vaasa-lehden kanssa oli tiukkaa. Vaasassa oli enemmän ihmisiä kiinnostavia uutisia ja kevyitä pakinoita. Kilpailun paineessa Alkio parahti: ”Hyvä Isä, anna niille uutisia, että minä saan kirjoittaa parempaa!” Alkio 2012 c, 358.

²⁰ Kirja julkaistiin ensimmäisen kerran vuonna 1905 ja siitä otettiin uusintapainos vuonna 1923.

työhön. Hän liittyi vuonna 1921 jäseneksi Godtemplareiden Vaasan looshiin, yhteen Yhdysvalloissa perustetun kansainvälisen raittiusjärjestön Suomen alaosaan.²¹ Lisäksi hän toimi mm. Kieltolakiliiton puheenjohtajana. Alkion yhteiskunnallisen toiminnan tärkeimpiä tavoitteita oli kieltolain aikaansaaminen. Kun Alkio lähti vuonna 1919 sosiaaliministeriksi, hänen keskeinen motiivinsa oli kieltolain toimeenpano. ”Jos voin antaa iskun alkoholiraivolle, mikä nyt kuohuu, on sen antaminen suurin iloni.”²²

Alkion poliittinen ura alkoi vuoden 1906 eduskuntauudistuksesta. Hänet valittiin vuonna 1905 eduskuntalaitoksen uudistamiskomiteaan. Eduskuntaan hän nousi vuonna 1907 Etelä-Pohjanmaan Nuorsuomalaisen Maalaisliiton edustajana, mutta heti eduskunnan kokoontumisen jälkeen hän siirtyi Maalaisliiton eduskuntaryhmään.²³ Kun Oulussa perustettu Suomen Maalaisväestön Liitto ja Etelä-Pohjanmaan Nuorsuomalainen Maalaisliitto yhdistyivät, Alkio vaikutti keskeisesti tämän Maalaisliiton nimellä yhtyneen puolueen ohjelman laatimiseen ja kirjoitti maalaisliiton vaalijulistuksia aina 1920-luvun lopulle asti.²⁴

Yhdysvalloissa käytetään nimitystä ”Founding Fathers”, perustajaisät, niistä henkilöistä, jotka vaikuttivat keskeisesti maan itsenäistymiseen vuonna 1776. Santeri Alkiota voidaan luonnehtia yhdeksi Suomen itsenäisen tasavallan perustajaisäksi. Hänen ehdotuksestaan eduskunta hyväksyi 15.11.1917 valtalain, jota on luonnehdittu Suomen todelliseksi itsenäisyysjulistukseksi.²⁵ Hän allekirjoitti ensimmäisenä eduskunnan porvarillisten ryhmien esittämän itsenäisyysjulistuksen 6.12.1917.²⁶ Lisäksi hän vaikutti ratkaisevasti tasavaltalaisen hallitusmuodon läpimenoon 1919. Kun eduskunta hyväksyi hallitusmuodon 21.6.1919, Alkio oli suorastaan haltioitunut.²⁷

1.3. Aiempi tutkimus Alkion uskonnollisesta ajattelusta

Santeri Alkion uskonnollisia käsityksiä on sivuttu monissa Alkiota ja maalaisliittoa käsittelevissä tutkimuksissa.

---

²¹ Alkio 2012 c, 27. Järjestön kansainvälinen nimi oli aiemmin International Organisation of Good Templars, nykyään IOGT International.

²² Alkio 2012 b, 257.

²³ Kyösti Kallio kertoo ryhmän vaihdoksesta vuonna 1922 ilmestyneessä Alkion juhla- ja muistokirjassa. Kallio 1922, 8–9.

²⁴ Alkion roolista Maalaisliiton perustamisvaiheissa, Alanen 1976, 371–380.

²⁵ Alanen 1976, 461.

²⁶ Alanen 1976, 468–469.

²⁷ Alkion tunnelmat välittyvät päiväkirjamerkinnästä. ”Se on juhlahetki! Historiallinen hetki. Maalaisliittolaiset ovat johtaneet tasavallan vaikeuksien läpi vapauteen.” Alkio 2012 b, 312.

Alkio-tutkimuksen perusteos on *Aulis J. Alasen* kirjoittama elämäkerta vuodelta 1976. Hänellä oli käytössään Alkion päiväkirja vuosilta 1917–1922. Alasen 700-sivuisessa teoksessa Alkion uskonnollisia näkemyksiä käsitellään 12 sivun verran otsikolla ”Alkio, ongelmallinen uskonnollinen persoonallisuus”.

Alanen listaa Alkion lähipiiristä monta uskonnollista naista. Isoäiti Istan Momma tunnettiin usein virsiä veisaavana, oikein ”vanhanaikaisena jumalaapelkäävänä isoäitinä”. Äiti Maria tunnettiin hiljaisena, lämpimänä kristittyinä. Myös Alkion molemmat puoliset, Serafina Mannila ja Anna Augusta Falenius toivat kotiin elävän kristillisyyden. *Alanen* luettelee Alkion uskonnolliseen ajatteluun vaikuttaneista henkilöistä vielä lestadiolaisen opettajan K. H. Kahran sekä lähellä asuneen aate- ja työtoverin Uuno Jooseppi Tarkkasen, joka kuului vapaakirkolliseen liikkeeseen.²⁸ Myös helsinkiläinen kultaseppä Juho Laine vaikutti Alkion uskonnollisiin käsityksiin.²⁹

Uskonsa peruskäsitteet Alkio koetti kuitenkin *Alasen* mukaan selvittää itse. Hän omaksui Leo Tolstoilta käytännön kristillisyyden, jonka lähtökohtana oli Jeesuksen vuorisaarna. *Alanen* korostaa myös Alkion läheistä henkilökohtaista suhdetta Jumalaan. Alkio piti jo 1890-luvulta saakka tärkeänä kirkon yhteiskunnallisia tehtäviä ja mietti mahdollisuutta sulauttaa yhteen uskonnolliset ja yhteiskunnalliset aatesuuntaukset. Alkion perusluonteeseen kuului rehellisyys, ennen muuta rehellisyys itseä kohtaan. Jos tunsu epäilystä, sekin oli tunnustettava. *Alanen* tiivistää, että ”Alkio oli uskonkysymyksissä koko ikänsä nimenomaan etsijä; hänen ratkaisunsa eivät suinkaan syntyneet helposti vaan usein hyvinkin raskaan pohdinnan tuloksina.”³⁰

Tieteellisestä tutkimuskirjallisuudesta on *Alasen* työn ohella mainittava *Armo Nokkalan* väitöskirja ”Tolstoilaisuus Suomessa”. *Nokkalan* mukaan Alkio sai vaikutteita tolstoilaisuudesta ennen muuta Arvid Järnefeltin kautta. Hänellä oli kirjastossaan lähes koko Järnefeltin tuotanto, ja lukuisat alleviivaukset todistavat että kirjat myös luettiin tarkkaan. *Nokkalan* mukaan Alkio omaksui Järnefeltin välittämänä esimerkiksi tolstoilaisen pasifismin. Yhteistä on myös vakaumus kaikkien ihmisten veljeydestä ja Jeesuksen Vuorisaarnan merkityksestä yhteiskunnallisen toiminnan ohjenuorana. *Nokkala* katsoo, että nuorisoseuraliikkeen Pyrkijä-lehden toimittajana Alkio edusti maltillista

---

²⁸ Alanen 1976, 147–148.

²⁹ Alanen 1976, 153–154.

³⁰ Alanen 1976, 157.

tolstoilaisuutta ja kasvatti Suomen nuorisoseuraväkeä siinä hengessä vuosikymmenten ajan.³¹

Myös maalaisliiton historiankirjoituksessa on viitattu Alkion uskonnollisiin näkemyksiin. *Ilkka Hakalehto* nostaa esiin Alkion roolin Etelä-Pohjanmaan nuorsuomalaisen maalaisliiton ohjelman valmistelussa vuonna 1906. *Hakalehdon* mukaan ohjelman koululaitosta käsittelevä osan alku ilmentää Alkion tolstoilaissävytteistä uskonnollisuutta. Ohjelmassa esitettiin, että koulut oli muodostettava entistä enemmän kasvatuslaitoksiksi muun muassa Kristuksen rakkauden opin vaatimuksia silmälläpitäen. Uskonnon opetus olisi ”varsinkin alkeisopetuksessa vapautettava dogmeista ja sen sijaan pantava paino kristillisen rakkauden ja uskonnollisen mielen herättämiseen”. Lisäksi ohjelmaan sisältyi vaatimus valtion ja kirkon erottamisesta toisistaan. *Hakalehdon* mukaan Alkion tavoitteena oli kristillisten arvojen ja kirkon aseman vahvistaminen valtiollisessa elämässä. Alkiota elähdytti ”henkilökohtaisesta Jumala-suhteesta lähtevä voimakas kristillinen usko”, *Hakalehto* toteaa. Hän katsoo, että vaatimus kirkon ja valtion erosta heijastaa Alkion tolstoilaisuudesta ja uskonnollisesta liberalismista omaksumaa antiklerikalismia ja valtiokirkon siteistä vapaan kristillisyyden ihannetta sekä uuden puolueen yhteiskunnallista radikalismia.³²

Kun Etelä-Pohjanmaan nuorsuomalainen maalaisliitto ja Oulussa perustettu Suomen Maalaisväestön Liitto (SML) yhtyivät Maalaisliitoksi vuonna 1908, sen ohjelmaan otettiin SML:n muotoilut kirkon ja valtion suhteista. Ne olivat selvästi maltillisempia kuin eteläpohjalaisten teesit. Enää ei vaadittu valtion ja kirkon eroa vaan todettiin, että kirkon ja valtion ero oli otettava ”tarkan harkinnan alaiseksi”.³³ Tämä muotoilu säilyi sittemmin puolueen ohjelmassa aina vuoteen 1932 saakka.³⁴

Juhani Mylly tarkastelee puolueen historian toisessa osassa alkiolaisuutta ideologiana. Uskonto anoi tälle ideologialle oman värinsä. *Myllyn* mukaan Alkio nosti talonpojan yksinkertaisen elämäntavan esikuvaksi, johon sisältyi ihmisen sopusointu Jumalansa ja luonnon kanssa. *Myllyn* mukaan tämä oli suomalainen utopia onnellisesta elämästä.³⁵

Alkio kirjoitti johdanto-osan maalaisliiton vuoden 1921 puolueohjelmaan. *Myllyn* mukaan johdannossa pistää silmään uskonnollisista herätysliikkeistä,

---

³¹ Armo Nokkala 1958, 247–261. Alanen torjuu Nokkalan käsityksen Tolstoin merkityksestä nuorisoseuraväen suurimpana auktoriteettina. Ks. Alanen 1976, 152–153.

³² Hakalehto 1986, 147–152.

³³ Hakalehto 1986, 172 ja 221.

³⁴ Talonen 1982, 186.

³⁵ Mylly 1989, 104.

ennen muuta lestadiolaisuudesta, herännäisyydestä ja vapaakirkollisuudesta nouseva valtiokirkon arvostelu. Alkion kynällä maalaisliitto vaati kirkolta käännöstä kansanvaltaisempaan suuntaan, ”pappiskirkosta kansankirkoksi”.³⁶

Jouko Talosen artikkeli maalaisliiton uskontopoliittisesta linjasta vuosina 1906–1944 sisältää tiivistyksen Alkion uskonnollisesta ajattelusta sekä hänen suhtautumisestaan kirkkoon ja herätysliikkeisiin. *Talonen* päätyy arvioon, että Alkion ajattelu muuttui erityisesti vuoden 1918 kansalaissodan jälkeen. Hänen tolstoilaisväritteinen kristillisyydenkäsityksensä vaikutti keskeisesti Etelä-Pohjanmaan nuorsuomalaisen maalaisliiton ohjelmaan vuonna 1906, mutta 1920-luvun uskontopoliittisissa ratkaisuissa Alkio edusti jo monissa asioissa konservatiivista linjaa. *Talonen* jättää tähän arvioon varauksen, että Alkion ajattelun pohjalla oli edelleen vanha, eettisiin periaatteisiin painottunut vapaan kristillisyyden ihanne.³⁷

Alkiosta on tehty *Armo Nokkalan* em. työn lisäksi kaksi uudempaa väitöskirjatason tutkimusta. *Arja Sahlberg* sivuaa väitöskirjassaan myös Alkion uskonnollista ajattelua. Hän luonnehtii Alkiota lahjakkaaksi, taiteellisesti orientoituneeksi ihmiseksi, jonka henkinen elämä oli hyvin syvää. Alkio koki *Sahlbergin* mukaan monta eksistentiaalista kriisiä. Ensimmäinen kriisi Alkion mielessä oli äidin uskonnollis-mystisen näkemyksen jännite valistuksen sivistyspyrkimyksen kanssa. Hän kääntyi valistuksen puoleen ja päätyi sivistysihmisen, taistelijan ja maailmanmuuttajan käsitteeseen. Vuoden 1918 vaikeat olosuhteet johtivat hänet uuteen eksistentiaaliseen kriisiin, jolloin hän kääntyi uudelleen äitinsä uskonnon puoleen ja haki sieltä tukea ja lohtua. Sivistys-Alkio alkoi väistyä sisäisen, uskonnollisen Alkion noustessa esiin. Sivistyksen rinnalla kaitselmusoppi ja Jumalan johdatus toistuivat Alkion kirjoituksissa ja päiväkirjassa. *Sahlberg* esittää jaottelun sivistys-Alkioon ja poliitikko-Alkioon ja katsoo, että näiden kahden näkökulman painotukset vaihtelivat Alkion toiminnassa ajan kuluessa. Kolmas ulottuvuus oli vielä tasapainoileva empijä-Alkio. *Sahlberg* on hyödyntänyt tutkimuksessaan laajasti Alkion päiväkirjoja, mutta vain vuosilta 1917–1922 kuten Alanenkin elämäkertatutkimuksessaan.³⁸

Seppo Niemelän väitöskirja keskittyy Alkion kasvatustajatteluun, jossa uskonnolla oli oma roolinsa. Hän nostaa esiin Agathon Meurmanin yhtenä

---

³⁶ Mylly 1989, 116.

³⁷ Talonen 1982, 210.

³⁸ Sahlberg 1995, 118–138.

Alkioon eniten vaikuttaneista henkilöistä. Meurman korosti, että uskon ja toiminnan välillä pitää olla yhteys. Kristityn tulisi asettua aikansa rientojen eturiviin, palvella sitä mikä on hyvää ja hylätä, mitä niissä on paha. Meurman edusti aikanaan vaikutusvaltaista kristillistä fennomaniaa, joka toimi valtiollisen ja kansallisen fennomanian edelläkävijänä. *Niemelän* mukaan tämännäköinen aikalaistausta tekee vähemmän ongelmalliseksi *Alasen* käyttämän luonnehdinnan Alkion ongelmallisesta uskonnollisesta persoonallisuudesta.³⁹

Meurman vaikutti Alkion ajatteluun myös siten, että Alkio tutustui J. V. Snellmaniin Meurmanin kautta. Meurman suomensi ja toimitti Snellmanin ajatuksista kokoelman *Kirjoituksia aikakauskirjallisuuden alalla*, jonka Alkio luki tarkasti ja alleviivaten parikymppisenä nuorukaisena. Kirjoitukset sisälsivät hyvät tiivistykset esimerkiksi Immanuel Kantin ja Georg Wilhelm Friedrich Hegelin ajattelusta.⁴⁰

Niemelä julkaisi vuonna 2012 myös tiiviin kansantajuksen yleisesityksen Alkion ajattelusta otsikolla *Ajankohtainen Alkio*. Hän tarkastelee siinä yhden luvun verran Alkion uskonnollisia käsityksiä. *Niemelän* mukaan Alkio näki herätysliikkeet välttämättömänä toisena puolena siitä suomalaisuuden herätyksestä, jonka toisen puolen johtava mies oli J. V. Snellman. Nämä yhdessä pelastivat kansan kuolemasta. Alkio korosti, että kristillisyyden oli oppi myös elämää varten. *Niemelän* mukaan Alkio uskoi, että ajan suuret aatteet kuten syvien rivien aseman parantaminen, kansanvalta ja kansallisuus olivat ikuisen luovan voiman työtä. *Niemelä* muistuttaa, että Alkio kirjoitti kristinuskosta paljon, mutta enemmänkin varovaisesti ja ehdotellen. Hän ei haluakaan liittää Alkioon tätä tai tuota uskonkäsitystä ja toteaa, että Alkion aatteellisia ja yhteiskunnallisia ajatuksia on kannatettu monen uskontulkinnan pohjalta.⁴¹

Alkion kasvatustutkimusta on tutkinut myös *Tuomo Laitila*. Hän luonnehtii Alkion ajattelua evoluutio-ajatteluksi. Hän oli omaksunut kehitysopin myös kasvatuksessa ja puki sen usein kristinuskon kielelle esimerkiksi toteamuksella, että ”Jumalan luomistyö jatkuu”.⁴²

Alkion uskonnollista ajattelua on valotettu myös maalaisliitto-keskustapuolueen kirjasarjassa ”Heräävä maaseutu”, jota julkaistiin noin kymmenen vuoden välein 1960-luvulle saakka ja sen jälkeen hieman vaihtelevilla

---

³⁹ Niemelä 2011, 142–145.

⁴⁰ Niemelä 2011, 145–146.

⁴¹ Niemelä 2012, 79–82.

⁴² Laitila 2001, 56.

otsikoilla. Vuonna 1986 julkaistuun ”Heräävä maa IX” –kirjaan sisältyy *Risto Volasen* artikkeli Filanderista Alkioksi, jossa *Volanen* tarkastelee Alkion ajattelun kehitystä 1800-luvun lopulta lähtien. Volasen mukaan Alkio koki henkisen murroksen vuosisadan vaihteessa. Hän kävi hyvin lähellä paitsi materialistisia käsityksiä myös sosialistisia aatteita ja kasvoi sitten näiden aatteiden jyrkäksi kriitikoksi.⁴³

Alkion ajattelusta on koottu vuosikymmenten varrella parikin sitaattikokoelmaa, joissa on lainattu myös hänen uskonnollisia kirjoituksiaan. Tämän tutkimuksen kannalta hyödyllisin lähde on *Juha Kuisman* ja *Seppo Niemelän* vuonna 1983 toimittama teos, jossa uskontoa koskevat sitaatit on koottu erilliseksi luvuksi.⁴⁴

Alkion uskonnollisia käsityksiä on selvitetty myös monissa kansantajuisissa, erityisesti nuorisoseuraliikkeen ja maalaisliitto-keskustan piirissä syntyneissä yleisesityksissä.

Ensimmäisen laajemman, vuonna 1948 ilmestyneen elämäkerran kirjoitti nuorisoseuraliikkeen toimeksiannosta *M. E. Mäki*. Kirjan painopiste on Alkion toiminnassa nuorisoseuraliikkeessä.

Mäki selvittää lyhyesti Alkion monipuolista uskonnollista elinympäristöä lapsuudesta saakka. Hänen mukaansa Alkio joutui tekemisiin lestadiolaisuuden, vapaakirkollisuuden ja evankelisen liikkeen kanssa, mutta herännäisyysliikkeen kanssa hän ei tullut lähempään kosketukseen. *Mäki* käy läpi myös Alkion kamppailut papiston kanssa mutta toteaa, että hän ei ollut taistelukannalla koko papistoa vastaan vaan ainoastaan ”niitä pappeja vastaan, jotka asettuivat poikkiteloin hänen ajaessaan kansakoulu-, raittius-, nuorisoseura-, ja maalaisliittoasioita”. *Mäen* mukaan tällaiset jännitteet olisivat kuitenkin poistuneet papiston yleisen kehityksen myötä Alkion vanhemmalla iällä. *Mäki* toteaa myös Leo Tolstoin ja Arvid Järnefeltin vaikutuksen Alkion ajatteluun. ”Vaatimus kristillisuuden periaatteiden toteuttamisesta elämässä tulee hänelle tärkeäksi jo viime vuosisadalla ja pysyy sellaisena elämän loppuun asti.”⁴⁵

Ennen *Mäkeä* Alkiosta kirjoitti *Niilo Liakka*, jonka kirja *Santeri Alkio. Henkilökuvan ja elämäntyön piirteitä* julkaistiin vuonna 1932. Siinä sivutaan Alkion uskonnollisia näkemyksiä ennen muuta nuorisoseuratyön yhteydessä.

---

⁴³ Volanen 1986, 41–42.

⁴⁴ Alkio 1983, 277–303.

⁴⁵ Mäki 1948, 50–55.

Kehittäessään nuorisoseurojen kasvatusohjelmaa Alkio oli kuvannut humanismin ja kristillisyyden suhdetta niin, että humanistien suunnitelma loppuu haudan partaalla siinä missä kristillisen uskonnollisuuden harrastajien suunnitelma vasta alkaa haudan partaalta. Alkion mielestä molemmat suunnitelmat erehtyivät, ja hän olisi halunnut yhdistää ne.⁴⁶

Ensimmäisen kirjan Alkiosta toimitti maalaisliiton sanomalehtimiesyhdistys hänen 60-vuotispäiviensä kunniaksi vuonna 1922. *Aatteenmies* -kirjassa aikalaiset arvioivat päiväsankarin toimintaa eri puolilta, ja sitä ovat monet tutkijat sittemmin käyttäneet lähteenä. Seuraava Alkio-kirja ilmestyi muutama kuukausi hänen kuolemansa jälkeen vuonna 1930, kun Ilkka Oy julkaisi kirjasen ”*Hän meni. Santeri Alkion muistolle.*”⁴⁷

Edellä mainittu *Seppo Niemelän* kansantajuinen yleisesitys ei ollut ensimmäinen laatuaan. Toisen maailmansodan jälkeen perustetussa puolueen nuorisjärjestössä kaivattiin yleisesitystä Alkion yhteiskunnallisista aatteista. Tehtävän täytti Alkion aikalainen, Ilkan toimituspäällikkö *Paavo Tuomari*. Hänen kirjansa *Santeri Alkion yhteiskunnalliset aatteet* ilmestyi ensimmäisen kerran vuonna 1950. Siitä otettiin useita painoksia, viimeinen vuonna 1971.

Tuomari erottaa Alkion ajatukset tolstoilaisuudesta siten, että Tolstoi päättyy monessa kohden lähelle anarkismia, mutta Alkio tähtäsi järjestelmien ja olojen uudistamiseen uskonnollisen, kasvatuksellisen ja yhteiskuntataloudellisen kokonaisnäkemyksen avulla. Alkio torjui sekä materialistisen marxilaisuuden opit että synnin ja turmeltuneisuuden kuvat, jotka ainakin osa hänen aikansa papistosta oli omaksunut. Alkio luotti kasvatuksen voimaan. Ihminen oli hänelle Jumalan kuva, ja jokaisessa yksilössä oli hyvää rakennusainesta. Hän piti elävää, Jeesuksen oppien mukaista kristillisyyttä yhteiskuntaa ja ihmissuhteita uudistavana voimana.⁴⁸

Maaseudun Sivistysliitto tuotti vuonna 1978 opintokerhojensa käyttöön aineiston *Santeri Alkion maailma*. *Pekka Hämäläinen* luonnehtii artikkelissaan Alkion kristillisyyttä epädogmaattiseksi. *Hämäläisen* mukaan Alkio ei oikein koskaan käsittänyt lunastusoppia. Jeesus oli hänelle esikuva, opettaja, ja

---

⁴⁶ Liakka 1932, 83.

⁴⁷ Hän meni, 11–12. Mäki mainitsee tämän kirjasen toimittajaksi Artturi Leinosen, mutta itse teokseen ei ole toimittajan nimeä merkitty. Mäki 1948, 9.

⁴⁸ Tuomari 1971 <1950>, 121–122.

kristillisyyden tuli olla nimenomaan käytännön kristillisyyttä, elävää kristillisyyttä.⁴⁹

Muusta Alkio-kirjallisuudesta on mainittava Maalaisliiton julkaisema *Heräävä Maaseutu VII*, joka julkaistiin Alkion syntymän 100-vuotisjuhlan kunniaksi vuonna 1962. Eräissä kirjan artikkeleissa sivutaan myös Alkion uskonnollista ajattelua.

1.4. Uskonnon rooli Alkion kirjoissa

Monet Alkion itse kirjoittamat kirjat valaisevat myös hänen uskonnollista ajatteluaan. *Nuorisoseurakirja* on tässä suhteessa erityisen mielenkiintoinen, onhan kyseessä eräänlainen nuorisoseuraliikkeen kasvatusopas.⁵⁰ Kirjan viimeinen luku käsittelee suhdetta Jumalaan. Alkio määrittelee siinä nuorisoseuraliikkeen valistusliikkeeksi, joka nojaa suhteessaan Jumalaan kristillisyyden pohjalle. Alkion mukaan ihmisten elämäntähtämys laajenee myös uskontokysymyksessä samalla tavalla kuin se muutenkin laajenee kehityksen mukana. Valistusihmiset ovat oppineet Kristuksen ajatuksissa löytämään siemenet kaikkiin niihin kehitysaatteisiin, jotka ovat – usein alkuperänsä kieltäenkin –vieneet ihmiskunnan edistystä eteenpäin.⁵¹

Myös Alkion kaunokirjalliset teokset avaavat hänen uskonnollista ajatteluaan ja suhdettaan herätysliikkeisiin. Hänen ensimmäinen romaaninsa *Teerelän perhe* vuodelta 1886 käsittelee muun muassa juopottelun ongelmia Etelä-Pohjanmaalla. Teerelän talon nuori isäntä Joonas tukee kirkkoherran pyrkimystä saada pitäjään kansakoulu, ja he saavat hankkeen hyväksytyksi kuntakokouksessa äänestyksen jälkeen. Vanha isäntä, Joonaksen appi, on ollut juopotteluun taipuvainen mutta ryhtyy vanhoilla päivillään käymään säännöllisesti lestadiolaisten tilaisuuksissa ja raitistuu. Joonas on taas ankarasti kirkollinen ja paheksuu tuolloin lahkolaisilmiöksi leimattua lestadiolaisuutta. Hän joutuu kuitenkin tunnustamaan lestadiolaisuuden ansiot vanhan isännän raitistumisessa ja kieltää palvelusväkeäänkin pilkkaamasta ”hihhulien” seuroja.⁵²

Puukkojunkkarit –teoksen yhtenä teemana on puolestaan herännäisyyden rooli Etelä-Pohjanmaan häjyjen nyrkkivallan taltuttamisessa. Häjyjen ja heränneiden

---

⁴⁹ Hämäläinen 1978, 39. Myös Juha Kuisma ja Seppo Niemelä päätyvät Alkion sitaateista kokoamassaan ”Ituja” –kirjassa käsitykseen, että Alkio ei päässyt varsinaiseen selvyyteen lunastusopista. Alkio 1983, 278.

⁵⁰ Nuorisoseurakirja ilmestyi vuonna 1905, ja siitä otettiin toinen painos 1923.

⁵¹ Alkio 1923, 287–292.

⁵² Alkio 1923.

suhteiden käännekohta on heränneiden kokous, jonne häjyt aikovat mennä mellastamaan johtajansa Karhun Esa etunenässä. Kun häjyt rynnistävät seurataloon, heränneet aloittavat väkevän virrenveisuun. Häjyjen uhma taittuu virrenveisuuseen ja he luikkivat ulos.⁵³

Mennyt –romaanissa uskonto on jopa pääteema. Sen päähenkilö, keuhkotautiin riutuva opettaja Laivurinen joutuu konfliktiin paikkakunnan kirkollisen vaikuttajien kanssa. Hän moittii pappeja herroiksi, jotka eivät sovi köyhän työmiehen veljeksi hengellisessäkään suhteessa. Laivurinen miettii myös, mitä Kristus sanoisi, jos ilmestyisi seurakunnan keskelle. Laivurista epäillään kriittisten mielipiteidensä vuoksi vapaa-ajattelijaksi, jopa jumalankieltäjäksi. Hän joutuu asiasta koulun johtokunnan ja kirkkoherran tenttiin, jossa hän myöntää olevansa vapaa-ajattelija: ”minä tutkin asioita ja punnitsen niitä”. Kun kirkkoherra ja Laivurisen tärkein kriitikko, paikkakunnan evankelisten johtomies Tolvanainen syyttävät Laivurista järkeisopista, Laivurinen vastaa kysymällä, millä muulla hän voisi uskon asioita tutkia kuin järjellään. Tolvanaisen ja Laivurisen vastakkainasettelu kärjistyy koulutalolla pidetyssä raittiuskokouksessa, jossa Laivurinen pitää onnistuneen juhlapuheen. Tolvanainen moittii kuitenkin tilaisuutta sen takia, että asiaa ei edistetty kristinuskon nimissä. Kuten jäljempänä todetaan, nämä *Mennyt* –romaanin teemat toistuvat usein myös Alkion päiväkirjojen pohdiskeluissa.⁵⁴

Uskonnon teemoja sivutaan myös romaanissa *Keisaririkos*. Romaanin keskushenkilön Erkki Pyydysmäen pojan, teologiaa opiskelevan Iiskan ystäväpiiriin kuuluu ylioppilas Saarimäki, joka lähtee saarnaamaan Kristusta kaikelle kansalle ilman tietoa elatuksesta. Mäen mukaan Saarimäen esikuvana on ollut vapaakirkollinen saarnamies Kaarlo Waismaa.⁵⁵ Iiskalla on omat epäilynsä, mutta hänestä tulee lopulta pappi. Iiskan nuoremasta veljestä Eerosta tulee innokas nuorisoseuramies, kun taas Iiska epäilee nuorisoseurojen vieroittavan nuoria kristinuskosta. Veljesten jännite heijastaa nuorisoseurojen ja papiston jännitteitä.⁵⁶

Alkiolta ilmestyi vuonna 1900 lyhyempiä kertomuksia sisältänyt kirja *Tienhaarassa*. Monissa sen kertomuksissa arvostellaan purevasti mahtimiesten,

---

⁵³ Alkio 1954.

⁵⁴ Alkio 1954. *Sahlbergin* mukaan Laivurisen esikuva oli Alkion ystävä nuorisoseurasta, opettaja Juho Kotkanen. Kotkasen elämänvaiheet vastaavat Laivurisen kohtaloa. Sahlberg 1995, 55–56.

⁵⁵ Mäki 1948, 47.

⁵⁶ Alkio 1923.

myös pappien tekopyhyyttä. Parissakin kertomuksessa Jeesus pistäytyy maan päälle, mutta kohtaa vain tylyjä ja ymmärtämättömiä ihmisiä. Yhdessä kertomuksessa esitellään Luciferin muistikirjan neuvoja, miten kylvää epäsopeutta erään paikkakunnan nuorisoseuraan. Lucifer lähti hajottamaan nuorisoseuraa kuultuaan paikkakunnalta surkeita valituksia siitä, miten nuorisoseura tekee mullistuksen koko pitäjän kristilliseen elämään.⁵⁷ Kirjailija antaa näin ymmärtää, että Lucifer kulki paikkakunnan vanhoillisten kirkollisten vaikuttajien asioilla.

Myös *Patriarkka* –teoksessa arvostellaan joidenkin kristittyjen vanhoillisuutta. Pyydysmäen kylällä ryhdytään ottamaan käyttöön uutta ja tehokkaampaa maanviljelystekniikkaa. Vanhoilliset kuitenkin epäilevät uudistuksia, joilla pyrittäisiin parantamaan satoja siitä, mitä Jumala näki hyväksi antaa.⁵⁸

Vuonna 1920 ilmestynyt *Juoppohullu* on selkeä tendenssiromaani, jossa Alkio asettaa vastakkain pitäjän vanhan rovastin ja nuoren pastorin. Rovasti kuuluu pitäjän mahtimiesten seurapiiriin, joka rikkoo kieltolakia omassa suljetussa seurassaan. Nuori pastori taas kunnioittaa kieltolakia ja kykenee osoittamaan ihmisille veljellistä rakkautta siinä missä vanha rovasti on siihen kykenemätön. Pastori osaa auttaa myös alkoholismista kärsivää päähenkilöä Malakiasta ja kykenee lähes pelastamaan tämän elämän ja avioliiton. Malakias raitistuu hetkeksi mutta sortuu sitten uudelleen ja ampuu itsensä.⁵⁹

Uusi aika –romaani on jopa idealistinen kuvaus siitä, miten nuorisoseura voi nostaa koko kyläkunnan uuteen kukoistukseen. Romaanin keskushenkilö on paikkakunnalle juuri saapunut nuori opettaja Laivurinen, joka ottaa hiipuneen nuorisoseuran johtoonsa ja innostaa vähitellen koko kylän parantamaan elinolojaan. Vuonna 1914 ilmestyneen kirjan voi nähdä pitkänä vastauspuheenvuorona myös kirkon ja herännäisliikkeen edustajien moitteille, että nuorisoseurat johtivat kansaa harhaan luottamalla ihmisten omiin voimavaroihin ja kannustamalla heitä maallisiin uudistushankkeisiin.⁶⁰

1.5. Alkion päiväkirjat lähteenä

Tämän tutkimuksen päälähteenä käytän Alkion päiväkirjoja vuosilta 1914-1930, jotka julkaistiin vuonna 2012 professori *Kari Hokkasen* toimittamana. Pääosin yhteen lähdeaineistoon nojaamista voi perustella kyseisen materiaalin

---

⁵⁷ Alkio 1921 a.

⁵⁸ Alkio 1916.

⁵⁹ Alkio 1920.

⁶⁰ Alkio 1921 b.

ainutlaatuisuudella. Nämä päiväkirjat eivät ole aiemmin ollut kokonaisuudessaan tutkijoiden käytettävissä. Alkio oli merkittävä kirjailija ja maalaisliittolainen vaikuttaja jo ennen kuin hän aloitti säännöllisen päiväkirjanpidon, mutta vuoden 1914 jälkeen hän nousi muutamassa vuodessa yhdeksi Suomen vaikutusvaltaisimmista poliitikoista. Päiväkirjat avaavat sisäpiiriläisen näkökulman noihin dramaattisiin vuosiin.

Jo tähän asti julkisuudessa olleet osat päiväkirjoista ovat olleet tärkeä lähde tutkijoille. Esimerkiksi Alkion elämäkerran kirjoittaja professori *Aulis Alanen* käytti vuosien 1917–22 päiväkirjoja, jotka olivat Alkion pojan hovioikeudenneuvos Paavo Alkion hallussa ja mikrofilmeinä valtionarkistossa. Alanen kuvaa noiden ”Suomen kohtalonvuosien” päiväkirjoja lähes keskeisimmäksi lähteekseen.⁶¹ Myös *Arja Sahlberg* käytti laajasti samojen vuosien päiväkirjoja omassa tutkimuksessaan, samoin *Juhani Mylly* maalaisliiton historian toisessa osassa.

Alkuperäiset päiväkirjat päätyivät vuonna 2008 professori *Kari Hokkasen* arvioitaviksi, ja hän totesi ne aidoiksi. Alkion pojanpoika oli myynyt 17 kiloa painavan matkalaukun antiikkikauppiaille täynnä vihkoja, enimmäkseen mustia vahakantaisia. Antiikkikauppias arveli, että laukku kiinnostaisi tutkijoita ja poliitikkojakin. Niinpä hän otti yhteyttä Esko Ahoon, joka pyysi sitten Hokkasta tutkimaan laukun sisällön. Kaupat syntyivät.⁶²

Keskustan piirissä syntyi ajatus päiväkirjojen julkaisemisesta kokonaisuudessaan. Osallistuin puoluesihteerinä itsekin tuon hankkeen toteuttamiseen. Se saatiin valmiiksi vuonna 2012, jolloin tuli kuluneeksi 150 vuotta Alkion syntymästä. Professori *Kari Hokkasen* toimittamassa kirjasarjassa on kolme osaa, joissa on yhteensä 1789 sivua mukaan lukien toimittajan johdanto ja lyhyet katsaukset kunkin vuoden tärkeimpiin tapahtumiin. Toimittajan tekstiä on yhteensä 170 sivua, joten Alkion omien merkintöjen osuudeksi kolmessa kirjassa jää 1619 sivua kahdella palstalla.

Päiväkirjat on julkaistu kokonaisuudessaan. Tämä antaa lisäarvoa myös Alkion uskonnollisen maailman käsittelyyn. Aiemmassa Alkio-tutkimuksessa on hyödynnetty lähinnä mikrofilmattua aineistoa vuosilta 1917–1922. *Hokkanen* katsookin, että vuosien 1914–1917 ja 1922–1930 päiväkirjat ovat olleet

---

⁶¹ Alanen 1976, V.

⁶² Kuvaus päiväkirjojen päätyemisestä Hokkasen arvioitaviksi on teossarjan ensimmäisen osan johdannossa. Alkio 2012 a, 5.

”unohdettuja”. Niiden julkaiseminen antaa *Hokkasen* mielestä aivan uutta ja oleellista tietoa paitsi Santeri Alkiosta ihmisenä, myös valtiollisesta politiikasta, puolueiden, nuorisoseura- ja raittiusliikkeen sekä sanomalehti Ilkan historiasta.⁶³

Mikä arvo päiväkirjoille on annettava historiallisena lähteenä? Paljastavatko ne Alkion todelliset mielipiteet verrattuna siihen, mitä hän julkisuudessa esitti? *Hokkasen* mukaan päiväkirjat eivät välttämättä anna sen aidompaa kuvaa Alkion todellisista mielipiteistä kuin hänen julkisuudessa esittämänsä käsitykset. Päiväkirjat eivät kerro, mitä Alkio oikeasti ajatteli, Hokkanen katsoo. Sen sijaan ne kertovat, mitä Alkio myös tai ensiksi ajatteli ennen kuin puki ajatuksensa julkaistavaan muotoon.⁶⁴

Yhdyn osittain *Hokkasen* käsitykseen päiväkirjojen merkityksestä. Merkinnät ovat usein spontaaneja kuvauksia juuri tietyn päivän ja hetken tunnelmasta. Jo seuraavana päivänä Alkio saattaa peruuttaa kovat sanat jostain henkilöstä. Toisaalta erityisesti monet uskontoa koskevat merkinnät näyttävät erityisen todistusvoimaisilta. Alkio tuntuu paljastavan niissä syvimpiä ajatuksiaan, joita hän ei katsonut voivansa esittää julkisesti, lähinnä poliittisista syistä.

Alkio piti säännöllistä päiväkirjaa vuodesta 1914 vuoteen 1930, lähes päivälleen kuusitoista vuotta. Laskujeni mukaan hän teki merkintöjä yhteensä 4871 päivänä noiden kuudentoista vuoden aikana. Ahkerimmillaan hän kirjoitti jotain lähes vuoden jokaisena päivänä. Esimerkiksi vuosina 1918 ja 1923 merkintöjä kertyi 360 päivänä. Yli 300 merkintää kertyi vuonna 1915 sekä parin hiljaisemman vuoden jälkeen vuosina 1918–1927. Voimien vähentyessä myös päiväkirjan merkintöjen määrä putosi vuodesta 1928 lähtien.⁶⁵

Jos otetaan huomioon vain täydet kalenterivuodet, Alkio teki päiväkirjamerkintöjä keskimäärin 311 päivänä vuodessa. Häntä voikin luonnehtia varsin ahkeraksi kirjoittajaksi. Toki joukossa on paljon lyhyitäkin merkintöjä kuten ”Kaupungissa. Ei mainittavaa”.⁶⁶ Toista ääripäätä edustavat monisivuiset selostukset eduskuntatyöstä ennen kansalaissodan puhkeamista tammikuussa 1918 ja erityisesti tuskaiset vuodatukset tammikuusta huhtikuuhun 1918, jolloin Alkio joutui piileskelemään Helsingissä. Pelkästään kansalaissodan ajalta tammikuun lopusta vappuun Alkion teksti täyttää päiväkirjoista 146 sivua. Toisin sanoen

---

⁶³ Alkio 2012 a, 6–9.

⁶⁴ Alkio 2012 a, 28.

⁶⁵ Vuonna 1928 merkintöjä oli 241 ja vuonna 1929 niitä kertyi 213. Vuonna 1930 Alkio jaksoi kirjoittaa enää 50 päivänä ennen kuolemaansa 24.7.1930.

⁶⁶ Alkio 2012 a, 161.

Alkio kirjoitti noiden runsaan kolmen kuukauden aikana lähes kymmenesosan siitä, mitä hän kirjoitti neljäntoista vuoden aikana yhteensä.

Historiantutkimuksen kannalta arvokkaita lähteitä ovat olleet myös Alkion tarkat merkinnät eduskunnan perustuslakivaliokunnan kokouksista vuodesta 1917 lähtien. Yhtä lailla tutkijoita ovat kiinnostaneet merkinnät eduskunnassa ja hallituksessa käydyistä neuvotteluista hallitusmuototaistelun aikana kesästä 1918 heinäkuuhun 1919, jolloin tasavaltalainen hallitusmuoto vahvistettiin. Monarkistien ja tasavallan kannattajien kamppailu päättyi viimeksi mainittujen voittoon, ja tasavaltalaisrintaman keskeisin johtaja Alkio oli tyytyväinen: ”Nyt on siis se päämäärä saavutettu, jonka asetin itselleni valtiollisen toimintani päämääräksi.”⁶⁷

Päiväkirjojen luonne selviää hyvin niiden ensimmäisestä merkinnästä. Alkio alkoi tehdä säännöllisiä päiväkirjamerkintöjä ensimmäisen maailmansodan sytyessä 1.8.1914. Hän perusteli päiväkirjan pitämistä seuraavasti:

Istuessani illalla Ilkan toimituksessa tuli minulle yhtäkkiä mieleen, että alkavan maailmansodan aikana olisi syytä päivittäin merkitä muistiin persoonallisia tunnelmia, havainnoita ja kokemuksia, koskapa niistä jälkepäin olisi näiden asiain psykologiselle ymmärtämiselle suurta apua.⁶⁸

Alkio kirjoitti kuten suunnitteli, merkitsi muistiin persoonallisia tunnelmia, havaintoja ja kokemuksia. Merkinnät auttavat tämänkin päivän lukijaa ymmärtämään asioiden psykologista puolta Alkion ajattelussa, myös uskonnon näkökulmasta.

Alkion päiväkirjanpito ei päättynyt maailmansodan loppumiseen vaan jatkui hänen kuolemaansa saakka. Viimeinen hänen oma merkintänsä on päivätty 15.7.1930. Sen jälkeen päiväkirjassa on vielä hänen poikansa Paavo Alkion merkintä 24. heinäkuuta: ”Isä lopetti näitten muistiinpanojen kirjoittamisen ijäksi klo 23.28.”⁶⁹

Alkio ei ilmeisesti tarkoittanut päiväkirjojaan laajemmin julkisuuteen. Toisaalta hän oli kuitenkin varautunut siihen, että joku niitä lukee, ainakin joku perheenjäsenistä. Esimerkiksi tammikuussa 1920 hän oli vakavasti sairaana

---

⁶⁷ Alkio 2012 b, 333.

⁶⁸ Alkio 2012 a, 40. –Viittaa päiväkirjoihin Hokkasen toimittaman kolmiosaisen teossarjan perusteella. Sarjan ensimmäisen osan nimeksi Hokkanen antoi ”Profeetta”, toisen osan nimeksi ”Valtiomies” ja kolmannen osan nimeksi ”Patriarkka”. Kun kaikkien ilmestymisvuosi on 2012, viittaa sarjan ensimmäisen osaan Profeettaan viitteellä Alkio 2012 a, toiseen osaan Valtiomies viitteellä Alkio 2012 b ja kolmanteen osaan Patriarkka viitteellä Alkio 2012 c.

⁶⁹ Alkio 2012 c, 622.

Helsingissä ja pelkäsi, että ”espanjantauti” saattaa koitua jopa kuolemaksi. Hän kehotti siinä tapauksessa palkitsemaan rouva Leikasta, joka hoiti häntä.⁷⁰

Toisaalta jotkut merkinnät viittaavat siihen, että Alkio varautui suurempaan lukijakuntaan tai jopa toivoi sellaista. Hän suhtautui yleensä hyvin varauksellisesti maalaisliiton osallistumiseen hallitukseen. Huhtikuussa 1919 hän kuitenkin katsoi, että puolueen oli mentävä hallitukseen ja näytettävä kykynsä. Hän lähti itsekin sosiaaliministeriksi lähinnä huolehtiakseen kieltolain toimeenpanosta:

Mutta teille, jotka luulette että minä nyt nautin kunnianhimon tyydytystä, kaikille teille sanon: te erehdytte.⁷¹

Erityisen koskettava on merkintä 5.12.1925, jossa 63-vuotias Alkio kertoo rukouksen merkityksestä elämässään. Ensin hän arastelee, panisiko paperille kaikkea kokemaansa. Sitten hän kuitenkin kertoo, miten on saanut kokea melkein aina merkillistä rauhaa sen jälkeen kun hän on rukoillut perheenjäsentensä puolesta. Sitten hän lisää vielä varoituksen:

Te, jotka mahdollisesti jälkeen päin näitä rivejä luette, älkää kulkeko niiden ohitse suu hymyssä, vaan pysähtykää ajattelemaan. Minulle sisältää tämä lyhyt selostus hyvin pitkäaikaisesti jatkuneita, voimakkaita elämyksiä, joita en voi järjellisesti selittää, mutta tunnelma on hyvin selkeä ja kirkas.⁷²

Alkion alkuperäiset päiväkirjat ovat tällä hetkellä Keskustan ja Maaseudun arkistossa Helsingissä.

2. Harras kristitty, itsenäinen ajattelij

2.1. Uskonnolliset merkinnät Alkion päiväkirjoissa

Alkio oli täyttänyt 52 vuotta aloittaessaan päiväkirjan pitämisen vuonna 1914. Hän oli siis kypsässä keski-iässä. Hän oli kokenut aiemmilla vuosikymmenillä nuorisoseuraliikkeen yhteenotot kirkon ja herätysliikkeiden edustajien kanssa. Vuonna 1903 Alkio oli joutunut julkiseen sanaharkkaan peräti arkkipiispa Gustaf Johanssonin kanssa, joka syytti kirkolliskokouksessa nuorisoseurojen vievän paikoin nuorisoa pois päin Jumalasta. Alkio oli vastannut, että nuorisoseuraliike tahtoo pysyä kristillisenä, mutta sen keskuudessa on käsitys kristillissiveellisen

---

⁷⁰ Alkio 2012 b, 426. -21.1.1920 Alkio kirjaa vielä kuolemansa varalta tervehdysten ja kannustuksen sanoja kaikille perheenjäsenilleen. Alkio 2012 b, 427.

⁷¹ Alkio 2012 b, 259.

⁷² Alkio 2012 c, 425.

elämän vaatimuksista vapaamielisempi ja nuorekkaampi kuin kirkollisissa piireissä.⁷³

Päiväkirjat vahvistavat, että jännitteet Alkion ja kirkon, erityisesti Alkion ja herännäisyyden välillä jatkuivat aina kirjoittajan kuolemaan saakka. Myös sanailu nuorisoseuraliikkeen ja kirkon välillä jatkui 1920-luvulle saakka.⁷⁴ Vielä vuonna 1929 pastori Jussi Annala katsoi, että Alkion toimittama *Pyrkijä* oli ollut aina epäkristillinen lehti. Monet körttipapit yhtyivät syytökseen nuorisoseuraliikkeen kristillisyysvihamielisyydestä.⁷⁵

Alanen on luonnehtinut nuorempaa Alkiota antiklerikalistiksi. Myös päiväkirjojen vanhempi ja kypsempi Alkio suhtautui kriittisesti kirkkoon instituutiona sekä papistoon tuon instituution edustajina.⁷⁶

Alkion uskonnolliset käsitykset olivat varsin pitkälti vakiintuneet hänen aloittaessaan säännöllisen päiväkirjan pitämisen. Ensimmäinen havainto päiväkirjoista on, että uskonnolla oli varsin tärkeä rooli Alkion tavassa hahmottaa elämää ja maailman tapahtumia. Päiväkirjat sisältävät runsaasti uskonnollista pohdiskelua, rukouksia, kirkkoinstituution ja pappien kritiikkiä tai herätysliikkeiden arviointia.

Kuudentoista vuoden aikana Alkion päiväkirjoihin kertyi uskonnollisia viittauksia yhteensä 541 päivänä. Kun merkintöjä on yhteensä 4871, uskontoviittauksia sisältävien päivien osuus on 11 prosenttia kaikista merkinnöistä.

Olen luokitellut uskonnollisiksi päiväkirjamerkinnöiksi ensinnäkin kaikki rukoukset sekä maininnat Jumalasta, Jeesuksesta tai Kristuksesta sekä viittaukset Raamattuun. Edelleen tähän kategoriaan kuuluvat Alkion arviot kirkosta, papeista ja herätysliikkeistä. Lisäksi päiväkirjat sisältävät paljon yleistä uskonnollista pohdiskelua. Ryhmittelen ja analysoin näiden merkintöjen pohjalta Alkion uskonnollista ajattelua tarkemmin jäljempänä.

Lyhimmillään uskonnollinen merkintä on lyhyt tuskainen huudahdus.

Esimerkiksi sopii pari viikkoa kansalaissodan syttymisen jälkeen tehty merkintä

---

⁷³ Armo Nokkala, 1958, 252. Näistä jännitteistä myös *Alanen* 1976, 195–200 ja Numminen, 2011, 114.

⁷⁴ Ks. esim. Alkio 2012 c, 200. Laihian nuori pappi Immo Lampo oli kirkossa arvostellut maallisten liikkeiden vaikutuksen kestävänsä vain miespolven ja katsonut että vain uskonnollisella valistuksella on arvoa. ”Ei se niin ole! Elävä maallinen valistus ja elävä uskonnollinen valistus palvelevat yhdessä Luojan ikuisia tarkoituksia: kuolleina, henkisesti nukkuvina ei kumpanenkaan palvele mitään, ne ovat vain elämän käärinliinoja.”

⁷⁵ Alkio 2012 c, 580–581.

⁷⁶ Alasen mielestä antiklerikalismi yhdistyy johdonmukaisesti Alkion ajatteluun 1890-luvun puolivälistä alkaneeen taistelun kautena. *Alanen*, 1976, 152.

11.2.1918: ”Herra Jumala, kuinka syvälle täytyi Suomen kansankin langeta materialistisen luokkataistelun upottavaan suohon!”⁷⁷ Jumalan nimi saattaa vahvistaa myös kriittistä arviota päivänpolitiikasta kuten 4.5.1919, jolloin muutama viikko aiemmin ministeriksi noussut Alkio ihmetteli, miten maata virallisesti hallitaan: ”Siihen ei, Jumala paratkoon, kykyä tarvita!”⁷⁸

Toista ääripäätä edustavat Alkion pitkät pohdinnat uskonnollisista teemoista. Niihin innoittaa joskus joulun ja vuodenvaihteen tai pääsiäisen aika kodin rauhassa.⁷⁹ Alkio pohtii kerran myös kokonaisen kirjan kirjoittamista, jossa jumalilla olisi keskeinen rooli.⁸⁰ Näitä pidempiä uskonnollisia pohdintoja on päiväkirjoissa yhteensä noin 70 eli keskimäärin neljä tai viisi vuodessa.

Uskonnollisia viittauksia sisältävien merkintöjen osuus vaihtelee päiväkirjoissa. Vähimmillään niitä oli viisi prosenttia vuonna 1915 ja enimmillään 21 prosenttia vuonna 1918. Tuon dramaattisen vuoden aikana Alkio kirjoitti muutenkin ahkerimmin.

Selvästi keskimääräistä enemmän uskonto nousee päiväkirjoissa esille myös vuonna 1914, jolloin uskontoon viittaavien merkintöjen osuus oli 16 prosenttia. Myös vuodet 1919 (13 %), 1921 (17 %) ja 1922 (15 %) olivat keskimääräistä ahkeramman uskonnollisen pohdiskelun aikoja.

Uskonnollisten merkintöjen määrän vaihtelua selittävät joinakin vuosina ulkoisen maailman tapahtumat. Kun ensimmäinen maailmansota syttyi vuonna 1914, Alkio arvosteli ankarasti kirkkoja ja niiden pappeja, jotka rukoilivat voittoa kummallakin puolella rintamaa. Vuoden 1918 tammikuun lopulla kansanedustaja Alkio jäi sisällissodan syttyessä Helsinkiin, jossa hän joutui piileskelemään ja pelkäämään henkensä puolesta sodan loppuun saakka. Alkio kirjoitti saaneensa jopa varman tiedon kuulumisestaan punakaartien ja kansanvaltuuskunnan tappolistalle yhdessä 31 muun Helsinkiin jääneen kansanedustajan kanssa.⁸¹

Kun yhteydenpito kotiin tai työtovereihin ja normaali poliittinen toiminta kävi mahdottomaksi, päiväkirjoista tuli entistäkin tärkeämpi itseilmaisun väline. Noiden kuukausien aikana Alkio kääntyi Jumalansa puoleen hyvin usein.

---

⁷⁷ Alkio 2012 a, 409.

⁷⁸ Alkio 2012 b, 272.

⁷⁹ Ks. esim. Alkion pohdinnat 25.12.1917, jolloin hän arvostelee kirkkoa siitä, ettei kirkko ole vastustanut sotarosvoja, sodan kustannuksella suuria voittoja käärineitä tahoja, Alkio 2012 a, 351–352.

⁸⁰ Alkio 2012 b, 302.

⁸¹ Alkio 2012 a, 437–438.

2.2. Kirjailijan Raamattu

Santeri Alkio tunsi hyvin Raamatun ja luki sitä säännöllisesti. Ensimmäisen Raamattunsa hän sai lahjaksi isältään vuonna 1873. Kyseessä oli Alkion syntymävuonna 1862 painettu suuri, puukantinen kirja, ilmeisesti vuoden 1776 Biblia. Kirjan kansilehdille oli tehty merkintä ”Alexander Filander lukenut läpi ensikerran 1875. Toisen kerran 1876.” Alkio luki siis Raamatun läpi ensimmäisen kerran 13-vuotiaana ja toisen kerran 14-vuotiaana.⁸²

Alasen mukaan Alkio luki Raamatun läpi jopa kolmeen kertaan elämänsä aikana, etsi ja löysi sieltä vastauksen moniin häntä askarruttaneisiin ongelmiin.⁸³ Ahkeraan pyhän kirjan lukemiseen viittaa sekin, että Alkio käytti monipuolisesti Raamatun kieltä. Se oli ilmeisesti hyödyllinen työkalu kirjailijalle.

Alkion päiväkirjoissa on runsaasti intertekstuaalisia viittauksia Raamattuun. Selvitän tässä luvussa näitä viittauksia ja analysoin niiden reseptiohistoriaa eli Raamatun tekstien käyttötappaa Alkion teksteissä. Täydennän analyysiä *Huttusen* tarkoittamalla tavalla vaikutushistoriallisella analyysillä, jossa pyrin selvittämään, onko Alkio viitannut Raamatun teksteihin vain pinnallisesti vai onko Raamattu vaikuttanut Alkion merkintöihin sisällöllisesti.⁸⁴

Ensimmäisen maailmansodan alkaessa 1.8.1914 Alkio kertoi, että sodan syttymistä tulkittiin kaikkialla Raamatun valossa: ”Nyt on maailmansota, Gogin sota alkanut.” Alkio viittasi Hesekielin kirjan ennustukseen suuresta sodasta kansojen välillä ja ihmetteli ennustusten toteutumista. (Hes. 38. luku)⁸⁵ Tässä viittauksessa Alkio kertoi, miten ihmiset sovelsivat Raamatun tekstiä ajankohtaiseen tilanteeseen. Reseptiohistorian näkökulmasta viittaus Hesekielin kirjaan vahvisti ihmisten käsitystä tilanteen vakavuudesta.

Seuraavana päivänä Alkio valitti, miten viaton veri vuotaa ihmiskunnan rikkomusten tähden.⁸⁶ Tässä hän viittasi Jeesuksen rooliin ihmiskunnan syntien sovittajana. Alkio rinnasti sodassa kuolleet viattomat ihmiset Jeesukseen, jonka veri vuosi ihmiskunnan syntien sovittamiseksi.

Sodan alkuviikkojen aikana Alkio arvosteli jyrkästi kirkkoja aseiden siunaamisesta rintaman molemmin puolin. Palaan tähän teemaan jäljempänä. Tässä yhteydessä poimin vain esille pitkän kirjoituksen 16.8.1914, jonka

---

⁸² Paavo Alkio, 1962, 56.

⁸³ Alanen 1976, 148.

⁸⁴ Huttunen 2013, 98.

⁸⁵ Alkio 2012 a, 40.

⁸⁶ Alkio 2012 a, 42.

päätteeksi Alkio pohti myös omaa rooliaan kirjailijana ja lehtimiehenä. Hän kyseli, mitä tehdä, jos kansat vain tottelivat johtajiaan eivätkä ”nouse tätä saatanallista teurastusta vastaan”. Kannattiko mitään tehdä kansan hyväksi, jos Saksan sosialisti nousi Ranskan sosialistia vastaan.

Eikö ole sittenkin viisainta jokaiselle, jolla kykyä on, nousta aasin selkään ja pitää juhlaa tomppelijoukon kustannuksella?⁸⁷

Alkio viittasi Jeesuksen ratsastukseen aasin selässä Jerusalemiin. (Matt. 21:1–11) Alkio pettyi rajusti paitsi kristillisiin kirkkoihin myös sotimaan suostuviin kansoihin. Alkion kielikuva on ristiriidassa Raamatun tekstin alkuperäisen tarkoituksen kanssa. Kun Jeesus ratsasti Jerusalemiin, evankelistat eivät kuvanneet hurraavaa väkijoukkoa suinkaan ”tomppelijoukoksi” kuten Alkio. Toki voidaan ajatella toistakin tulkintaa. Alkio saattoi pitää Jeesukselle hurranneita ihmisiä tomppelina, koska vain muutaman päivän kuluttua he olivat vaatimassa Jeesuksen ristiinnaulitsemista.

Olojen kärjistyessä lokakuussa 1917 Alkio valitti, ettei saanut Laihian meijeristä voita, vaikka hänen piti juuri lähteä ajamaan Laihian talonpoikien asiaa Helsinkiin. Alkio yritti lohduttaa Jeesuksen sanoilla, kun tämä pyysi Isää antamaan anteeksi ristiinnaulitsijoilleen, koska ”he eivät tiedä mitä he tekevät”. (Luuk. 23:34)⁸⁸

Tässäkin intertekstuaalisessa viittauksessa Alkio sovelsi Raamatun tekstiä varsin vapaasti. Hän vertasi voin myynnistä kieltäytyvää meijerin väkeä sotilaisiin, jotka ristiinnaulitsivat Jeesuksen. Helsinkiin asioille lähtevä Alkio olisi sananmukaisesti tulkittuna ristiinnaulittu Jeesus. Resektion näkökulmasta kyse on ilmeisesti vain sattuvan sanonnan sovittamisesta kokonaan toisenlaiseen yhteyteen. Sitaatin yhteys Raamattuun on jo varsin löyhä, siitä on voinut tulla jo osa yleiskieltä *Huttusen* tarkoittamalla tavalla.⁸⁹

Marraskuun 20. päivänä 1917 Alkio lainasi 1. Moos 4. luvun kertomusta Kainista ja Abelista. Kun Kain oli murhannut veljensä Abelin, Jumala valitti, että ”veljesi veri huutaa minulle maasta”. Alkio sovitti tekstin ”socialismin pään yli” kasvaneen verikaartin tekoihin:

Nyt huutaa veljeimme veri kosta maasta. Pysähtykäämme hetkiseksi. Käsi sydämelle. Loihtikaamme Suomeamme kohtalo eteemme. Mitä opettaa näiden syyttä veriinsä uupuneiden kansalaisten kova kohtalo?

---

⁸⁷ Alkio 2012 a, 49.

⁸⁸ Alkio 2012 a, 308.

⁸⁹ Huttunen 2013, 102.

Mitä merkitsee tällä hetkellä, että, että suomalaiset miehet, sosialidemokr. lainaavat pyssyt ja pistimet venäläisiltä, uhatakseen niillä omaa maatansa, kansaansa? Ja lopulta murhaten joukon syyttömiä?⁹⁰

Resepion näkökulmasta Alkio rinnasti veritekoihin syyllistyneet punaiset Kainiin, joka surmasi veljensä. Väite korosti tekojen tuomittavuutta semminkin kun Alkio näki ääriainesten veritekojen taustalla sosiaalidemokraatteihin lukeutuvien miesten pyrkimyksen hankkia aseita venäläisiltä. Sosiaalidemokraatit rinnastetaan näin Kainiin, veljenmurhaajaan.

Kun eduskunta julisti Suomen itsenäiseksi 6.12.1917, Alkio löysi jälleen tilanteeseen sopivan kielikuvan Raamatusta. Sosiaalidemokraatit olivat tulleet suomettarelaisiksi vaatiessaan itsenäisyyden toteuttamista yhteistyössä Venäjän silloisten vallanpitäjien kanssa. Myöntöväisyyksinjaa suhteessa Venäjään kannattaneista suomettarelaisista oli taas tullut tiukasti itsenäisyyttä vaativia perustuslaillisia. Alkio toteaa huvittuneena, että ”viimeiset olivat tulleet ensimmäisiksi ja ensimmäiset viimeisiksi”. (Mark. 10:28 – 31)⁹¹ Kyseisessä evankeliumin kohdassa Pietari muistutti, miten opetuslapset olivat luopuneet kaikesta ja lähteneet seuraamaan Jeesusta. Jeesus lohdutti, että jos joku hänen takiaan luopui omaisista tai omaisuudesta saisi kyllä satakertaisesti maallista hyvää jo tässä ajassa ja lisäksi iankaikkisen elämän tulevaisuudessa. Sen jälkeen Jeesus kuitenkin varoitti, ettei kyseessä ollut mikään mekaaninen palkitsemisjärjestelmä, jossa palkkio riippuisi henkilön uhrausten suuruudesta. Sen sijaan monet ensimmäiset tulisivat viimeisiksi ja monet viimeiset ensimmäisiksi. Kyseessä on jälleen pikemminkin sattuvan sanonnan soveltamisesta ajankohtaiseen tilanteeseen kuin kilpailevien puolueiden menettelyn vertaamisesta opetuslasten palkkiotoiveisiin.

Joulupäivänä 1917 Alkio murehti levottomuuksien lisääntymistä ja moitti niin kirkkoa kuin maallisia vallanpitäjiäkin siitä, etteivät ne olleet puuttuneet sodan kustannuksella voittoja keränneiden ”ilkiänvoiton” pyytäjien saalistukseen. Alkio osasi jälleen poimia voimakkaita raamatullisia kielikuvia ajatustensa ilmaisemiseksi. Hän viittasi ensin Raamatun kertomukseen syntiinlankeemuksesta, jonka jälkeen Aatami ja Eeva huomaisivat olevansa alasti. (1. Moos. 3:7–11) Heti sen jälkeen hän viittasi Johannes Kastajan toimintaan tienraivaajana Kristukselle (Mark. 1:2–4):

---

⁹⁰ Alkio 2012 a, 326.

⁹¹ Alkio 2012 a, 336.

Asettukaamme Jumalan kasvojen eteen: emmeköhän useimmat huomaa olevamme alasti? Ja emmeköhän huomaa, että katurosvojen edellä on huutavan äänenä ennustaen käynyt sotarosvo liikkuen yhteiskunnan sallimissa rajoissa, ilman, että yhteiskunta on vakavasti edes halunnut heitä hillitä?⁹²

Viittauksella Aatamin ja Eevan alastomuuteen Alkio tahtoi herättää vallanpitäjiä, kirkkoa ja kapitalisteja huomaamaan, miten väärin sotarosvot tekivät myydessään kallista nälkäisille ja puutteenalaisille. Viittaus Johannes Kastajaan muutti taas Raamatun tekstin tarkoituksen päinvastaiseksi. Johannes Kastaja kulki myönteisenä herättäjänä raivaamassa tietä Jeesuksen toiminnalle, mutta Alkion tekstissä sotarosvot kulkivat huutavan äänenä raivaamassa yhteiskunnan sallimissa rajoissa tilaa katurosvojen esiintymiselle.

Tammikuussa 1918, pari viikkoa ennen kansalaissodan syttymistä eduskunnan porvarillinen enemmistö päätti antaa hallitukselle valtuudet muodostaa maahan voimakas järjestysvalta. Alkion mielestä päätös tehtiin liian myöhään, sillä esivallan olisi pitänyt ottaa miekka käteensä jo puolitoista kuukautta aiemmin. Hän lainasi sanat Paavalilta, joka totesi kirjeessään roomalaisille, että esivalta ei turhaan miekkaa kannan. (Room 13:4)⁹³ Viittaus korosti Alkion sanomaa, että voimakkaan järjestysvallan rakentaminen olisi pitänyt aloittaa jo aiemmin.

Kun kansalaissota syttyi, punaiset yrittivät houkutella torppareita ja pienviljelijöitä puolelleen lupauksilla maan antamisesta. Alkio löysi jälleen tilanteeseen sopivan vertauksen Raamatusta. Hän viittasi kuningas Salomon jälkeen valtaistuimelle nousseeseen Rehabeamiin, joka vastoin vanhojen neuvonantajien mielipidettä noudatti nuorempien neuvoa ja lisäsi kansan raskuuksia entuudestaan vielä isänsä suurisuuntaisten rakennushankkeiden jälkeenkin. (1. Kun 12. luku) Alkio epäili, että sosialistien lupaukset maan antamisesta torppareille ja pienviljelijöille osoittautuisivat petokseksi:

Jälessä he tulevat näiden verottajina. Silloin saadaan nähdä että Rehabeam on alkanut rangaista alamaisiaan skorpioneilla. ”Pienviljelijä” ja torppari tapaavat kapitalistisen suden sijasta sosialistisen karhun.⁹⁴

Alkio sovelsi tässäkin luovasti alkuperäistä Raamatun tekstin ajatusta ja lisäsi siihen vielä sananlaskun varoituksen, että jos pakenee sutta, voi karhu tulla vastaan. Rehabeam ilmoitti avoimesti aikovansa kasvattaa kansan raskuudesta

---

⁹² Alkio 2012 a, 352.

⁹³ Alkio 2012 b, 361.

⁹⁴ Alkio 2012 a, 393.

lupaamatta mitään parannuksia sen asemaan. Alkio taas epäili, että sosialistien kauniiden lupauksen jälkeen näyttämölle astuisi verottaja-Rehabeam.

Alkio käytti Vanhan testamentin kieltä myös 10.2.1918 pohtiessaan, mitä sosialistien mahdollisesta voitosta seuraisi. Siinä tapauksessa ”meilläkään ei ole muuta, kuin tuhkaan ja säkkiin pukeutuen, kääriytyä uljaasti lippuumme, julistaa kirousta isänmaan pettureille ja saada siitä tuomiomme.”⁹⁵

Vanhassa testamentissa on useita tapauksia, joissa pukeudutaan säkkiin ja ripotellaan tuhkaa pään päälle hädän hetkellä. (Ks. esim Ester 4. luku.) Resection näkökulmasta Alkio jälleen meni hiukan alkuperäisen ajatuksen ohi. Raamatussa pukeuduttiin säkkiin ja tuhkaan hädän hetkellä, kuitenkin pelastuksen toivossa. Sen sijaan Alkio valmistautui saamaan kuolemantuomion punaisilta voittajilta.

Kansalaissodan jälkeen virisi kamppailu hallitusmuodosta. Siihenkin Alkio löysi sopivia vertauskohtia raamatusta. Hän ihmetteli, uskoivatko monarkian kannattajat, että sosialismia voitaisiin todellakin hillitä kuninkuudella. ”Se olisi samaa, kuin korvata Israelin kansan jumala-tarve kultaisella vasikalla.”⁹⁶ (2. Moos. 32. luku) Resection kannalta viittaus on mielenkiintoinen. Kuningas kykenisi patoamaan sosialismia yhtä vähän kuin kultainen vasikka saattoi korvata Jumalan Israelin kansalle. Tasavalta näyttäytyi tässä vertauksessa oikeana Jumalana monarkian kultaiseen vasikkaan verrattuna.

Kun Suomen Sosialidemokraatin pakinoitsija Sasu Punanen yhtyi jossakin asiassa oikeistolaisen Uuden Suomen mielipiteisiin, Alkio viittasi Herodeksen ja Pilatuksen yhteispeliin Jeesuksen oikeudenkäynnissä: ”Sinä päivänä he tulivat ystäviksi.” (Luuk. 23:12)⁹⁷ Viittaus vahvisti mielikuvaa poliittisen kentän ääripäiden taktisesta liittoutumisesta.

Tammikuussa 1921 Alkio katsoi, että bolshevismiin uskova työmies oli vanhan yhteiskunnan kehityksen tuote. Hän joutui elämään jatkuvassa epävarmuudessa verrattuna vaikkapa virkamiehiin, joita ei voitu erottaa ilman rikosta.

Nykyajan bolshevistinen työmies ei ole mitään muuta kuin kehityksen tuote. Vanha yhteiskunta näkee siinä oman työnsä hedelmän. Jos se ei ole hyvä, – sanooko työ tekijällensä, ”miksi minut tämän kaltaiseksi teit?”⁹⁸

Alkio viittasi roomalaiskirjeeseen, jossa Paavali neuvoi, ettei ihmisen kannattanut lähteä riitelemään Jumalaa vastaan kyselemällä, miksi minusta

---

⁹⁵ Alkio 2012 a, 408.

⁹⁶ Alkio 2012 b, 33.

⁹⁷ Alkio 2012 b, 576.

⁹⁸ Alkio 2012 b, 583.

tällaisen teit. (Room. 9:20) Alkio vahvisti näin vanhan yhteiskunnan syyllisyyttä niistä epäkohdista, jotka olivat luoneet pohjaa bolshevistisille ajatuksille työväestön keskuudessa. Reseption näkökulmasta Alkio käytti viittausta uskollisena Raamatun tekstin ajatukselle.

Maaliskuussa 1921 Alkio purki tyytymättömyyttään uuteen hallitukseen, johon myös Maalaisliiton miehet menivät mukaan Kyösti Kallion johdolla. Ministeriksi meneminen tarkoittaisi hänelle kuoleutumista, hautautumista hallituksen tomupiiloihin palvelemaan vain omaa kunnianhimoa ja taantumusta. ”Minä hymyilisin ristit rinnalla siellä, missä istuvat maalaisliittoaatteiden pilkkaajat.”⁹⁹ Alkio nojasi tässä psalminkirjoittajaan, joka ylisti autuaaksi miestä, joka ei vaella jumalattomien neuvossa eikä astu syntisten teitä eikä istu, kussa pilkkaajat istuvat. (Ps. 1:1)

Reseption näkökulmasta Raamatun teksti vahvisti Alkion mielipidettä hallitukseen osallistumisen tuhoisasta vaikutuksesta maalaisliitolle ja varsinkin Alkiolle itselleen. Ilmeisesti ”ristit rinnalla” viittaa kunniamerkkeihin, joita ministereillekin olisi ollut luvassa.

Huhtikuussa 1921 Alkio pohti elämänsä käännekohtien tilanteessa, jossa hänen Paavo-poikansa oli pääsemässä ylioppilaaksi. Alkio ei itse ollut päässyt koskaan ”oppikoulun pyhäkköön”. Sen sijaan isän kuolemasta oli tullut hänen ylioppilastutkintonsa. Hän oli joutunut vastoin tahtoaan kauppiaan ammattiin 24 vuoden ajaksi. Entisen maakauppiaan titteliä olivat poliittiset vastustajat käyttäneet halventavana arvonimenä. Jälkeläisten ei kuitenkaan tarvinnut hävetä hänen tekojaan. Alkio sanoi tietävänsä, mitä on itsekasvatus. Mutta lähes 60 vuoden ikään ehtinyt mies löysi vielä tavoitetta elämälleen saarnaajan kirjan sanoin lisäten siihen kuitenkin oman ajatuksensa itsensä löytämisestä:

Mutta jos vielä saan elää, tahdon minä löytää itsestäni myös ihmisen. Sen, jota olen elämäni etsinyt. Sillä lopultakin: kaikki on turhuus mitä auringon alla on. Kaikki muu, paitsi: itsensä tunteminen, ihmisen löytäminen.¹⁰⁰

Heti seuraavana päivänä Alkio laati suunnitelmaa siitä, miten Suomi saataisiin nousuun nojaamalla omiin luonnonvaroihin. Pohdinnan tueksi löytyi jälleen raamatullinen vertauskuva:

Kun maamme alkaa itse tuottaa raaka-aineistamme voimaperäiseen maanviljelykseen tarvittavat tekolannat, täällä avautuu uusi Goosenin maa.

---

⁹⁹ Alkio 2012 b, 613.

¹⁰⁰ Alkio 2012 c, 16.

Alkio viittasi Joosefin veljien asettumiseen faaraon siunauksella viljavaan Goosenin maakuntaan. (1. Moos. 47:1–12) Päiväkirjamerkintä huipentui näkyyn Suomen kansan yhdistymisestä. Merkintä tuo mieleen Mooseksen näyn luvatus-
maasta:

Tulee aika, jolloin punaisten ja valkoisten syntien yli vedetään risti, jolloin kansa kokoontuu kaatuneitten punaisten ja valkoisten haudoille kuin Golgatalle käsittäen että ne kaatuivat maailman syntien tähden. Ja silloin alkaa uusi polvi rakentaa uutta sisällisesti puhdistettua Suomea!¹⁰¹

Sama luvatus maan teema toistui paljon selvempänä Alkion merkinnässä kuusi vuotta myöhemmin, elokuussa 1927. Alkio rinnasti itsensä Moosekseen, joka sai nähdä luvatus maan mutta ei itse päässyt sinne. (5. Moos. 33:52)

Minä uskon kansani suureen tulevaisuuteen, mutta en usko että minun on sallittua mitenkään siihen vaikuttaa – enää.”¹⁰²

Viittaus ei ole aivan yhtä suora kuin monissa muissa päiväkirjan kohdissa, mutta intertekstuaalinen yhteys on ilmeinen.

Heinäkuussa 1928 vanheneva ja sairasteleva Alkio vertasi itseään vanhaan Simeoniin, joka sai temppelissä nähdä Jeesus-lapsen. (Luuk. 2:29) Alkio viittasi hallituksessa valmisteltavana olleeseen esitykseen vanhuus- ja työkyvyttömyysvakuutuksesta, joka ulottuisi kaikkiin Suomen kansalaisiin. Puoluetoverin, sosiaaliministeri K. A. Lohen esitys vastasi kokonaan Alkion omaa suunnitelmaa:

Jos tämä ehdotus saadaan läpi, voin sanoa, ”nyt Sinä, Herra, lasket palvelijasi rauhaan!”¹⁰³

Alkio käytti raamatun sanastoa luovasti ja monipuolisesti. Päiväkirjojen sivuilla vilahtavat mm. tuhlaajapojat¹⁰⁴, fariseukset ja publikaanit.¹⁰⁵ Muita raamattulainoja edustavat esimerkiksi Baabelin torni¹⁰⁶ ja Jeesuksen kehotus ristin kantamisesta¹⁰⁷ sekä varoitus viimeisestä villityksestä.¹⁰⁸ Saatuaan 60-vuotispäivälahjaksi pienen maatilan Alkio kiitti psalmin 23 sanoin:

Jumala vie minut viheriöitseville niityille, marja- ja omenapensaiden istutukseen, lehmäin ja hevosten pariin – luonnolliseen elämään.¹⁰⁹

---

¹⁰¹ Alkio 2012 c, 16–17.

¹⁰² Alkio 2012 c, 521.

¹⁰³ Alkio 2012 c, 558.

¹⁰⁴ Alkio 2012 c, 30

¹⁰⁵ Alkio 2012 c, 103.

¹⁰⁶ Alkio 2012 c, 85–86.

¹⁰⁷ Alkio 2012 c, 234.

¹⁰⁸ Alkio 2012 c, 583.

¹⁰⁹ Alkio 2012 c, 170.

Alkio ei ottanut Raamattua sellaisenaan Jumalan sanana vaan arvioi kriittisesti sen yksittäisiä kirjoja. Esimerkiksi helatorstaina 1915 hän luki Johanneksen ilmestyksen ensimmäistä kertaa kymmeneen vuosiin ja pettyi:

Heikompi kuin luulinkaan. Kyllä on surettavaa, että ihmiset 20:llä vuosisadalla tällaiselle antavat vielä niin suuren merkityksen, että pitävät sitä oikein ”Jumalan sanana”.¹¹⁰

Toisaalta Alkio löysi raamatusta paljon viisaita ajatuksia. Esimerkiksi kiiratorstaina 1921 hän pohti Jeesuksen sanoja ”mitä se hyödyttäisi ihmistä vaikka hän kaiken maailman voittaisi jos hän kuitenkin saisi vahingon sielullensa”. (Matt. 16:26) Alkio tunnisti, miten vaikea ihmisen oli irrottautua vallan-, kunnian- ja tavaranhimosta, vaikka ihminen tiesi, että niistä vapautuminen merkitsisi rauhaa. Alkio oli jäänyt vuotta aiemmin pois hallituksesta ja suunnitteli myös eduskunnan jättämistä. Päiväkirjassa hän tuntuu purkavan myös omaa luopumisprosessiaan:

Ihminen uskottelee itselleen, ollessaan vallanmaussa: minua tarvitaan, ei tulla ilman toimeen. Petolliset, teeskentelevät ihmiset uskottelevat sellaisia. Ja ihminen antaa vihollisen narrata.¹¹¹

Maaliskuussa 1922 Alkio luki Jobin kirjaa. ”Kuka lie sen kirjoittanut, mies on tuntenut kärsimyksen syvät kulkutiet.”¹¹² Rivien välissä tuntuu olevan viittaus omaan perhehistoriaan, ensimmäisen vaimon ja neljän avioliitosta syntyneen lapsen kuolemaan vain kymmenen avioliittovuoden jälkeen.

Helmikuussa 1924 Alkio luki iltaisin Paavalia ja ylisti hänen suuruuttaan nykyajan kirjailijoiden rinnalla. Valitettavasti vain monet olivat tutustuneet häneen ”huonojen pappien ja akkain” tulkitsemina. Jos nämä eivät ymmärtäneet nykyajan suurta elämää, kuinka ne ymmärtäisivät Paavalia, Alkio surkutteli.¹¹³

Päiväkirjat syventävät Alkion henkilökuvaa myös Raamatun tuntijana ja käyttäjänä. Hän tunsu hyvin Raamattunsa ja käytti sen kieltä luovalla tavalla omilla pohdintoissaan. Mutta myös tässä asiassa korostuu hänen itsenäinen ajattelunsa. Hän ei ota Raamattua sellaisenaan Jumalan sanana vaan ihmettelee, miten esimerkiksi Ilmestyskirjaa saatetaan sellaisena pitää.

Alkio saattoi vedota voimakkaasti Raamattuun myös poliittisten tavoitteidensa ajamisessa. Vuonna 1917 hän puolusti kieltoain aikaansaamista vetoamalla Matti Tarkkasen kirjaan, jossa selostettiin raittiuskysymystä Raamatun valossa. Tarkkasta siteeraten Alkio käy läpi monia Raamatun kohtia, joilla voi

---

¹¹⁰ Alkio 2012 a, 106.

¹¹¹ Alkio 2012 b, 615.

¹¹² Alkio 2012 c, 130.

¹¹³ Alkio 2012 c, 309.

perustella raittiuden vaatimusta. Kirjoituksen otsikko on iskee asian ytimeen: ”Kristitty pontikan ystävä Raamatun arvostelun edessä”.¹¹⁴

Varsinkin suhteessa Raamattuun Alkio edustaa vierasta kulttuuria tämän päivän tutkijalle. Raamattu ja muu uskonnollinen kirjallisuus olivat sata vuotta sitten aivan toisella tavalla läsnä suomalaisissa kodeissa. Uskonnollista kirjallisuutta alkoi levitä Suomeen vähitellen 1700-luvulta lähtien. Raamattu, katekismus, virsikirja ja allakka olivat kotien ensimmäisiä hankintoja. Herätysliikkeiden nousun myötä ne alkoivat levittää innokkaasti omaa kirjallisuuttaan 1800-luvulta lähtien.¹¹⁵

Alkio poikkesi oman aikansa ympäristöstä siinä, että hän luki ja omisti poikkeuksellisen paljon kirjoja. Paavo Alkion mukaan kotikirjastoon oli kertynyt hänen isänsä 60-vuotispäivään mennessä vuonna 1922 jo noin 3000 teosta, joita ei enää siinä vaiheessa jaksettu luetteloida. Viimeiseksi jääneessä kirjaluettelossa vuodelta 1894 oli 282 kirjaa, joista uskonnollisia kirjoja oli 26. Voidaan päätellä, että Alkio luki paljon myös uskontoa käsittelevää kirjallisuutta.¹¹⁶

2.3. Dogmaattisesti mahdoton Jumala-käsité

Päiväkirjojen perusteella Santeri Alkio suhtautui Jumalaan hyvin vakavasti. Hän kirjoitti Jumalan nimen aina isolla alkukirjaimella, myös silloin kun hän lyhensi sen muotoon Jla.¹¹⁷ Hän käytti Jumalasta myös muita nimityksiä, esimerkiksi Maailmojen Hallitsija, Herra, Luoja, Hyvä Isä, Suuri Johtaja tai Korkein¹¹⁸.

Jumala oli Alkiolle elävä persoona, jota hän voi lähestyä rukouksessa, joka vastasi hänen rukouksiinsa ja joka ohjasi ja johdatti hänen kulkuaan. Hän tunsii seisovansa lähellä, usein hyvin lähellä Jumalaa.¹¹⁹ Kotikirkossakin hän saattoi tuntee syvästi seurakunnan vaipuessa hiljaiseen Isä Meidän rukoukseen, että ”Jumala on täällä”.¹²⁰ Kuitenkin hän päätyi siihen, että hänen käsityksensä Jumalasta ei vastannut kristinuskon dogmeja:

---

¹¹⁴ Alkio 1919 c, 227–234.

¹¹⁵ Uskonnollisen kirjallisuuden leviämisestä Suomessa ks. Kakkuri 2015, 34–43. Palo on selvittänyt uskonnollisen kirjallisuuden määrää körttiläisyyden vahvalla alueella Ylistaron Untamalan kylässä vuoteen 1920 mennessä. Kylän taloissa oli keskimäärin 17 uskonnollista kirjaa. Palo 2016, 40.

¹¹⁶ Paavo Alkio 1962, 56–59.

¹¹⁷ ks. esim. Alkio 2012 a, 309: ”J:lan kiitos on tuloni kuitenkin merkittävästi riittänyt...”

¹¹⁸ Ks. esim. Alkio 2012 a, 356, 426 ja Alkio 2012 c, 166, 358 ja 393. .

¹¹⁹ Alkio 2012 a, 100.

¹²⁰ Alkio 2012 c, 167.

Minun Jumala-käsitteeni taitaa olla dogmaattisesti hyvinkin mahdoton. Mutta tuntuu itsestäni kuitenkin siltä, että sen käsityksen valossa Jumala minulle puhuu.¹²¹

Miten Alkio päätyi tähän käsitykseen? Päiväkirjojen perusteella voi todeta, että Alkion Jumala-käsite todellakin poikkesi kirkon dogmeista.

Kolminaisuusoppi oli hänelle vieras. Kuten jäljempänä todetaan, hän ei pitänyt Jeesusta Jumalana. Myös Pyhä Henki tuntuu olleen hänelle vieras käsite päätellen siitä, että hän ei liitä Pyhää Henkeä millään tavalla omiin uskonnollisiin pohdintoihinsa tai rukouksiinsa. Toki hän valitteli usein, että saarnamiehillä ei ollut henkeä puheissaan.

Alkio oli käynyt uskonnollisista kysymyksistä tiukkaa keskustelua kirkon edustajien kanssa jo nuorisoseurojen kasvatuksellisesta sisällöstä vastaavana johtajana.¹²² Hän oli kirjoittanut Jumalasta monessa yhteydessä ennen kuin hän alkoi pitää päiväkirjaa. Uskonto oli tärkeä teema hänen kaunokirjallisessa tuotannossaan. Päiväkirjansa sivuilla hän hahmotteli toistuvasti uusia kirjasuunnitelmia, joista vain harva loppujen lopuksi toteutui. Toteutumatta jääneissä suunnitelmissa on myös mielenkiintoisia pohdintoja Jumalasta.

Esimerkiksi tammikuussa 1917 Alkio pohti ihmiskunnan lankeemusilmiöitä, pikkumaisuuksia, naurettavuuksia ja syntiherkkyyttä. Hän arveli, että Jumalan täytyi katua tehneensä tällaisen ihmisen. Tästä pohdinnasta syntyi kirjan aihe. Teoksessa ihminen olisi lapsiolento, itsetiedoton intohimojensa ja mielitekojensa heiteltävä nukke, josta Jumala ja Saatana taistelisivat kumpikin valtakuntansa edustajana:

Taistelu ihmisestä käy luonnon leikkinä. Siinä esiintyisi luomistyö jatkuvana toimenä. Ihmiset leikkisivät lapsukaisina. Siten luulisin voivani kirkastaa elämän tyhjään ja puheissa kulumisen lankeemusta.¹²³

Toinen suunnitelma syntyi kesäkuussa 1919. Alkio hahmotteli kirjaa, jossa maailman tapahtumia tarkkailtaisiin ylhäältä päin. Suunnitelmassa kalevalainen kuvasto liittyy intertekstuaalisella viittauksella Raamatun kieleen:

Asettaisin Väinämöisen istumaan pilven longalla, tarkastamaan elämää maassa, jossa hänen luvattu kansansa odotti Messiastaan. Hän näkee materialismin vararikon ja kuulee kansojen henkisessä nälässä huutavan elämänleipää!¹²⁴

Kirjan tarkoitus olisi kirkastaa kalevalaista tarustoa. Siinä tapahtuisi suuri jättiläisherätys, henkisten arvojen suuri ylösnousemus, kun aistillisten nautintojen

---

¹²¹ Alkio 2012 c, 28.

¹²² Näin Alkion roolia luonnehtii mm. Seppo Niemelä, ks. Niemelä 2011, 139.

¹²³ Alkio 2012 a, 196.

¹²⁴ Alkio 2012 b, 302.

tyhjiys tulisi selväksi. Tämän kaiken voisi Alkion mukaan kuvata suorasanaisesti sijoittamalla ryhmän jumalia johonkin taivaankappaleeseen, esimerkiksi Saturnukseen tai pikemminkin tuntemattomaan ”Keskkukseen”, taivaaseen:

Siinä koolla kaikki, mitkä kansojen mielikuvitus on nostanut jumalallisesta tahdosta jumalten arvoon. Tunnetuita ja tuttuja jumalia – jotka kaikin palvovat ”Suurta Isää” jota kukaan ei ole nähnyt, mutta josta jokainen tuntee henkisesti riippuvansa. Tämä olisi maanpäällisten jumalten kokous. Tarkoitus olisi paljastaa aikamme rientojen vähäpätöisyys, pilkata mataluutta, avata sen kautta uusia näköaloja, sellaisia jotka antavat ihmisiyydelle jumalallisia tarkoittavat päämäärät.¹²⁵

Alkio suunnitteli myös kuvausta suomalaisista sankareista. Siihen olisivat kuuluneet Antero Vipunen, Väinämöinen, Lalli, Mikael Agricola, Jaakko Ilkka, Y. M. Sprengtporten, J. V. Snellman ja Elias Lönnrot. Väinämöinen olisi tässä sarjassa ”Pyhän Hengen vaikuttava luonnon kultt. tuote”.¹²⁶ Tämä on ainoa kerta, kun Alkio mainitsee Pyhän Hengen päiväkirjoissaan.

Toisaalta sankareiden listalle pääsee myös Martti Luther, jonka elämästä kertova kirja teki Alkioon suuren vaikutuksen. Kyseessä oli Merle D’Aubienien kirjoittama Uskonpuhdistuksen historia. Vormsin valtiopäivistä kertova luku teki Alkioon suuren vaikutuksen. ”Hän oli sankari!”¹²⁷

Tammikuussa 1925 Alkio kirjoitti uskovansa maailmansieluun, joka elää ja vaikuttaa sekä näkyvässä että näkymättömässä. Näkyvässä maailmassa sen korkein ilmenemismuoto oli ihminen. ”Mutta aavistus puhuu meille korkeammista, jotka ovat aistimattomia.”¹²⁸ Merkinnässä voi nähdä selvän yhteyden J. V. Snellmanin pohdintoihin maailmanhengestä. Snellman luennoi Helsingin yliopistossa syksyllä 1856 maailmanhengen toiminnasta sivistysprosessissa. Snellman selitti inhimillisen ja maailmanhengen suhdetta korostamalla absoluuttisen hengen merkitystä maailmanhistoriassa.¹²⁹ Snellmanin mukaan Jumala oli absoluuttinen persoonallisuus, joka toteutti itseään lakkaamatta äärellisissä persoonallisuuksissa näkyen ihmisten siveellisenä ja järjellisenä toimintana.¹³⁰

Alkion Jumala-kuvassa on toisaalta paljon myös perinteisiä, kristillisten dogmien mukaisia aineksia. Ensinnäkin hän uskoi, että Jumala oli ohjannut vahvasti hänen elämäänsä. Esimerkiksi 1.1.1918 hän kertasi päiväkirjassaan elämänsä vaihteita ja näki niissä sallimuksen johtoa. Hän oli taistellut

---

¹²⁵ Alkio 2012 b, 302.

¹²⁶ Alkio 2012 b, 315.

¹²⁷ Alkio 2012 a, 198.

¹²⁸ Alkio 2012 c, 376.

¹²⁹ Savolainen 2006, 553.

¹³⁰ Savolainen 2006, 275.

maakauppiaana vararikkoa vastaan ja selviytynyt talousvaikeuksista. Kaupasta eroon päästyään hän oli ajatellut jatkaa kirjailijan uraa, mutta V. Tarkiaisen ankara arvostelu *Palvelusväkeä* –kirjasta oli saanut hänet harkitsemaan jopa kirjailijan kynän lyömistä ”ijäksi laatikkoon”. Sitten suurlakko (1905) oli temmannut hänet kuitenkin mukaansa. Ilkka oli syntynyt, mistä olivat seuranneet siihen mennessä jo yhdentoista vuoden taistelut niin lehden kuin Maalaisliitonkin puolesta. Omakin talous oli parantunut monien vaikeiden vuosien jälkeen sen ansiosta, että hän oli saanut myytyä koottujen teostensa ja nuorisoseuraliikkeen lehden Pyrkijän kustannusoikeudet. Sitten hän toivoi, että pääsisi eroon politiikasta ja voisi keskittyä kirjojen kirjoittamiseen. Pohdinta huipentui rukoukseen, johon sisältyi vahva usko Jumalan johdatukseen:

”Herrani – Jumalani! Rukoilen Sinua: säästä henkivoimia siihenkin, että saisin Sinun avullasi sulattaa itselleni mahdollisimman täyden selvyuden suhteestani Sinuun, Herra. Mikä Sinun nimesi onkaan, tunnen aina Sinun suuren läsnäolosi kaikkialla ja oman inhimillisen pienuuteni. Tunnen usein, miten Sinä käytät ja käsket minua, miten minä vikuroin ja kiertelen, mutta jouduttuani tielle jota tahdot minut kulkemaan, tunnen syvää iloa. Salli minun tuntea tahtosi ehdottomasti, syvästi ja toteuttaa se, vaikka se vaatisi mitä!”¹³¹

Alkio sai huhtikuussa 1921 ankaran sairauskohtauksen kesken Maalaisliiton puoluekokouksen. Kyseessä oli ilmeisesti aivoverenvuoto, jonka seurauksena hänen muististaan pyyhkiytyi kokonainen päivä, ja toipuminen kesti useita kuukausia.¹³² Tammikuussa 1922 hän näki tapauksessa ”Jumalansormen” kosketuksen, joka teki lopulta mahdolliseksi jäädä pois eduskunnasta ja Helsingin politiikasta. Tätä vapautusta hän oli rukoillut monta vuotta.¹³³

Alkion mielestä vain Jumalan tahdon etsiminen voi tuottaa kestäväää elämäniloa:

...taito löytää elämässä Jumalan tahdon pettämättömät merkit, suunnat, noudattaa ja kasvaa noudattamaan niitä, se vie elämänilon lähteille, missä löytää jatkuvaa tyydytystä”.¹³⁴

Alkio täytti 60 vuotta vuonna 1922 ja sai kansalaislahjana pienen maatilan. Hän teki ennen muuttoa uuteen kotiin tiliä elämästään viimeisenä iltana vanhassa kotitalossaan, jossa hän oli asunut yli 40 vuotta. Syntyi pienoiselämäkerta:

Tässä haaveksin aikaisimmat nuorukaisihanteeni. Tässä surin kohtaloani kauppiaana, ja isäni aikaista poismenoa. Tässä solmin ensimmäisen ja toisen avioliittoni. Tässä elin lasteni ja ensimmäisen vaimoni loppumattoman sairauskauden surulliset ajat. Tässä kamppailin kauppavelkojen kanssa.

¹³¹ Alkio 2012 a, 355–356.

¹³² Alkio 2012 c, 13–14.

¹³³ Alkio 2012 c, 98. ”Jumalan sormi” –käsitettä käyttivät mm. Alkion arvostamat Yrjö Sakari Yrjö-Koskinen ja Agathon Meurman kuvatessaan Jumalan johdatusta historiassa. Ks. Jossas 1990, 50–52.

¹³⁴ Alkio 2012 b, 581.

Mutta tässä myöskin tunsin kuohuvat voimat sielussani, ne jotka ajoivat minut puhumaan ja kirjoittamaan. Siitä syntyi nuorisoseuratyö Pyrkijöineen, siitä kirjallinen tuotantoni, siitä maalaisliitto ja Ilkka.¹³⁵

Alkio oli kokenut kovia taisteluita, mutta myös suurta iloa. Hän koki, että hänen työllään oli ollut Jumalan siunaus. Syvästi aatteellinen mies koki, että tämä siunaus oli seurannut nimenomaan työtä yhteiseksi, kansan hyväksi:

Työlläni on ollut Jumalan siunaus. Tunnen, että minua on johtanut joku salaperäinen voima. Olen sen toiminnan havainnut niin usein otteissani. Minä en niin paljo iloitse siitä, mitä olen saanut itselleni kuin siitä, mitä minun on sallittu tehdä kansalleni. Minun oma elämäni on kansaa varten. Eihän yksityistä onnea varten järjestetyllä elämällä ole mitään yleisarvoa!¹³⁶

Miksi Jumala sallii pahan? Tämä kysymys ei ollut Alkiollekaan vieras. Vuoden 1918 kansalaissota horjutti hänenkin uskoaan hyvään Jumalaan. Helmikuun alussa Alkio kyseli, kuinka Jumala antoi tapahtua tämän kansallisonnettomuuden, jossa Suomen nuoret miehet olivat vastakkain.¹³⁷

Pari päivää myöhemmin hän vuodatti rajuja syytöksiä sosiaalidemokraattien johtajille, jotka hänen mielestään tekivät raskaan rikoksen johtaessaan työväestön aseelliseen kapinaan. Se tarkoitti monikymmenvuotisen rauhallisen kehitystyön saattamista perikatoon ja romutti uskon edistyksen mahdollisuuteen. Siksi Alkio kirosi sosialistit ja katsoi, että anteeksiantaminen, sovinnon tekeminen näiden ”kansalliselämämme murhaajien” kanssa oli mahdotonta. ”Jos Jumala antaa heille anteeksi, se on hänen asiansa.”¹³⁸

Vain viikkoa myöhemmin Alkio näki Jumalan roolin silloisessa kriisissä jo toisessa valossa. Luoja oli muovailnut Suomen kansaa kuin taitelija savimöhkälettä. Nyt hän oli pannut sen pätsiin, jossa ratkeaa, tuleeko siitä kelvollinen, elämään pystyvä kansa. Toinen vaihtoehto oli Suomen kansan hajoaminen tuhansiksi pirstaleiksi.¹³⁹

Alkion käsityksen mukaan Jumala vaikutti aktiivisesti niin yksityisen ihmisen kuin kansankin kohtaloon. Niinpä Alkio huusi äänensä käheäksi valkoisen talonpoikaisarmeijan voitonparaatissa Helsingissä 16.5.1918:

Jumalallinen tahto loi tämä armeijan ja antoi sille tehtävän – luomistehtävän. Se oli yksi luja rengas siinä kehitysjaksossa joka synnyttää Suomen tasavaltaa.¹⁴⁰

---

¹³⁵ Alkio 2012 c, 196.

¹³⁶ Alkio 2012 c, 196–197.

¹³⁷ Alkio 2012 a, 401.

¹³⁸ Alkio 2012 a, 407.

¹³⁹ Alkio 2012 a, 426.

¹⁴⁰ Alkio 2012 b, 16.

Alkion mielestä Jumala ohjasi myös Maalaisliiton eduskuntaryhmän toimintaa kansalaissodan jälkeisessä kamppailussa valtiomuodosta. Ryhmän puheenjohtajana hän katsoi yrittäneensä vain pitää yllä hyvää toverihenkeä ankaran ryhmäkurin sijasta:

Mutta minä näen tässäkin Jumalan sormen: Hän johtaa meitä yksimielisyyteen ja vilpittömyyteen, koska me olemme yksinkertaista väkeä, joiden tehtäväksi on ilmeisesti uskottu hoitaa tärkeää osaa Suomen kansan haltuun uskotuista leivisköistä.¹⁴¹

Kun Jumala vaikutti näin vahvasti myös politiikassa, Alkio ei epäröinyt kiittää häntä vaalivoitoistakaan saati kilpailijan tappiosta. Esimerkiksi sopii heinäkuu 1929, jolloin Alkio iloitsi Maalaisliiton hyvästä menestyksestä sen jälkeen, kun kokoomus oli käynyt hänen mielestään hyvin repivän vaalikampanjan.¹⁴²

Alkion päiväkirjamerkintöjen perusteella hän tuntui uskovan, että Jumalan johdatus voi toimia kaksisuuntaisesti. Ihmiset saattoivat olla vuorovaikutuksessa Jumalan kanssa ja vaikuttaa sitä kautta Jumalaan. Näin voi tulkita hänen merkintäänsä 25.9.1918, kun Maalaisliiton puoluekokous asettui ehdottomasti tasavallan kannalle. Kokous antoi Alkiolle uuden uskon ”kansan-vaiston jumalalliseen merkitykseen”.¹⁴³

Alkion pohdinnat Jumalan johdatuksesta huipentuvat lopulta ajatukseen, että sen taustalla on selvä järki:

Mitä enempi ajattelen n.s. ”Jumalan johdatusta”, sitä selvemmin huomaan siinä toimivan johtavan järjen. Miksi se, järkevyyden, esiintyy havaittavampana, ymmärrettävämpänä toisessa kuin toisessa tapauksessa, sitä en käsitä, mutta tosiasian huomaan.¹⁴⁴

Edellä olevasta sitaatista voidaan johtaa suora yhteys J. V. Snellmanin kautta Georg Wilhelm Friedrich Hegelin ajatuksiin. Snellman sai vaikutteita Hegelin ajattelusta, ja Alkio luki puolestaan Snellmania. Hegel kuvasi maailmanhistoriaa prosessiksi, jossa Järki tekee itsensä tiettäväksi. Hegelin mukaan tämä Järki hallitsee maailmassa ja maailmanhistoriassa. Maailmanhistoriassa vaikuttavat yksilöt olivat Hegelille Järjen tai hänen käyttämänsä toisen käsitteen ”maailmanhengen” työvälineitä. Hegelin filosofiassa Järki otti paikan, joka kristillisessä kaitselmusopissa oli varattu Jumalalle.¹⁴⁵

Alkion uskonnollisissa käsityksissä korostui ajatus siitä, että Jumalan piti vaikuttaa ihmisen toimintaan ajallisessa elämässä. Hän kavahti ajatusta, että

---

¹⁴¹ Alkio 2012 b, 101.

¹⁴² Alkio 2012 c, 595.

¹⁴³ Alkio 2012 b, 115.

¹⁴⁴ Alkio 2012 c, 23.

¹⁴⁵ Saarinen 1995, 260.

Jumalaan uskottaisiin vain kuoleman ja helvetin pelossa. Sen sijaan ihmisten pitäisi nähdä Jumala työtoverina tässä ajassa:

On sangen merkillistä: miksi me pelkäämme kuolemaa! Helvetinkö vuoksi? Tietysti. Ja – jos ei helvetti-usko pidä voimaansa, – kuinka moni silloin Jumalaa etsii? Siis barbarismin vallassa elämme – Jumalaa pelkäämme, vain itseämme rakastamme; näemme ja tajuamme vain maisen elämän pikkuarvot, elämme ja kuolemme niille, niitten puolesta. Mutta elää, tehdä työtä Jumalan rakkaudessa, yhdessä Jumalan kera, sitä emme tahdo. Tahdomme nähdä Jumalassa hallitsijan, mutta ei työtoveria, – siinä orjuutemme, pikkumaisuutemme – barbaarisen uskontomme hedelmä.¹⁴⁶

Alkio uskoi Jumalaan myös maailman Luojana aivan apostolisen uskontunnustuksen alkusanojen mukaisesti. Hän ihaili Luojan kätten jälkeä luonnon kauneudessa. Tästä on päiväkirjoissa lukuisia kuvauksia. Esimerkiksi käynti Punkaharjulla kuutamovalaisuudessa lokakuussa 1919 sai hänet arvelemaan, että Jumala oli ollut varmaan hyvällä ja leikkisellä tuulella luodessaan nuo seudut. ”Jotain niin satumaisen lumoavaa en ole koskaan luonnossa nähnyt”, Alkio kirjasi vaikutelmiaan.¹⁴⁷

Alkio jäi pois eduskunnasta vuoden 1922 vaaleissa. Ehkä syvällisimmät pohdinnat Jumalasta ilmestyvät päiväkirjoihin vasta näiden tapahtumien jälkeen. Otan vain kaksi esimerkkiä.

Joulukuussa 1922 Alkio kirjoittaa siitä, miten ihmiset etsivät Jumalaa:

Ihmiset edelleen etsivät Jumalaa taivaasta. Keksivät kummallisia uskontojärjestelmiä hänen löytämisekseen. Ja Jumala on kuitenkin joka hetki tässä, tuossa, siellä, tuolla! Kaikkiällä!
Mutta ihmiset eivät näe häntä ja – jos näkevät, eivät tunne!
Enkä minäkään aina, mutta joskus! Joskus olen näkevinäni Jumalan, tuntevinani Hänen läsnäolonsa, kuulevinani Hänen äänensä.
Enkö opi Häntä, hänen tekojaan ja ääntään paremmin tuntemaan?¹⁴⁸

Alkion Jumala-käsitystä valaisee myös merkintä heinäkuussa 1924. Hän pohtii kysymystä, mikä on elämän tarkoitus. Se ei ole vallan, taloudellisen tai valtiollisen sodan päämäärä, ei hävitys eikä materian palvominen vaan ”Jumalan kuvan ihmisessä kirkastaminen, elämän piirin laajentaminen”.¹⁴⁹

Monet Alkion päiväkirjojen Jumala-pohdinnat vastaavat sitä, mitä hän esitti julkisesti elämänsä eri vaiheissa. Esimerkiksi sopii yksi tunnetuimmista Alkio-sitaateista Pirkijä-lehdessä vuodelta 1905:

Jos Jumala voitaisiin tieteellisesti, havainnollisesti todistaa, täytyisi hän olla verrattain vähäpätöinen olento. Kun ajattelemme, että hänen tekojaan jäljittelevää, pienemmän ruohonkorrenkaan *syntyä* ei tiede saa aikaan, että hänen, meidänkin tietopiiriimme sisältyvän suurimman tekonsa, *avaruuden*, sisässä on tiede kyennyt vain pienen, atomiin verrattavan alueen teleskoopillaan tutkimaan ja jo sillä alueella löytänyt linnunradan

¹⁴⁶ Alkio 2012 a, 117.

¹⁴⁷ Alkio 2012 b, 376.

¹⁴⁸ Alkio 2012 c, 206.

¹⁴⁹ Alkio 2012 c, 342.

suunnattoman arvoituksen, kuinka saattaa ihminen luuletella, että hänelle olisi edes mahdollista nykyisillä tieteen keinoilla tavata jumalansa?¹⁵⁰ (Kursivointi SA)

Nuorisoseurakirjassa Alkio totesi, että ”kysymys Jumalan ja ihmisen suhteen selvittämisestä on suurin elämänskysymys”. Tuo kysymys ei selviä yksin uskon tai ajattelemisen tietä vaan sen selvittämistä edistää jatkuva luonnollinen kehitys ja siitä johtuva käytännöllinen elämä. ”Vihdoin ymmärretään ja uskotaan elettävän Jumalan väkevän käden alla ikuista elämää.”¹⁵¹

Alkio kysyi Ilkan joulunumerossa 1924, miksi jokin ajatus voittaa vähitellen alaa. Vaikuttavatko jotkin meille tuntemattomat luonnonlait siihen, että kun jossain asiassa ihmisen ajatusvarasto vanhuuttaan happanee ja mätäneee, alkaa samalla uusi luomistyö. Kaiken tämän takana Alkio näki ylivoimaisen älyn, joka hallitsee ihmeellistä maailmankaikkeutta:

Uskonto on antanut tälle voimalle nimen Jumala.

Jokainen aikakausi on kiertänyt ja kaartanut tätä nimeä, tutkien ja ilkkuen, omaa korkea-arvoisuuttaan tehostaen, yrittäen tuhota tämän nimen. Mutta tuloksena on ollut ihmisten ajatuskyvyn halpautuminen, älyn sairastuminen, uskon voitto.¹⁵²

Verrattuna Alkion julkisiin teksteihin päiväkirjoissa korostuu vielä niitä selvemmin luottamus Jumalan johdatukseen niin yksilöiden kuin kansakuntienkin elämässä. Johdatuksessa hän näki selvän järjen. Mutta Jumala ei ollut hänelle vain järjellä pääteltävä idea vaan persoonallinen voima, maailmankaikkeuden Luoja, johon voi saada yhteyden rukouksen kautta ja johon voi luottaa kaikissa tilanteissa. Tämä vakaumus kiteytyi merkinnässä 15.7.1918, kun valtiomuototaistelu kävi kuumimmillaan:

On merkillistä, etten ole näinä aikoina ollenkaan tuntenut sitä levottomuutta, jota tunsin viime syksynä. Minulla on harvinaisen rauhallinen omatunto siitä, että asettumiseni tasavalta-kannalle niin ylivoimaista sivistynyttä mielipidettä vastaan, on sittenkin oikea. Ja tämän tunnonrauhan pidän merkinä siitä, että Jumala on peräsimmä.¹⁵³

2.4. Kristus, opettaja

Santeri Alkiota on tutkimuksessa luonnehdittu tolstoilaiseksi. Esimerkiksi *Armo Nokkala* katsoo, että Pyrkijän toimittajana Alkio edusti maltillista tolstoilaista elämänskatsomusta ja kasvatti tässä hengessä Suomen nuorisoseuraväkeä kymmenien vuosien ajan.¹⁵⁴

Alkion päiväkirjamerkinnot vahvistavat käsitystä, että hän arvosti Leo Tolstoita. Alkion mielestä Tolstoi oli ”suurin rauhanapostoli mikä on elänyt

---

¹⁵⁰ Alkio 1983, 282. Tässä viitataan Juha Kuisman ja Seppo Niemelän toimittamaan Ituja-kokoelmaan. Sitaatti julkaistu alun perin Pyrkijässä 8/1905, 231.

¹⁵¹ Alkio 1923, 288.

¹⁵² Alkio 1983, 285.

¹⁵³ Alkio 2012 b, 78.

¹⁵⁴ Armo Nokkala 1958, 261.

Jeesuksen jälkeen”.¹⁵⁵ Alkio myös ajatteli monista uskontoon liittyvistä asioista samoin kuin Tolstoi. Tämä koskee erityisesti suhtautumista Kristukseen. Vuorisaarna oli molemmille tärkeä, Tolstoille jopa hänen yleismaailmalliseksi tarkoitettun uuden uskonoppinsa ydin.¹⁵⁶ Alkio puolestaan katsoi, että vuorisaarna vastaa kysymykseen mikä on totuus. Se on hänen mukaansa ”Kristuksen vuorisaarnassa ilmilausuttu, sen yhteiskunnallisten vaatimusten käytännöllisessä toteuttamisessa.”¹⁵⁷

Kuten Tolstoille myös Alkiolle Kristus näyttää olleen aina hänen viimeisiin elinvuosiinsa saakka pikemminkin opettaja kuin lunastaja. Esimerkiksi keskustelussa koulujen siveysopetuksesta hän asetti vuorisaarnan lunastusoppia vastaan.¹⁵⁸

Joulukuussa 1914 Alkio pohti, mitä Jeesus tarkoitti kehottaessaan rikasta nuorukaista myymään tavaransa, lahjoittamaan rahansa köyhille ja seuraamaan sitten häntä. Alkion mielestä tämä tarkoitti uusien elämänarvojen omaksumista koko ihmiskunnan mittakaavassa. Hän esitti Jeesuksen kehotuksesta oman eskatologisen tulkintansa. Alkio hylkäsi ajatuksen, että Kristus palaisi taivaan pilvistä suurella komeudella viemään pyhät taivaan ”joutoelämään” samalla kun köyhät, rujot ja rammot jäisivät edelleen maan päälle kamppailemaan vaivassa. Tällainen odotus oli hänen mielestään vain ”naivi uusinnos juutalaisten Messias-odotuksesta loistounelmiseen”:

Vaan siinä on Kristuksen toinen tuleminen: kapitalistiset, yksityisrikkauksia ja siitä aiheutuvia elämänarvoja arvossa pitävät käsitteet häviävät. Ihmiset ”myövät kaikki mitä heillä on nykyistä elämäntarkoitusta varten”, ja antavat köyhille. Sijaan he vaihtavat uudet elämänarvot, jotka kaikki johtuvat Kristuksen elämänesimerkin seuraamisesta. Valitsevat Kristuksen ikeen. Huomaavat, että se on sovelias. Aivan uusi elämänvirta käy väsyneitten sielujen läpi. Ihmiskunta seuraa Kristusta.¹⁵⁹

Alkio kyllä ymmärsi niitäkin kristittyjä, jotka odottivat Jeesuksen näkyvää paluuta. Sen odotuksessa he elivät jo ”taivaan ilossa” eivätkä ymmärtäneet muunlaista Jeesuksen paluuta mahdolliseksi. Alkio tiivisti oman käsityksensä Jeesuksen paluusta hyvin yksinkertaisesti.

Todellisuudessa tapahtuu vain se muutos, että ihminen alkaa seurata opettaja-Kristusta. Sen sijaan kuin hän ennen seurasi vain vapahtaja-Kristusta.¹⁶⁰

---

¹⁵⁵ Alkio 2012 a, 51. Ks. myös Alkio 2012 c, 199.

¹⁵⁶ Armo Nokkala 1958, 17–19.

¹⁵⁷ Alkio 2012 b, 482.

¹⁵⁸ Alkio 2012 c, 106.

¹⁵⁹ Alkio 2012 a, 75.

¹⁶⁰ Alkio 2012 a, 75.

Alkio yhdisti usein uskonnon käsitteitä yhteiskunnallisiin tapahtumiin. Kristuksen paluulle hän löysi vertauskohdan punakaarteista. Niissä oli hänen mukaansa mukana pienempi osa ihanteellista nuorisoa, joka uskoi luovansa ihanteellisen sosialistisen yhteiskunnan samalla tavalla kuin eräät uskovaiset luottivat pian tapahtuvaan Kristuksen toiseen tulemiseen.¹⁶¹

Alkio ei tyrkyttänyt omia uskonnollisia käsityksiään muille vaan kunnioitti toisten ihmisten vakaumusta. Tämä ilmeni myös suhtautumisessa Jeesuksen paluuseen, josta Alkiolla oli oma, edellä kuvattu käsityksensä. Alkion talouteen kuului myös hänen vaimonsa sairaaloinen sisar Mimmi Falenius, joka kuului vapaakirkollisuudesta eronneeseen ns. skutnabbilaiseen herätysliikkeeseen.¹⁶²

Piileskellessään kansalaissodan aikana Helsingissä Alkio kirjoitti päiväkirjaansa tervehdyksiä kaikille perheenjäsenilleen nähtävästi siltä varalta, ettei heitä enää tässä elämässä tapaisi. Hän tiesi Mimmin sydämen odottavan vilpittömästi loppuratkaisua Jeesuksen toisesta tulemisesta. ”Kunnioitan Sinun mielikuvaasi”, Alkio kirjoitti.¹⁶³ Ja kun Mimmi kuoli tammikuussa 1924, Alkio totesi, että ”Mimmille saapui hänen Jeesuksensa, jota hän on niin uskollisesti odottanut vuosikymmeniä”.¹⁶⁴

Pohdinta Kristuksen olemuksesta jatkaa Alkion päiväkirjoissa niissä 1920-luvulle saakka. Esimerkiksi syyskuussa 1921 Alkio piti Kristusta ”suurimpana ihmisenä”, mutta pohdiskeli myös mahdollisuutta tulkita hänen persoonansa vertauskuvallisesti, koko ihmiskunnan symbolina:

Mitähän, jos Kristus-legenda olisikin kuvaus ihmiskunnasta, Jumalan pojasta, joka syntyi tuntemattomasta alkuperästä, vaelsi korvessa, tunsu jumalaisen alkuperän sielussaan, kamppaili toden ja valheen vaiheilla etsien jumalaista tietoa, joutui katkerain erehdysten kautta vuosituhantiseksi ristinpuulle ja hirvittäviin kärsimyksiin alas helvettiin, noustakseen kerran ylös ja löytääkseen Jumalan?¹⁶⁵

Edellä oleva pohdintaa on mielenkiintoista verrata saksalaisen David Friedrich Straussin (1808–1874) ajatuksiin. Strauss päätyi esittämään kristinuskon ilman persoonallista Jumalaa, ilman jumalallista ja yliluonnollista Jeesusta, ilman ihmeitä. Hän vaati kristinuskon korvaamista yleisellä ihmisyydellä, uskolla ihmiskuntaan Jeesuksen ominaisuuksien kantajana.¹⁶⁶ Avoimeksi jää, oliko Alkio

---

¹⁶¹ Alkio 2012 a, 433.

¹⁶² Alanen 1976, 157. Skutnabbilaisuudesta ks. Seppo 1983, 235–240.

¹⁶³ Alkio 2012 a, 408.

¹⁶⁴ Alkio 2012 c, 302.

¹⁶⁵ Alkio 2012 c, 51–52.

¹⁶⁶ Savolainen 2006, 273.

tutustunut jotakin kautta Straussin ajatuksiin vai kehittikö hän itse idean Jeesuksesta ihmiskunnan vertauskuvana.

Muutoin myös Alkion viimeisten vuosien päiväkirjat vahvistavat käsitystä, että Kristus oli Alkiolle ennen kaikkea maallisen toiminnan, myös yhteiskunnallisen vaikuttamisen esikuva. Niinpä hän tulkitsi myös pääsiäisen tapahtumia yhteiskunnallisesta näkökulmasta, poliittisen juonittelun näytöksenä. Vuoden 1926 pitkäperjantaina hän luonnehti päivää maailman suurimman tragedian muistopäiväksi, jolloin narrien ja herrojen perässä kulkeva ihmiskunta naulitsi ristiin todenpuhujan, joka julisti heidän kulkevan väärään suuntaan:

Ne jotka elivät tuon ihmisvirran johtamisesta ja pitivät sen avulla hallussaan ylhäisiä ja rikkautta tuottavia asemia, kävivät hädissään julistamaan julistajan julistusta valheeksi, jumalan ja keisarin pilkaksi. Narrit kuulivat huudon ja yhtyivät kiljuen siihen. Joku alkoi kirkua ristiin naulitsemista. Johtaja, ”valtasuunnan” yliherra tarttui siihen, pani huudon vyörymään, syötti sen kansan suuhun ja sitten esiintyi ristiinnaulitsemisen vaatijana kanan tahdon toteuttajana! Kansan puolesta muka. Kansa oli antautunut kirkumaan tuomiota omalle vapauttajalleen, sortaja tarttui kirkunaan ja julisti kansantahdon tuomioksi.¹⁶⁷

Vanhenevan Alkion yhteenveto pitkäperjantain tapahtumista oli alakuloinen. Mikään ei ollut muuttunut 2000 vuodessa. ”Niin vedettiin kansaa nenästä silloin, samoin nyt.”¹⁶⁸

Päiväkirjat syventävät kuvaa Alkion suhtautumisesta Kristukseen. Niissä toistuu kyllä ”julkisen” Alkion vaatimus Kristuksen opin tärkeydestä yhteiskunnallisen toiminnan ohjenuorana. Mutta esimerkiksi pohdintoja Kristuksen vertauskuvallisesta roolista koko ihmiskunnan edustajana ei tuonut julkisuuteen. Samalla tavoin yksityiseksi jäi Alkion tulkinta siitä, että Kristuksen paluu tarkoittaisi vain sitä, että ihmiset alkaisivat elää käytännössä Kristuksen opetuksen mukaan.

Päiväkirjat vahvistavat aiempaa kuvaa Leo Tolstoin vaikutuksesta Alkion ajatteluun. Merkintöjä voi verrata siihen, mitä Alkio oli esittänyt Pyrkijässä 1908. Hän oli pitänyt Tolstoin ajatustavan ytimenä sovinnon ja veljeyden etsimistä ”ihmisten välillä itsekasvatuksen kautta Kristuksen hengessä”. Alkion mukaan Kristuksen oppi, joka ilmeni hänen puheissaan, oli se elämäntie, jota kulkemalla ihminen voi saavuttaa elämänsä tarkoituksen ja täyttää Isän tahdon:

Tolstoi ei tunnusta Kristusta lunastajaksi siinä merkityksessä kuin kristityt yleensä. Kristuksen merkitys on kokonaan siveellisen elämän opettajana, jona hän on esiintynyt Isän tahdon välillisenä ilmaisijana. Tolstoi on siis ajattelijana asettanut elämänvanhurskauden Kristuksen seuraajain pyrkimysten päämääräksi.¹⁶⁹

---

¹⁶⁷ Alkio 2012 c, 445.

¹⁶⁸ Alkio 2012 c, 445.

¹⁶⁹ Alkio 1983, 299.

Jo vuonna 1905 Alkio oli Pyrkijässä asettanut Kristuksen perustaksi ihmiskunnan uskolle ihanteelliseen tulevaisuuteen. Kristuksen opilla oli hänen mukaansa mahdollisuus asettaa yhteiskuntaa uudistavien aatteiden etunenään:

Se saattaa tyynnyttää vihastuneet voimat, liittää kansalaiset veljeyden siteillä yhteiskunnaksi ja näyttää, että rakkaus on suurin voima maailmassa, voima, joka kykenee rakentamaan siinä, missä viha on hajoittanut.¹⁷⁰

Pääsiäisenä 1912 Alkio esitti näkemyksensä siitä, mikä oli oikea tapa kunnioittaa Jeesuksen muistoa ja pitää sitä pyhänä. Se edellytti Alkion mukaan sitä, että piti ”laskea korvansa ihmiskunnan kärsivien rinnoille ja antaa sieltä kuuluvan soiton välittömästi vaikuttaa, käydä tämän vaikutuksen innostamana lieventämään kärsivien kipuja, avaamaan ikkunoita, että ummehtunut ilma pääsee vaihtumaan ja valo virtaamaan huoneeseen”.¹⁷¹

Kristuksen yhteiskunnallisen opin tärkeys korostui Alkion julkisissa puheenvuoroissa hänen elämänsä lopulle asti. Jouluna 1914 hän tuomitsi torppareiden häädöt kysymällä, miten Jeesus suhtautuisi torpparikysymykseen, jos hän olisi silloin elänyt. Hän vetosi Jeesuksen kehotukseen antaa opetuslasten valon loistaa ihmisten edessä, että nämä näkisivät heidän hyvät tekonsa ja ylistäisivät Jumalaa (Matt. 5:16):

Tämä on autuaaksi aikoville kristityille annettu elämänohje. Valotila saavutetaan ainoastaan toteuttamalla Jeesuksen yhteiskunnallista ohjelmaa. Jos sovitamme tätä tekstiimme, näyttää aivan selvältä, ettei poliisin häätökäynti joulun edellä köyhäin ihmisten asunnoissa ole sellainen kristityn teko, josta kristillisyyden valo heijastaa häädettyihin sillä tavalla, että he johtuisivat tästä ylistämään Isää, joka on taivaissa.¹⁷²

Marraskuussa 1926 Alkio kirjoitti Ilkassa maallisen ja taivaallisen välisen luokkaeron katoamisesta ja kristityn velvollisuudesta toimia myös maallisen luokkasodan syiden poistamiseksi. Tämä voi tapahtua vain ”Jeesuksen Kristuksen ohjelman vilpittömän toteuttamisyrityksen kautta”.¹⁷³

Alkion Kristus-kuvaan liittyi myös jännite ihmisen oman vastuun ja armon välillä. Asia liittyi myös Kristuksen rooliin joko opettajana tai lunastajana. Tähän asiaan hän otti kantaa jo Pyrkijässä vuonna 1907 puolustaessaan itsekasvatuksen ajatusta:

Juuri väärin ymmärrettyä armonoppia on aina pyritty asettamaan itsekasvatuspyrintöjen tielle. Ihmiselle, jota kehoitetaan kasvattamaan itseänsä pitää saada sanoa, että hänessä itsessään löytyy sellaisia jumalallisia voimia jotka odottavat hänen itsensä liikkeelle panoa. Tätä monet liijoitellun armonjärjestysopin perusteella vastustavat. Jos ihmisen oma voima kielletään, silloin on turha itsekasvatuksesta mitään puhua.¹⁷⁴

---

¹⁷⁰ Alkio 1983, 286.

¹⁷¹ Alkio 1919c, 178.

¹⁷² Alkio 1919 a, 176.

¹⁷³ Alkio 1983, 288.

¹⁷⁴ Alkio 1983, 297. Teksti julkaistu alun perin Pyrkijässä 10/1907, 304.

Alkio ottaa päiväkirjoissaan vielä selvemmin kantaa armon ja tekojen suhteeseen. Helmikuun lopulla 1918 Helsingissä piileskelevä Alkio uskoi, että silloinen kriisi loisi ihmisyydelle uudet arvot. Kansanvalistus ja uskonto sulautuisivat yhteen. Porvarin olisi luovuttava koruistaan ja sosialistin vihastaan. Aivan uudet elämänarvot nousisivat väärin elämänarvojen sijaan:

Jumala – millä nimellä häntä kukin nimittäneeikin, – seisoo nyt ihmiskunnan edessä ja tuomitsee. Ei elämää sellaisenaan, eikä ihmisiä, vaan heidän tekojaan. Rahan valta loppuu. Ilmaiseksi saadun anteeksiantamuksen uskon erehdys paljastuu.¹⁷⁵

Alkio siis korosti, että Jumala tuomitsee ihmiset heidän tekojensa perusteella. Tämä edellytti ihmisiltä oikeita tekoja. Usko ilmaiseksi saatuun anteeksiantamukseen armon perusteella oli hänen mielestään suorastaan erehdys. Alkio ilmaisi tämän ajatuksen vielä kärjekkäämmin marraskuussa 1914, kun ensimmäinen maailmansota ruhjoi Eurooppaa. Alkio pohti Jeesuksen ohjetta rikkaalle nuorukaiselle luopua omaisuudestaan köyhien hyväksi ja lähteä seuraamaan Jeesusta. Alkio sovelsi ohjetta silloiseen maailmantilanteeseen ja arvosteli jyrkästi Kristuksen lunastuksen tuomaa autuutta odottelevia uskovaisiakin:

Ajattelen tätä ohjetta annetuksi nyt juuri koko ihmiskunnalle, keisareille, kenraaleille, sotamiehille, naisille, miehille, porvareille, joiden elämä käy pinnistettynä ylellisyyden merkeissä vararikkoa kohti, sosialisteille, jotka ajattelevat materialistisen kehityksen ja vain lainsäädännön pohjalla luoda uuden yhteiskunnan perustukset, uskovaisille jotka ovat eläneet samoissa himoissa kuin muutkin ja uneksivat autuutta, jonka muka Kristuksen kuolema on heille valmistanut, ilman että he ovat yrittäneetkään sitä ansaita!¹⁷⁶

Marraskuussa 1926 Alkio joutui armon ja tekojen suhteesta julkiseen väittelyyn dogmatiikan professorin Antti J. Pietilän kanssa. Pietilän mielestä Alkio uskoi, että jopa jonkinlainen Jumalan valtakunta saataisiin maan päälle politikoiden kansanedustajien avulla. Alkion suurimpana vikana hän piti sitä, että häneltä puuttui miltei kokonaan varsinaista uskonnollista ymmärtämystä niin että uskonto näytti olevan hänelle lähinnä siveellisyyttä ja rakkautta.¹⁷⁷

Alkio kiisti vaatineensa evankeliumin saarnan muuttamista yhteiskunnalliseksi julistukseksi. Sen sijaan hän katsoi, että papisto ei täyttänyt kristilliselle kirkolle kuuluvan tehtävää, jos se julisti vain evankeliumia synnistä ja armosta. Näin tehdessään kirkko hylkäsi suurimmaksi osaksi Kristuksen yhteiskunnallisen ohjelman, jollaisena hän piti vuorisaa. Hän halusikin nähdä Kristuksen opin kokonaisuutena, koska ihminen kaipasi hänen mielestään

---

¹⁷⁵ Alkio 2012 a, 438.

¹⁷⁶ Alkio 2012 a, 75.

¹⁷⁷ Alanen 1976, 158.

siveysohjeekseen enemmän lakia kuin anteeksiantamista ilman sisäistä

parannusta:

Minä taas olen huomaavinani, että armokin otetaan nykyaikana hyvin monessa tapauksessa melkoisen pakanallisessa mielessä, jokseenkin samanlaisessa mielentilassa kuin paavin anne, –sillä erotuksella, että tässä he luulevat saavansa anteeksiannon *ilmaiseksi*, sen sijaan kuin paavi ottaa sopivan *maksun*.¹⁷⁸

Osmo Tiililä on selostanut Pietilän ja Alkion keskustelun perusteellisesti Pietilän elämäkerrassa. Hänen mukaansa keskustelua sävytti Pietilän kristillisen realismin ja Alkion sosiaalisen idealismin vastakkaisuus.¹⁷⁹

Alkion päiväkirjamerkintöjä voi verrata hänen julkisiin uskontoa koskeviin linjauksiinsa kymmeniä vuosia aiemmin. Esimerkiksi Alkion Nuorisoseurakirja on mielenkiintoinen vertailukohde. Tämä nuorisoseurojen opaskirja ilmestyi ensimmäisen kerran vuonna 1905, ja siitä julkaistiin uusintapainos vuonna 1923. Kirjan viimeisessä luvussa Alkio kirjoitti nuorisoseuratoiminnan suhteesta Jumalaan. Tuossa luvussa olivat esillä jo samat ajatukset Kristuksen roolista joko opettajana tai lunastajana, jotka toistuvat sittemmin myös päiväkirjoissa.

Alkion mukaan nuorisoseuraliike asettui kristillisyyden käsittämisessä ja elämään soveltamisessa vapaamieliselle kannalle käsittäen, että ”kristillisyyden on ennen kaikkea oppi elämää varten”. Ihmisten elämäkäsitys laajeni kehityksen mukana kaikissa asioissa, myös uskontokysymyksessä.

Monet valistusihmiset eivät seisoo kristinuskon pohjalla enää sen vuoksi, että sen totuus olisi todistettu ihmeitten avulla, vaan sen vuoksi, että historiallinen elämä on todistanut sen luovan voiman. He ovat oppineet Kristuksen ajatuksissa löytämään siemenet kaikkiin niihin kehitysaatteisiin, jotka sittemmin, usein muodollisesti tätä alkuperäänsä kieltäenkin, ovat mahtivoimin vieneet ihmiskunnan edistystä eteenpäin. He ovat Kristuksessa löytäneet yhtymäkohdan, missä tiedemies ja kaikkein yksinkertaisin maallikko saattavat yhtyä. Olkoonkin, että toiselle on Kristus elämänopettaja, toiselle lunastaja, kumpainkin saattaa hänessä tuntea syvimmän elämänsä tyydytetyksi. Kumpainkin näkee hänessä suuren jumaluuden olemotteen – toinen suurena ihmisenä, toinen Jumalan poikana. Kumpaisellekin on Kristus erikoisolento, jumalallinen olento, johon kirkastetuin katsein katsotaan.¹⁸⁰

2.5. Kristus, lunastaja

Päiväkirjat antavat lisävalaistusta myös kysymykseen siitä, kuinka Alkio suhtautui lunastusoppiin. Aiemmassa tutkimuksessa on todettu, että hänen kantansa Kristuksen rooliin ihmisen syntien lunastajana vaihteli ajan kuluessa. Vuonna 1894 hän arvosteli Arvid Järnefeltin ”Heräämiseni” –kirjaa siitä, että Järnefelt ei käsittänyt Kristuksen lunastustyötä. Kymmenen vuotta myöhemmin hän totesi, että lunastusoppi oli tullut hänelle itselleenkin järjenvastaiseksi opiksi.

---

¹⁷⁸ Alkio 1983, 296. Teksti julkaistu alun perin Ilkassa 17.11.1926.

¹⁷⁹ Tiililä 1972, 257–259.

¹⁸⁰ Alkio 1923, 286–287.

Kirjeessään Aaro Vallinmäelle vuonna 1906 hän totesi, että lunastusoppi sisälsi ongelman, jonka vasta tulevat aikakaudet pystyisivät ehkä tarkemmin selvittämään. ”Omasta puolestani en nykyisellä hetkellä voi sitä käsittää.”¹⁸¹

Alkion suhtautumisesta lunastusoppiin on esitetty erilaisia tulkintoja. Esimerkiksi *Esko Väyrynen* katsoo, että Alkio ei tarvinnut lunastajaa, koska ihminen on pohjimmaltaan hyvä hänessä asuvan Jumalan kuvan ansiosta. Alkio piti *Väyrysen* mukaan luonnollisena, että ihminen pystyisi elämään Jeesuksen antamien neuvojen mukaisesti. Kirkko oli vain opetuksellaan ihmisen pahuudesta saanut turmelluksi ihmisen itseluottamuksen ja väärentänyt Kristuksen evankeliumin kuolleeksi uskoksi ja totenapitämiseksi syrjäyttämällä Kristuksen lähimmäisenrakkauden käskyn. Näin Alkio syrjäytti tai ei käsittänyt evankeliumin keskeistä sanomaa, *Väyrynen* tulkitsee.¹⁸²

Päiväkirjoista ei saa varauksetonta tukea *Väyrysen* tulkinnalle. Niiden perusteella vanhenevan Alkion suhde lunastusoppiin vaihteli. Kun hänen tyttärensä Kerttu oli menossa ripille toukokuussa 1914, Alkio kävi hänen kanssaan vakavan keskustelun ehtoollisesta. Kerttu ei voinut uskoa, että ehtoollisella nautitaan Kristuksen ruumis ja veri ja että siinä tapahtui syntien anteeksiantaminen. Isä oli tähän todennut, ettei häenkään ole ikinä voinut sitä uskoa. Mutta hän neuvoi tytärtään nauttimaan ehtoollisen suuren opettajan, ”Jumalan pojan”, muistoksi. Alkio jatkoi arvostelemalla ankarasti käytäntöä, jonka mukaan ehtoollisella käynti oli ollut pakollista aina vuoteen 1910 saakka:

Kirkko on tehnyt pakollisesta herranehtoollisesta yhteiskunnallisen kysymyksen. Sellaisenaan on siitä tehty tapa, joka yhteiskunnan kannalta ei ole enää pyhä, vaan jota säännöllisesti ylitsekäydään. Se on meillä kuin vero, pääsymaksu, tahi muuta sellaista. Mutta Jumala ei tällaisiin pikkuasioihin takerru. Hän katsoo mielellään ristiriidan ihmistä, sillä sellaisessa on tapahtumassa jumalallinen valkeneminen. Jumala ei kysy rippiä, ei kastetta, hän kysyy tekoja ja tarkoituksia. Sakramenttien varjossa ja päällä nukkuvat miljoonat vanhurskaan unta.¹⁸³

Alkion kritiikkiä pakollista herranehtoollista kohtaan voi verrata herännäisyysliikkeen alkuaikojen merkittävän teologin Lars Stenbäckin ajatuksiin. Stenbäckin mukaan ulkonaiseen pakkoon ja maallisiin toimiin nojaava kirkko ei ollut enää Kristuksen kirkko vaan ”hengellinen poliisilaitos”.¹⁸⁴

Alkio paljasti, että hän itse ei ollut voinut käydä ehtoollisella täytettyään 40 vuotta. Tyttären kanssa käyty keskustelu sai hänet vielä murehtimaan sitä, miten

¹⁸¹ Alkio 1983, 298. Ks. myös Armo Nokkala 1958, 251 ja Liakka 1932, 87.

¹⁸² Väyrynen 1964, 89–90.

¹⁸³ Alkio 2012 a, 108. Ehtoollispakon poistamisesta Immo Nokkala 1986, 374–383.

¹⁸⁴ Murtorinne 1986, 72.

ajastaan jäljessä uskonto-opetus ja oppi olivat. Nuoriso ei saanut siitä enää kaipaamaansa hengen ravintoa. Vain suurkaupunkien tyhjään kulttuurielämään kyllästyneet nuoret saattoivat löytää elämää ”lunastuskäsitteen pintapuolisessa opissa”. Hänellä oli myös lääke siihen, miten uskonnon opetus olisi uudistettava:

Kristus olisi tuotava elämään, meidän joukkoomme, ei lunastajana, vaan opettajana. Nuori sielu tarvitsee enemmän opettajaa ja elämänohjetta kuin lunastajaa.¹⁸⁵

Kun Alkion Paavo-poika meni ripille viisi vuotta myöhemmin syyskuussa 1919, Alkion pohdinnoissa oli jo toinen sävy. Hän kävi myös Paavon kanssa pitkän keskustelun uskon kysymyksistä. Alkio oli esittänyt käsityksensä Kristuksesta tavalla, joka ei sovi kirkon uskontunnustukseen:

Tärkein, mitä jumaluudesta tunnemme on siveystajunnan kehittämä tahto tehdä oikein. Siinä tahdossa on Jumala mukana. Kristuksessa esiintyvä jumala erikoisemmin kuin muissa ihmisissä, mutta en voi pitää häntä jumalana.¹⁸⁶

Alkio kehotti myös Paavoja menemään herranehtoolliselle Kristuksen, ”suurimman ihmisen” muistoksi. Nytkin isä ja lapsi totesivat molemmat, etteivät usko, että ehtoollisella nautittaisiin Kristuksen ruumis ja veri. Mutta verrattuna viisi vuotta aiemmin Kertun kanssa käytyyn keskusteluun Alkion kanta lunastusoppiin oli muuttunut astetta avoimemmaksi.

”Jeesuksen kuolemaa emme kumpanenkaan voineet pitää lunastuksena. Mutta minä sanoin: minulle se voi ennen pitkää tulla siksikin.” (Alleviivaukset SA)¹⁸⁷

Lisäksi Alkio oli vedonnut Paavoon, että tämäkin pitäisi itsensä avoimena lunastusoppiin nähden. Isän toivomus oli, että poika ei löisi lopullisesti kantaansa kiinni tässä asiassa.

Paavon kanssa käydyin keskustelun jälkeen Alkio ei enää avannut päiväkirjoissaan suhtautumistaan lunastusoppiin. Alkion kuoleman jälkeen jälkimaailmalle välitettiin kuitenkin käsitys, että hän olisi viime vuosinaan hyväksynyt Kristuksen, ei vain opettajana vaan myös lunastajana. Tällainen tulkinta sisältyi pastori Frans Kärjen ruumissaarnaan Alkion hautajaisissa.

Ilkka julkaisi suuren juttukokonaisuuden Alkion hautajaisista, ja siihen sisältyi myös Kärjen ruumissaarna. Kärjen mukaan Alkio asetti jalojen aatteiden miehenä itselleen suuria vaatimuksia ja vaati muiltakin sitä, mikä oli siveellisesti oikeata ja jaloa. Mutta samalla hän oli Kärjen mukaan myöntänyt, että tällaisella ulkonaisella kansallisella hurskaudella ei mitään ansaita Jumalan edessä vaan siinä tulee kysymykseen Kristuksen lunastus. Sen jälkeen Alkio oli Kärjen

---

¹⁸⁵ Alkio 2012 a, 109.

¹⁸⁶ Alkio 2012 b, 371.

¹⁸⁷ Alkio 2012 b, 372.

mukaan todennut: ”Lunastusopin annan minä olla sellaisena kuin se on, sillä se on kaiken hurskauden pohjana.” Kärjen mukaan Alkio oli lausunut nämä sanat ”kerran sairautensa aikana”. Ruumissaarnan pitäjän johtopäätös oli, että kuolemaa lähestyvä Alkio hyväksyi lunastusopin:

Nöyramielisenä ja herkän omantunnon omaavana tunsin hän oman vajavaisuutensa ja turmeluksensa. Sentähden ei Jeesus Kristus jäänyt hänelle ainoastaan jaloksi ihanteiden opettajaksi, vaan Vapahtajaksi, jossa meillä on lunastus, syntien anteeksiantamus.¹⁸⁸

Alkion päiväkirjat eivät vahvista Kärjen tulkintaa, jonka mukaan Alkio olisi viimeisinä vuosinaan omaksunut ajatuksen Kristuksesta myös lunastajana. On huomattava, että Kärki oli paitsi läheinen ystävä myös työtoveri maalaisliitossa. He olivat ryhmätovereita eduskunnassakin vuosina 1919–1922.¹⁸⁹

Herää kysymys, olisiko Kärki tulkinnut viimeisiä keskustelujaan Alkion kanssa tavalla, joka olisi omiaan hälventämään poliittisten kilpailijoiden viljelemiä epäilyjä maalaisliiton aatteellisen johtajan uskonnollisesta vakaumuksesta. Olihan hautajaisissa paikalla monisatapainen joukko yleisöä, jolle Kärjen saarna jäi viimeiseksi todistukseksi Alkion uskonnollisen vakaumuksen laadusta. Kärjen puhe myös vaikutti aikalaisten käsityksiin Alkion uskosta. Esimerkiksi Viljami Kalliokoski oli ollut huolissaan, oliko Alkio tullut lainkaan synnintuntoon. Kärjen puhe rauhoitti Kalliokoskea.¹⁹⁰ Asiaan saattoi vaikuttaa sekin, että Kärjen tavoin myös Kalliokosken hengelliset juuret olivat evankelisessa herätysliikkeessä.¹⁹¹

Varmemmaksi vakuudeksi Kärki kertoi kerran nimenomaan kysyneensä Alkiolta, ”rakkaalta vainajalta”, uskoiko hän syntien anteeksiantamukseen, ruumiin ylösnousemiseen ja iankaikkiseen elämään. Silloin Alkio oli Kärjen mukaan vastannut, että ”kyllä minä sen uskon”. Tämäkin herättää kysymyksen, pyrkikö Kärki todistamaan hautajaisväelle ja laajemmalle yleisölle, että Alkio oli kunnan kristitty, joka uskoi niin kuin uskontunnustuksessa lausuttiin ja piti Kristusta myös lunastajana.

---

¹⁸⁸ Ilkka 1.8.1930 Santeri Alkion hautaus. Kärjen saarnaa on referoitu myös heti Alkion kuoleman jälkeen tehdyssä kirjasessa ”Hän meni. Santeri Alkion muistolle”. Kirjan teki sanomalehti Ilkka. Siinä ei ole mainintaa sen tekijästä, mutta M. E. Mäki nimeää sen toimittajaksi Artturi Leinosen. Mäki 1948, 9.

¹⁸⁹ Kärki toimi pappina Laihialla kolmekymmentä vuotta aina 1950-luvulle saakka. Häntä luonnehdittiin ”alhaiseksi” mieheksi, jolla tarkoitettiin vaatimattomuutta. Ikola 2004, 257–258.

¹⁹⁰ Kalliokoski 2002, 134. Alkion ja Kärjen läheisestä ystävydestä kertoo päiväkirjamerkintä 23.12.1921. Kärki oli lahjoittanut Alkiolle joululahjaksi Martti Lutherin Galatalaiskirjeen selitysteoksen ja evankelisen herätysliikkeen perustajan Fredrik Gabriel Hedbergin Virvoitusta väsyneille. ”Se rakastava sielu”, Alkio merkitsi kiitollisena päiväkirjaansa. Alkio 2012 c, 84.

¹⁹¹ Kalliokoski 2002, 17.

Tällaiselle poliittisesti tarkoituksenmukaiselle tulkinnalle voi löytää pohjaa myös tulkitsemalla kirjaimellisesti Kärjen ruumissaarna. Alkion omia sanoja olivat vain ”lunastusopin annan minä olla sellaisena kuin se on, sillä se on kaiken hurskauden pohjana”. Sitä seurasi saarnassa Kärjen oma tulkinta, että Kristus ei jäänyt Alkiolle ainoastaan opettajaksi vaan tämä oli hänelle myös Vapahtaja, jossa ”meillä on lunastus, syntien anteeksiantamus”. Voidaan kysyä, onko Kärjen johtopäätös Alkion sanoista perusteltu. Sitaatista ei voi tehdä ehdotonta johtopäätöstä, että Alkio olisi omaksunut Kristuksen myös omaksi lunastajakseen. Kärkikin käyttää johtopäätöksessään muotoa me-muotoa, Vapahtajassa on ”meillä” lunastus, ei siis välttämättä Alkiolla, joka tunnusti lunastusopin ikään kuin teoreettisena oppirakennelmana vain kaiken hurskauden pohjaksi.

Toisaalta sen paremmin päiväkirjat kuin muukaan lähdeaineisto eivät anna tukea sillekään ajatukselle, että lunastusoppi olisi jäänyt lopullisesti vieraaksi Alkiolle. On hyvinkin mahdollista, jopa todennäköistä, että Kärki tulkitsi oikein Alkion vakaumusta kuoleman porteilla. Näin edellä kuvatussa keskustelussa Paavo-pojan kanssa vuonna 1919 Alkio olisi tullut lausuneeksi itseään toteuttavan ennusteen, että Jeesuksen kuolemasta voi tulla hänelle lunastus. Tälle tulkinnalle antaa tukea myös jäljempänä esitettävä kuvaus Alkion ja Laihian körttiläisen kappalaisen Matti Saaninkosken yhteenotosta kesäkuussa 1919, pari kuukautta ennen Paavo-pojan kanssa käytyä keskustelua. Lisäksi voidaan viitata edellä mainittuun päiväkirjamerkintään keskustelusta Kerttu-tyttären kanssa vuonna 1915, jossa Alkio katsoi, että nuori sielu tarvitsee enemmän opettajaa ja elämänohjetta kuin Lunastajaa. Tuohon ajatukseen tuntuu sisältyvän kääntöpuolena se, että vanha sielu voi taas tarvita enemmän Lunastajaa.

On myös syytä panna merkille Paavo Alkion lausunto *Alasen* elämäkerrassa: ”En minäkään usko, että isä olisi hyljännyt lunastusopin. Hän puhui usein Kristuksesta julkisissa puheissaan niinäkin vuosina, jotka minä muistan.”¹⁹²

Kysymys Kristuksen roolista lunastajana jää Alkion päiväkirjoissa lopulta avoimeksi, kuten edellä on todettu. Hän itse jätti asian avoimeksi sekä väittelyssä Matti Saaninkosken kanssa että keskustelussa Paavo-poikansa tämän ripille menon yhteydessä. Viimeiseksi sanaksi aiheesta jää sittenkin Frans Kärjen puhe Alkion hautajaisissa.

---

¹⁹² Alanen 1976, 155.

2.6. Rukoileva perheenisä

Kari Hokkanen on luonnehtinut Alkiota ja hänen lähintä työtoveriaan Kyösti Kalliota vakaumuksellisiksi kristityiksi.¹⁹³ Alkion päiväkirjojen valossa tätä luonnehdintaa voi perustella hänen osaltaan ennen muuta hänen rukouselämällään. Hän rukoili säännöllisesti niin yksityisten kuin yhteistenkin asioiden puolesta. Hän koki myös saaneensa vastauksia rukouksiinsa. ”Minulla on hädän uhatessa ollut koko elinaikani apu läsnä. Niin omituista kuin se onkin.”¹⁹⁴

Rukouksen merkityksestä Alkiolle kertoo merkintä marraskuussa 1919. Alkio toimi tuolloin sosiaaliministerinä ja valitti, että ehtii hoitaa niin vähän sydäntään. Se elää kuitenkin ”koko virkeänä” aamu- ja iltarukousten varassa. Tuo rukous kannattaa siteerata kokonaisuudessaan, koska siinä ovat mukana omaiset, avioliitto-ongelmista kärsivä ystäväperhe ja lopulta koko isänmaa:

Rakas Herra Jumala, valaise, hoida, taluta minun rakasta Paavo-poikaani. Taluta, valaise, pidä silmällä minun molempia tyttäriäni, Kerttua ja Allia. Suojele rakas Jumala vaimoani, anna hänelle voimia kestävänsä siinä vanhusten ja rampain edesvastuullisessa hoitajatyössä, mitä olet hänelle uskonut. Siunaa Äitiäni, Mimmiä ja palvelijaa. Suojele kotiamme. Siunaa veljeäni Aaronia ja ystäväni Haapalaa, paranna heidät terveeksi lapsiansa ja perheitänsä varten. Siunaa Harjun ja Hollon perheitä. Anna Hollon nuorten korpivaelluksen päätyä niin että he löytävät toisensa rakkaudessa ja elämässä. Siunaa Herra isänmaata. Siunaa hallitusta, anna hallitukselle viisautta ja voimaa hallita kansaa oikein Sinun tahtosi mukaan. Herra siunaa vihdoon minua ja anna minulle voimia täyttää velvollisuuteni. Aamen.¹⁹⁵

Päiväkirjaan merkityt rukoukset vahvistavat toisaalta kuvaa Alkion ”dogmaattisesti mahdottomasta” Jumala-käsitteestä. Hän kohdisti rukouksensa vain Jumalalle. Jeesukseen tai Pyhään Henkeen hän ei vetoa, mitä voi pitää osoituksena siitä, että kolminaisuusoppi oli Alkiolle vieras.

Päiväkirjojen mukaan Alkio rukoili perheenjäsentensä puolesta joka aamu ja ilta. Tämän hän toisti useampaan kertaan.¹⁹⁶ Huoli perheenjäsenistä ja rukoukset heidän puolestaan leimasivat varsinkin kansalaissodan aikaisia merkintöjä tammikuusta toukokuuhun 1918, kun Alkio piileskeli Helsingissä eikä voinut pitää yhteyttä Laihialla oleviin perheenjäseniinsä.¹⁹⁷

Erityinen huoli Alkiolla oli Paavo-pojasta, joka oli täyttänyt 15 vuotta muutama kuukausi ennen kansalaissodan syttymistä. Isä toivoi, että poika pysyisi vielä pois aseleikistä. ”Minä tiedän että sielussasi kuohuu, mutta lapsi ei ole sotamies”, Alkio murehti helmikuun alussa.¹⁹⁸

---

¹⁹³ Hokkanen 1986 b, 172.

¹⁹⁴ Alkio 2012 c, 489.

¹⁹⁵ Alkio 2012 b, 400.

¹⁹⁶ Ks. esim. Alkio 2012 b, 400.

¹⁹⁷ Alkio 2012 a, 391, 397, 441, 458, 474.

¹⁹⁸ Alkio 2012 a, 397.

Kuukausien epätietoisuus perheen, varsinkin Paavo-pojan kohtalosta

purkautui huhtikuun alussa jopa epätoivoiseen rukoukseen:

Voi Herra Jumala, ethän Sinä vain ole minulta vaatinut poikaani tämän moolokin uhriksi! Ota minut, Herra, jos meistä jommankumman on kuoltava, mutta jätä poikani, minun ainoa poikani, eloon! Hänellä on edessään elämä, minulla joka tapauksessa aivan pian kuolema.¹⁹⁹

Pari päivää myöhemmin Alkio valitti, että jos sota on vienyt hänen ainoan poikansa, se on vienyt myös hänet. ”Minä en sitten enää elä”.²⁰⁰

Edellisten rivien epätoivoa saattaa selittää Alkion traaginen perhehistoria. Hänen ensimmäinen vaimonsa Serafina Mannila kuoli kymmenen avioliittovuoden jälkeen. Tuosta avioliitosta syntyi yhteensä viisi lasta, joista neljä kuoli jo ennen vaimon kuolemaa. Vain yksi tytär eli aikuiseksi.²⁰¹ Tätä taustaa vasten huoli toisesta avioliitosta syntyneen Paavo-pojan puolesta käy ymmärrettäväksi.

Päiväkirjoihin on jäänyt toinenkin kohta, joka valaisee Alkion oman perhetaustan synkkiä varjoja. Maaliskuussa 1921 Alkio hyvästeli Helsinkiin lähtiessään vanhaa äitiään, jonka kunto oli heikentynyt. Hän kiitti äitiään kaikesta, hengestä ja elämästään. ”Ei kukaan liene minua niin epäitsekästi rakastanut kuin Sinä, Äiti”, Alkio kirjoittaa ja jatkaa:

Ja siinähan ovatkin Äidin parhaat ominaisuudet. Ilman Sinun suojelevaa kättäsi, olisi isäni minut jo lapsena lyönyt kenties raajarikoksi.²⁰²

Päiväkirjojen lyhyt maininta vahvistaa *Alasen* tiedon, että Juho-isä kasvatti Santeria hyvin ankarasti. Sairaudet ja taloudelliset vastoinkäymiset lannistivat isää ja vaikuttivat siihen, että hänestä tuli ns. olutjuoppo.²⁰³ Päiväkirjamerkintä herättää kysymyksen, joutuiko Santeri lapsena pelkäämään isän väkivaltaisuutta. Asian tärkeydestä kertoo se, että Alkio palaa siihen viisikymmentä vuotta myöhemmin äidin kuoleman lähestyessä.

Alasen mukaan Alkio näyttää perineen melkoisesti isänsä luonnetta. Hänessä oli samaa jyrkkyyttä ja herkkämielisyyttä.²⁰⁴ Alkio havaitsi omassa luonteessaan heikkouksia ja murehti niitä päiväkirjoissaan. Varsinkin äkkipikaiset

---

¹⁹⁹ Alkio 2012 a, 498.

²⁰⁰ Alkio 2012 a, 502.

²⁰¹ Alanen 1976,

²⁰² Alkio 2012 b, 618.

²⁰³ Alanen 1976, 24–25. Lienevätkö lapsuuden kokemukset vaikuttaneet siihen, että Alkio kuvaa elävästi olutjuoppoutta Patriarkka-romaanissaan.

²⁰⁴ Alanen 1976, 25.

suuttumiset harmittivat, eikä rukoukseen tuntunut auttavan parantamaan tätä luonteenpiirrettä.²⁰⁵

Alkion jyrkkyys näkyi esimerkiksi siinä, miten Alkio valvoi edustajatoveriensa siveellistä ryhtiä. Niinpä K. A. Lohi kertoo Alkion 60-vuotispäivän kunniaksi julkaistussa kirjassa tapauksesta, kun eräs hiukan viinaksia nauttinut maalaisliiton eduskuntaryhmän jäsen pyrki eduskunnan istuntoon. Sanaakaan sanomatta Alkio tarttui Heimolan eteisessä miehen olkapäähän, talutti ulos ja piti tälle sellaisen ripityksen, että onneton muisti sen varmaankin lopun ikäänsä. Paikalle osunut sosiaalidemokraattien edustaja oli todennut, että ”tuon näköinen oli varmaankin Kristus silloin, kun temppeleä puhdisti.”²⁰⁶

Toisaalta edellä mainittu merkintä on ainoa näin kielteinen viittaus isään Alkion päiväkirjoissa. Ennen tätä mainintaa Alkio pyysi äitiään sanomaan terveiset isälleen, jos lähtö taivaaseen tulisi ennen kuin Alkio palaisi Helsingistä. Tuon ainoan kielteisen viittauksen vastapainoksi päiväkirjoissa on useita merkintöjä, jotka kuvaavat lämmintä suhdetta isään. Alkio liikuttui usein, kun kirkossa veisattiin Alkion isän lempivirsi ”Herra Jesus ainoa auttajan”,²⁰⁷ Tämä virsi oli Alkion paitsi isän myös isoäidin lempivirsi, jonka Alkio halusi siirtää perinnöksi myös Paavo-pojalleen.²⁰⁸

Alkio rukoili säännöllisesti myös ensimmäisestä avioliitosta syntyneen Allin ja toisesta avioliitosta syntyneen Kertun puolesta. Ensimmäisen avioliiton traagiset kokemukset heijastuvat varmaankin esimerkiksi seuraavilla päiväkirjan riveillä:

Minun ei ole varaa antaa yhdenkään lapseni joutua hukkaan. Rukoilen joka ilta ja aamu heidän puolestaan. Ja minusta tuntuu siltä, kuin jokaisen rukouksen jälkeen vuotaisi sieluuni rauhaa.²⁰⁹

Kaikkein hellimmät ajatukset ja rukoukset on päiväkirjassa kuitenkin omistettu Alkion vaimolle Anna Augustalle (o.s. Falenius). Heidän rakkaustarinansa on kuvattu *Alasen* elämäkerrassa. Anna Falenius tuli opettajaksi Laihialle Alkion ensimmäisen vaimon kuoleman aikoihin vuonna 1894 ja joutui säännöllisesti tekemisiin koulun johtokunnan puheenjohtajana toimineen Alkion

---

²⁰⁵ Ks. esim. Alkio 2012 a, 149. Alkio kertoo siinä edellisen illan keskustelusta ”ukkopiirissä”, jossa väiteltiin talonpoikien keinottelusta maailmansodan kustannuksella. Alkio puolusti talonpoikia: ”Vaikka en yhtään suuttunut, tuntuu kuitenkin siltä kuin olisin suuttunut. Ja jokainen suuttumus tuottaa minulle kauvaksi aikaa sieluntuskaa. Voi rakas Jumala, milloin pääsen siihen asti itsehillinnässä, että en tarvitse suuttua joutavasta, enkä härsyttää väitteilläni muita!”

²⁰⁶ Lohi 1922, 44–45.

²⁰⁷ Ks. esim. Alkio 2012 c, 98.

²⁰⁸ Alkio 2012 b, 563. –Tämän virren Alkio sijoitti myös yhteen Patriarkka-romaanin kohtaukseen.

²⁰⁹ Alkio 2012 a, 135.

kanssa. Avioliitto solmittiin vuonna 1896, kaksi vuotta Alkion ensimmäisen vaimon kuoleman jälkeen.²¹⁰

Päiväkirjat vahvistavat kuvaa hyvin onnellisesta avioliitosta. Siitä kertoo esimerkiksi merkintä 14.9.1926, jolloin oli kulunut 30 vuotta avioliiton solmimisesta:

Ja minä ylistän Jumalaa tästä ajasta. Sillä me olemme sulaneet yhteen, kirjaimellisesti. Keskinäinen luottamus on lakkaamatta vain vahvistunut. Ja lastemme välitön suhtautuminen meihin on ainoalaatuinen ollut. Ihanteellisempaa avioliittoa en usko voivan olla. Ja minä pyydän Isältä, että se saisi näin jatkua.²¹¹

Vaimon täyttäessä 60 vuotta elokuussa 1929 Alkio kiitti Jumalaa heidän yhteisistä vuosistaan:

Niin hän on parhain aviovaimo mitä itselleni koskaan voin ajatella. Suhteemme on nyt sellainen, josta luomiskertomuksessa sanotaan: ”ja ne kaksi tulevat yhdeksi lihaksi”.²¹²

2.7. Rukoileva poliitikko

Alkio rukoili säännöllisesti myös yhteisten asioiden puolesta. Heinäkuussa 1918 hän kirjoitti rukoilevansa joka aamu ja ilta kansansa puolesta.²¹³ Alkio pyysi usein siunausta myös omalle työlleen lehtimiehenä, kirjailijana ja poliitikkona. Muutoin päiväkirjojen rukoukset liittyvät yleensä ajankohtaisiin aiheisiin.

”Ajankohtaisrukoukset” liittyvät usein politiikan merkittäviin käännekohtiin.

Esimerkiksi heinäkuussa 1917 eduskunta hyväksyi valtalain, jolla se otti itselleen korkeimman vallan. Alkio toivoi kaikkivaltiaalta, että päätös koituisi Suomen kansalle onneksi.²¹⁴

Tammikuun viimeisenä päivänä 1918 Alkio pyysi, että Rakas Jumala antaisi onnettoman kansamme saavuttaa rauhan. ”Lopeta hirveä, erehdykseen perustuva verenvuodatus”, Alkio rukoili. Mutta aktiivipoliitikko ei jättänyt asiaa yksin Jumalan murheeksi, kuten heti rukousta seuraava lause osoittaa: ”Voi enkö minä itse keksi rauhan keinoja?”²¹⁵

Kansalaissota oli Helsingissä piileskelevälle Alkiolle kova koetus. Se järkytti syvästi hänen uskoaan kansanvaltaan ja edistykseen. Tätä osoittaa merkintä muutama päivä sodan syttymisen jälkeen 2.2.1918:

Kohtaloani odotan levollisesti. Olisi melkein onni päästä sulattamasta tätä kansallista häpeätä. Uskoni ihmissuvun jalostumiseen on järkytetty.²¹⁶

---

²¹⁰ Alanen 1976, 664–667.

²¹¹ Alkio 2012 c, 461.

²¹² Alkio 2012 c, 599.

²¹³ Alkio 2012 b, 78.

²¹⁴ Alkio 2012 a, 285.

²¹⁵ Alkio 2012 a, 391.

²¹⁶ Alkio 2012, 394.

Mutta jo pari viikkoa myöhemmin Alkio rukoili palavasti Jumalaa auttamaan Suomen kansaa rosvojen käsistä. Oli tapahtunut hirveä erehdys, kun langenneet johtajat ovat yhdistäneet työväen asian rosvojen asiaan. Alkion rukous oli kiihkeä, täynnä tunnetta, kun hän pyysi Jumalaa panemaan jonkin esteen verenvuodatuksen jatkumiselle. Jos punakaartit menisivät rauhassa koteihinsa, valkokaartin tehtävä loppuisi ja murhaaminen lakkaisi:

Oi rakas Herra Jumala! Lopeta veljesveren vuodatus. Tee ihme. Sinä voit sen. Olen nähnyt Sinun tekevän kansani suhteen monta ihmettä. Tee vielä tämä. Anna Suomen kansan säilyä. Anna hirveän eksytyksen haihtua. Nosta totuutesi ihmisten sielujen eteen, näytä se heille, kirkasta se heille. Tee tämä kansa yhdeksi, jakamattomaksi, rehelliseksi, kunnialliseksi kansaksi. Herra Jumala! Sinun täytyy se tehdä, niin totta kun olen tämän tähän kirjoittanut!²¹⁷

Alkio rukoili toistuvasti rauhan puolesta koko sodan ajan.²¹⁸ Ja helpotus oli suuri, kun sota vihdoinkin päättyi. Vanha pasifisti Alkio palasi suojeluskuntakivääri selässä Laihialle ja tapasi kaikki rakkaansa elossa. Yksi unelma oli kuitenkin murskana.

Ikuisen rauhan aate oli tällä kertaa liian kaukainen unelma. Parhain keino sen takaamiseksi Suomelle vastaisuudessakin on – kivääri.²¹⁹

Alkion poliittisen uran huippukohtana voi pitää kansalaissodasta alkanutta parin vuoden jaksoa 1918–1919, jolloin hän nousi tasavaltalaisen puolen johtohahmoksi kamppailussa Suomen hallitusmuodosta. Vastapuolella oli monarkistinen oikeisto. Se oli aluksi niskan päällä tynkäeduskunnassa, jonka työstä sosiaalidemokraatit oli suljettu pois kansalaissodan jälkeen. Kamppailun vaiheet heijastuivat myös rukouksiin.

Heinäkuun lopulla 1918 Alkio pyysi voimia kestää kamppailu, kun ratkaisevien taisteluiden aika lähestyi.²²⁰ Elokuun alussa hän pelkäsi, että taistelusta tulee liian raskas hänen idealismilleen ja pyysi Jumalaa johtamaan kansan asian oikeaan loppuun. Hän pelkäsi, että kuninkaan tulo merkitsisi onnettomuutta, jos hänet tuotaisiin maahan sellaisen eduskunnan äänillä, josta työväen edustajat olivat poissa.²²¹

Päiväkirjojen perusteella rukous auttoi Alkiota sopeutumaan tappion mahdollisuuteen valtiomuototaistelussa kesällä 1918, jolloin monarkistien vyörytys oli vahvimmillaan. Monarkistit kaappasivat osake-enemmistön useissa

---

²¹⁷ Alkio 2012 a, 420–421.

²¹⁸ Ks. Alkio 2012 a, 427, 489, 502.

²¹⁹ Alkio 2012 a, 532.

²²⁰ Alkio 2012 b, 89.

²²¹ Alkio 2012 b, 91.

sanomalehdissä. Alkio murehti mm. tietoa Helsingin Sanomien osake-enemmistön myynnistä taantumuksellisille monarkisteille.²²²

Hän rukoili joka aamu ja ilta Jumalaa antamaan Suomelle hyvän hallitusmuodon ja ”johtamaan asioita kansalle edulliseen voittoon”. Jos se tarkoitti tasavaltalaisten tappiota, Alkio sanoi siihen ilolla suostuvansa, ”kunhan vain Suomelle käy hyvin”. Hän jätti asian lopulta Jumalan ratkaistavaksi:

Minulla on syvä rauha sielussani itseni vuoksi. Sillä olen sanonut Jumalalle: pelasta kansa ja isänmaa, anna tasavaltalaisuuden joutua tappiolle ja monarkian voittaa, jos siitä on kansallemme onnea. Mutta jos tasavalta tuottaa onnea, olen valmis Sinun käytettäväksesi isänmaan hyväksi, vaikka minun olisi kaaduttavakin.²²³

Hessenin prinssi Friedrich Karl lupautui syyskuun alussa 1918 vastaanottamaan Suomen kruunun. Alkio kommentoi asiaa alistuneesti päiväkirjassaan:

Jos se on jumalainen tahto, tulkoon Suomi onnelliseksi oman kuninkaansa hallitusvallan ja johdon alla.²²⁴

Alkion rukoukset heijastavat hallitusmuototaistelun poliittisten asetelmien kehitystä. Elo-syyskuussa 1918 monarkistien voitto alkoi näyttää niin varmalta, että Alkiokin taipui jo harkitsemaan kompromissina kansanvaltaisempaa monarkiaa. Hän laati pääministeri J. K. Paasikivelle ja valtionhoitaja P. E. Svinhufvudille omissa nimissään jo alustavat ehdot, joilla maalaisliitto voisi kenties taipua monarkian kannalle. Maalaisliiton puoluekokous 24.–25.9.1918 palautti kuitenkin niin Alkion kuin puolueenkin tiukasti tasavallan kannalle.²²⁵ Samalla puoluekokous palautti Alkion uskon ”kansanvaiston jumalalliseen merkitykseen”.²²⁶

Kompromissista ei puoluekokouksen jälkeen enää neuvoteltu. Tynkäeduskunnan monarkistinen enemmistö päätti sen sijaan suorittaa kuninkaanvaalin 9.10.1918 äänin 61–41.²²⁷ Alkio oli saanut taistelun tuoksinassa monta iskua. Hän oli taistellut kuningasta vastaan vakuuttuneena siitä, että tämän ympärille kertyisivät ”kaikki nämä onnenonkijat, luokkavallanpitäjät ja pyytäjät, kansan ja ajatuksen vapauden sortajat.” Nyt Alkio tunsu kuitenkin rinnassaan

---

²²² Alkio 2012 b, 98.

²²³ Alkio 2012 b, 103.

²²⁴ Alkio 2012 b, 112.

²²⁵ Mylly 1989, 58–65.

²²⁶ Alkio 2012 b, 115.

²²⁷ Eduskunnan monarkistinen enemmistö yritti saada kuninkaan valituksi muodollisesti yksimielisesti. Kuninkaan vaaliin ryhtymisestä äänestettiin ensin salaisessa istunnossa, minkä jälkeen pidetyssä julkisessa istunnossa Alkio luki vielä vastalauseen vaaliin ryhtymisestä, mutta puhemies tulkitsi, että ehdotusta Friedrich Karlin valinnasta kuninkaaksi ei ollut julkisesti vastustettu ja valinta tulkittiin yksimieliseksi. Alanen 1976, 529.

rauhan ja tyytyi lopputulokseen, tosin pienellä mutta tärkeällä varauksella. Seuraavan lainauksen viimeinen lause vahvistaa, että aikalaisten antamalle Profeetta –nimitykselle oli perusteensa:

Olen antanut historiaa ohjaavan käden haltuun tuottaa meille monarkia eli tasavalta, kun vain parempi voittaa. Jos tämä päätös on nyt Suomelle onneksi, Jumala siunatkoon päätöstä ja kuningasta! Jos se merkitsee onnettomuutta, se raukeeh tyhjiin.²²⁸

Kuningashanke raukesi kuukautta myöhemmin, kun Saksa romahti maailmansodassa. Keisari Vilhelm luopui kruunustaan 9. marraskuuta. Missä ovat nyt monarkistiemme kuninkaalliset tuet, hallitsijahuoneitten ulkomaiset sukulaisuussuhteet, Alkio kyseli päiväkirjassaan.²²⁹ Seuraavana päivänä olikin sitten tasavaltalaisten kansalaiskokous, joka piti väenpaljouden takia siirtää Koiton talolle avarampiin suojiin.²³⁰

Taistelu ei kuitenkaan ollut vielä ohi. Päiväkirjoissa säilyi edelleen päällimmäisenä huoli isänmaan epävarmasta tilasta ja tulevaisuudesta. Merkinnöissä toistuu yhä useammin toive, että Alkio pääsisi pois Helsingin politiikasta takaisin kodin rauhaan, jatkamaan kirjailijantyötä.²³¹

Alkio oli noussut tasavallan kannattajien johtohahmoksi hallitusmuototaistelussa sen jälkeen kun edistyspuolueen K. J. Ståhlberg siirtyi elokuussa 1918 korkeimman hallinto-oikeuden presidentiksi. Alkio puolusti tasavaltaa sekä eduskunnan keskusteluissa että Ilkan palstoilla. Helmikuussa 1919 hän torjui Ilkassa käsityksen, että monarkia toisi lujan hallitusvallan ja kansalaisrauhan, mutta tasavalta johtaisi lakkaamattomiin levottomuuksiin ja laittomuuksiin. Asia oli Alkion mielestä täsmälleen päinvastoin. Hän muistutti, että Saksan kaatumisen jälkeen kuningas olisi ollut mahdollista saada vain Venäjältä tai Skandinaviasta. Molemmat olivat silloisissa oloissa pelottavia vaihtoehtoja:

Jos me saamme kuninkaan, joutuu hallitusvalta hänelle ja hänen suvulleen niin kauaksi kuin sukua kestää. Kun kuningas tulee olemaan kokonaan vapaa kaikesta edesvastuusta lain edessä, voi kansa joutua sen kautta turvattomuuden tilaan, jonka suuruutta on mahdoton ennakoita arvata.²³²

Kevät 1919 oli kiihkeän taistelun aikaa, eivätkä Alkion toiveet kotiinpaluusta vielä toteutuneet. Päinvastoin, hän nousi yhä tärkeämpiin aseisiin maan politiikassa. Maaliskuun alussa 1919 Suomessa järjestettiin eduskuntavaalit,

---

²²⁸ Alkio 2012 b, 135.

²²⁹ Alkio 2012 b, 147.

²³⁰ Alkio 2012 b, 149.

²³¹ Ks. esim Alkio 2012 b, 174, 189, 197 ja 228.

²³² Alkio 1919 b, 226.

joissa sosiaalidemokraatit pääsivät palaamaan eduskuntatyöhön tynkäeduskunnan poikkeusolojen jälkeen. Maalaisliiton rooli valtiomuototaistelussa palkittiin suurella vaalivoitolla. Alkiota ehdotettiin sosiaaliministeriksi uuteen hallitukseen. Tämä herätti kipuilua päiväkirjoissa, sillä Alkio suhtautui usein varsin kriittisesti Maalaisliiton osallistumiseen hallitukseen ja paheksui puoluetovereidensa ministerikipeyttä. Lopulta hän päätti lähteä ministeriksi edistyspuolueen K. Castrenin hallitukseen, koska pääsisi siinä tehtävässä toteuttamaan suuren tavoitteensa, kieltolain toimeenpanoa. Ainakin itselleen Alkio yritti vakuuttaa, että kyse ei ollut hänen omasta kunnianhimostaan.

Tunnen syvästi heikkouteni. Puutun niin paljossa. Mutta: olen rukoillut Jumalaa johtamaan asiaa oikein. Jos Hän tahtoo minua käyttää tähän – Jumalan nimeen: alistun.²³³

Kun ministerinimitys alkoi näyttää varmalta, Alkio kirjasi päiväkirjaan oman ohjelmanjulistuksensa. Hän toivoi voivansa antaa iskun alkoholiraivolle ja vauhtia sosiaalisille parannuksille, joilla lievitettäisiin köyhyyttä ja siirrettäisiin yksityistä puutetta yhteiskunnan kannettavaksi:

Rukoilen Jumalalta voimia ja viisautta. Hän kai minua tähän velvoittaa... Hänen on lainattava myös voima ja viisaus täyttää tehtäviäni.²³⁴

Alkion halusi ministerinä rakentaa kansalaissopua verisen kansalaissodan jälkeen. Valkoisista ja punaisista pitäisi tehdä yksi kansa. Sopua voitaisiin rakentaa hyvittämällä syyttömästi ammuttujen omaisia ja pitämällä huolta sekä punaisten että valkoisten leskistä ja orvoista. Tällaiset toimenpiteet veisivät pohjan punaiselta kiihotukselta ja toisivat valtiollista rauhaa maahan. Alkion ohjelma tiivistyi rukoukseen. ”Rakas Herra Jumala, salli minun löytää tie, keino tähän rauhaan!”²³⁵

Uusi eduskunta hyväksyi tasavaltalaisen hallitusmuodon 21.6.1919. Alkio kirjasi päivän tapahtumat tarkasti päiväkirjaansa ja antoi lopuksi kiitoksen Jumalalle hallitusmuodon valmistumisesta Suomen tasavallalle.²³⁶

Alkion ministeritaival kesti lopulta vajaan vuoden. Castrenin hallitus jätti paikkansa, kun K. J. Ståhlberg valittiin presidentiksi 25.7.1919. Alkio jatkoi sosiaaliministerinä edistyspuolueen J. H. Vennolan ensimmäisessä hallituksessa, jonka uusi presidentti nimitti virkaansa 15.8.1919. Hallitus erosi 15.3.1920, eikä Alkiota sen jälkeen nähty enää ministerinä.²³⁷

---

²³³ Alkio 2012 b, 251.

²³⁴ Alkio 2012 b, 257. Kaarlo Castrenin hallitus nimitettiin virkaansa 17.4.1919.

²³⁵ Alkio 2012 b, 272–273.

²³⁶ Alkio 2012 b, 313.

²³⁷ Castrenin ja Vennolan ensimmäisen hallituksen vaiheista ks. Jääskeläinen 1976, 277–302.

Suhteet Kyösti Kallioon olivat joskus koetuksella. Alkio saattoi moitiskella Kallion liian innokasta pyrkyä ministeritehtäviin. Mutta kun Kallio nousi ensimmäisen kerran pääministeriksi marraskuussa 1922, Alkio rukoili hallitukselle menestystä:

Hallitus on nimitetty. Jumala siunatkoon sille menestystä. Herra vahvista Kalliota kiusauksia vastaan. Anna hänen ohjata maalaisliittolaista hallitusta maalle onnelliseen suuntaan. Näyttäköön ensimmäinen talonpoikainen hallituksen päämies, etten ole tyhjän vuoksi talonpojan kansallisen arvon puolesta ääntäni kohottanut.²³⁸

Päiväkirjan perusteella Alkion rukouselämä oli intensiivistä, oli kyse sitten yksityisistä tai yleisistä asioista. Esimerkiksi vuonna 1924 hän tapasi pahasti alkoholisoituneen runoilija Eino Leinon ja kävi kanssaan pitkän keskustelun maan tilasta. Tapaamisen kuvaus päättyi päiväkirjassa huokaukseen: ”Eikö Sinulle, Jumala, ole mitään keinoa pelastaa tätä miestä?”²³⁹

Tapaaminen Leinon kanssa kertoo Alkion luonteen eräästä piirteestä. Vaikka hän oli ehdoton raittiutta koskevissa asioissa ja vaati muutoinkin sekä itseltään että puoluetovereiltaan vahvaa siveellistä ryhtiä, hän ymmärsi ja rohkaisi elämäntavoiltaan boheemeja taiteilijaystäviään.

Huoli yhteisistä asioista huipentui päiväkirjoissa kesään 1930, jolloin Lapuan liike alkoi nousta uhkaamaan demokraattista yhteiskuntajärjestystä. Etelä-Pohjanmaan keskeiset maalaisliittolaiset kokoontuivat Alkion kotiin 16.6.1930 pohtimaan suhtautumista Lapuan liikkeeseen, jonka pelättiin suunnittelevan jopa vallankaappausta. Miehet päättivät järjestää suuren maalaisliittolaisten kokouksen Seinäjoella, tarkoituksena herättää maalaisliitto tietämään mistä on kysymys.²⁴⁰

Hokkanen kuvaa Alkion kotona järjestetyn tapaamisen kulun tarkemmin kuin Alkio niukassa päiväkirjamerkinnässään. Hokkasen lista kokouksen osanottajista poikkeaa hiukan Alkion päiväkirjojen luettelosta. Alkion mukaan läsnä olivat Jalo Lahdensuo, E. M. Tarkkanen, Juho Koivisto, Heikki Vehkaoja, J. Lahti-Knuuttila, Jalasmaa (etunimi ei tiedossa), Kustaa Tiitu, Jalmari Kahra ja Mikko Huhtamäki. Hokkasen luettelossa ovat lisäksi Artturi Leinonen ja Jaakko Loukko. Kokouksen osanottajalistasta on muitakin versioita.²⁴¹

Kokoukseen Alkion puutarhassa osallistuivat joka tapauksessa Ilkan ja maalaisliiton keskeiset eteläpohjalaiset johtomiehet. Alkio teki selväksi, että Lapuan liike oli mennyt liian pitkälle, eikä hän hyväksynyt

---

²³⁸ Alkio 2012 c, 202.

²³⁹ Alkio 2012 c, 325.

²⁴⁰ Alkio 2012 c, 619.

²⁴¹ Hokkanen 2006, 71.

talonpoikaismarssiakaan. Hän näki liikehdinnän fasismina eikä väheksynyt sen vaarallisuutta. Joku paikallaolleista tiedusteli, eikö liikkeeseen olisi sittenkin suhtauduttava vissillä ymmärryksellä, koska siihen osallistui niin paljon maakunnan talonpoikaisväestöä. Alkio kiihtyi ja sanoi järkyttyneenä: ”Tehkää niin kuin tahdotte, minä en voi sitä hyväksyä.” Tämän sanottuaan Alkio oli vajonnut hetkeksi polvilleen maahan, josta toiset sitten auttoivat hänet pystyyn. Läsnäolijat saattoivat nähdä, että kyse oli Alkion testamentista. Asiasta ei enää keskusteltu, koska kanta Lapuan liikkeeseen tuli Alkion sanojen myötä selväksi.²⁴²

Hokkasen dramaattinen kuvaus houkuttelee ns. kontrafaktuaaliseen historiankirjoitukseen. Maalaisliiton miehet tukivat Lapuan liikkeen toimintaa sen alkuvaiheissa. Muun muassa Artturi Leinonen ja Kustaa Tiitu kuuluivat Lapuan liikkeen maltillisempaan siipeen.²⁴³ Mitä olisi seurannut, jos maalaisliiton keskeinen eteläpohjalainen vaikuttajajoukko olisi ottanut myönteisen kannan Lapuan liikkeen toimintaan vielä tässäkin vaiheessa, kun liike oli alkanut syyllistyä laittomuuksiin? Olisiko se antanut pontta oikeistopiirien suunnitelmiin pystyttää Suomeen oikeistolainen diktatuuri? Diktaattoriksi oli kaavailtu mm. Kyösti Kalliota.²⁴⁴

Alkion epäilyistä huolimatta Lapuan liike järjesti suuren talonpoikaismarssin Helsinkiin painostaakseen hallitusta ja eduskuntaa hyväksymään kommunistien toiminnan kieltävän lainsäädännön. Alkion helpotukseksi marssi sujui rauhallisesti. Hän pettyi kuitenkin Kyösti Kallion hallituksen eroon ja pelkäsi, että oikeisto ottaa vallan.

Alkio valitti päiväkirjalleen olevansa sairas ja väsynyt. Hän oli koettanut heikoilla voimillaan koko kevään vaikuttaa näitä onnettomuuksia vastaan. Mutta elämä kulki sairaan miehen ohi ja yli, eikä kukaan enää uskonut häntä. Päiväkirjaan piirtyy surullinen kuva pitkän ja ansiokkaan valtiollisen uran päättymisestä. Yksi toivo oli kuitenkin jäljellä, kuten 2.7.1930, kolme viikkoa ennen Alkion kuolemaa tehty merkintä osoittaa. Ahdistuksen hetkellä hän

---

²⁴² Hokkanen 2006, 71–72. Juho Koivisto muistelee, että kysymyksen ymmärryksen osoittamisesta Lapuan liikkeelle olisi esittänyt Kustaa Tiitu. Tästä tapaamisesta Alkion kotona kertoo myös Lauri Kulmala Alkiolle omistetussa Heräävä maaseutu-kirjasarjan osassa VII. Kulmala 1962, 102–103.

²⁴³ Mylly 1989, 253–264.

²⁴⁴ Hokkanen 1986 b, 27–30. Kun Kallio ei diktaattoriksi suostunut, hän joutui saman tien jyrkimpien lapualaisten tappolistalle.

turvautuu rukoukseen: ”Voi Jumalani. Älä anna kansaani siihen johtoon joka nyt keräilee ohjaksia käsiinsä.”²⁴⁵

Aiempaan tutkimukseen verrattuna päiväkirjat syventävät käsitystä Alkion uskonnollisesta maailmasta eniten hänen rukouselämänsä osalta. Hän oli kirjoittanut langolleen jo tammikuussa 1895, että ”rukous on telefooni Jumalan ja ihmisen välillä”. Päiväkirjat antavat osittain tukea *Alasen* käsitykselle, että Alkio rukoili säännöllisesti ja sitä enemmän, mitä vanhemmaksi hän tuli.²⁴⁶

Alasen tulkintaan on tehtävä kuitenkin yksi täsmennys. Päiväkirjojen perusteella Alkion rukouselämä oli päiväkirjojen perusteella kiihkeimmillään vuosina 1918–1921, jolloin hän oli poliittisen uransa huipulla. Kansalaissodan ja hallitusmuototaistelun päivinä Alkio turvautui usein Jumalan apuun. Päiväkirjaan tallentui vuonna 1918 yhteensä 32 rukousta yksityisten ja yleisten asioiden puolesta. Vuonna 1919 näiden kirjallisten rukousten määrä oli 16. Seuraavana vuonna niitä oli 18 ja vuonna 1921 jo selvästi vähemmän 12. Vuonna 1923 päiväkirjarukousten määrä nousi vielä kuuteentoista, mutta siitä eteenpäin merkintöjä kertyi kymmenen tai vähemmän vuodessa.

Alkion rukouselämä oli säännöllistä ja rikasta. Päiväkirjojen mukaan hän rukoili joka aamu ja ilta. Vaikuttaa siltä, että kynä oli tärkeä väline Alkiolle tässäkin asiassa. Ainakin päiväkirjaan on merkitty hartaita, kiihkeitä rukouksia. Hän osoitti rukouksensa Jumalalle, rakastavalle Isälle ja uskoi varmasti siihen, että Jumala kuuli rukoukset. Hän koki myös saaneensa rukousvastauksia, vaikka ei tätä sanaa käyttänytkään.

Frans Kärki käsitteli ruumissaarnassaan myös Alkion rukouselämää.

Päiväkirjojen perusteella Kärjen kuvaus oli oikea:

Usein kuultiin rakkaan Santeri Alkio –vainajan tunnustavan, että Jumalan armollinen johdatus on häntä ihmeellisesti kuljettanut. Hänellä oli kerrottavana monta merkillistä esimerkkiä siitä, kuinka Jumala oli johtanut häntä ja kuullut hänen rukouksensa.²⁴⁷

Toisaalta Alkion rukouselämää voi päiväkirjojen perusteella pitää myös yhtenä osoituksena hänen uskonlaatunsa epädogmaattisuudesta.

Kolminaisuusoppi tuntuu olleen hänelle vieras ainakin siitä päätellen, että hän kohdisti rukouksensa vain Jumalalle. Jeesukseen tai Pyhään Henkeen hän ei vedonnut koskaan rukouksissaan.

---

²⁴⁵ Alkio 2012 c, 621.

²⁴⁶ Alanen 1976, 154.

²⁴⁷ Ilkka 1.8.1930 Santeri Alkion hautaus.

2.8. Alkion vakaumus poliittisena kiistakapulana

Alkion oma uskonnollinen vakaumus pysyy päiväkirjoissa sekä tärkeänä henkilökohtaisena kysymyksenä että poliittisena kiistakapulana. Hän joutui usein lehtipolemiikkiin, jossa arvostelijat asettivat Ilkan kirjoitusten ja nuorisoseuratyön perusteella kyseenalaiseksi hänen uskonnollisen vakaumuksensa.²⁴⁸

Tämän poliittisen jännitteen yksi syy oli maalaisliiton aatteelliseksi johtajaksi nousseen Alkion omintakeinen uskonnollinen ajattelu, josta taitettiin peistä jo ennen kuin Alkiosta tuli yksi maan merkittävimmistä poliittisista johtajista. Alkio pohti tämän jännitteen syitä lokakuussa 1914 ilmeisen osuvalla tavalla.

Alkio arveli, että pelko hänen ja Ilkan uskonnollisesta pohjasta oli peräisin lehden alkutaistelujen ajoilta. *Hokkanen* vahvistaa tätä käsitystä Ilkan historiaa koskevassa tutkimuksessaan. Hän viittaa ensimmäisten eduskuntavaalien aikaisiin tapahtumiin. Alkio oli tuolloin Etelä-Pohjanmaan nuorsuomalaisen maalaisliiton ehdokkaana, mutta ei ehtinyt juuri vaalipuheita pitää. Sen sijaan kanssaehdokas Mikko Luopajarvi yritti torjua Alkioon kohdistuvia syytöksiä ”täyspakanuudesta”. *Hokkasen* mukaan ”jumalankieltämisestä” tuli pitkiksi ajoiksi hokema, jota varsinkin herännäisalueilla käytettiin menestyksellisesti maalaisliittoa ja Ilkkaa vastaan. Keskustan ja maaseudun arkiston haastatteluissa puolueen eteläpohjalaiset veteraanit puhuivat vielä 1960-luvullakin hyvin paljon jumalattomuussyytöksistä.²⁴⁹

Alkio piti kilpailevien lehtien arvostelijoita tekopyhinä. Toimittajat voivat salaisuudessa elää miten tahansa, kunhan vain kannattivat lehdessä kirkkoa ja papistoa. ”Kun minä en voi teeskennellä, pitävät he minua jumalankieltäjänä!” Alkion totesi, että suhde uskontoon oli hänelle paljon vakavampi sielunkysymys kuin arvostelijat aavistivat.

Aivan teeskentelemättä voisin astua esiin joka päivä puhelemaan heidän kanssaan suhteestamme Jumalaan, mutta juuri siksi, että käsitykseni eroaa niin paljon heidän totenapitämys-käsityksestensä, en halua sitä astua selostamaan lehdessä. Olen antanut Ilkalle parhaani, mitä yhteiskunnalliseen ja siveelliseen uudistukseen tulee, enkä tunnusta mitään laiminlyöneeni. Mutta sieluni persoonallisuus on minulle niin pyhä ja kallis, etten minkäänlaisen taloudellisen puolue- tai muun lankeemuksen pelosta koskaan suostu sen vapautta ”luovuttamaan”.²⁵⁰

Toisaalta Alkio ymmärsi ystäviensä hätää, kun heidän vaimonsa, pappinsa ja kylänmiehensä ahdistivat heitä Alkion kristillisyyden laatua koskevilla

²⁴⁸ Ks. esim Alkio 2012 a, 65.

²⁴⁹ Hokkanen 2006, 22. Puolueveteraanien haastatteluista kerrotaan alaviitteessä 19.

²⁵⁰ Alkio 2012 a, 66.

kysymyksillä. Vaimot pelkäsivät, että heidän sielunsa ajautuisivat tuuliajolle, jos uskonnollinen harkinta tulisi vapaaksi ja tahtoivat siksi pitää aina taluttajan kaulanuorassaan:

Papit ja muut taluttajat ovat huomanneet tämän taktillisen tilanteen ja käyttävät sitä hyvin. He saavat vahvaa kannatusta vastapuoluelaisiltamme puoluesyistä. Siten tämä, näin järjestäytynyt joukko alituisen hännää meikäläisiä, joista ne, jotka eivät ole heränneet itsenäiseen ajatteluun, hätääntyvät.²⁵¹

Alkio viritteli lokakuussa 1915 kirjahanketta, jossa hän kuvaisi omaa uskonnollista vapaustaisteluaan. Hän uskoi, että monet ihmiset olivat käyneet samoja taisteluita. Papisto ja ”uskovaiset” hylkäsivät nämä taistelut, koska eivät niitä ymmärtäneet. Se vei heidät hoitamaan vain väsyneitä eikä elinvoimaisia sieluja, ja niin juopa vain syveni.²⁵²

Alkion uskonnollisesta vakaumuksesta syntyi vuonna 1921 jännite jopa hänen läheisimmän poliittisen työtoverinsa Kyösti Kallion kanssa. Alkio loukkaantui, kun Kallio kaavaili häntä toiseksi ministeriksi kirkollis- ja opetusministeriöön, kokoomukselle suunnitellun kirkollisministerin apulaiseksi. Alkio epäili tarjousta jopa pilkaksi.²⁵³

Tilanne vain paheni pari päivää myöhemmin, kun Kallio kaavaili Alkiota, ei enää apulaiseksi vaan ministeriön ykkösehtävään, kirkollis- ja opetusministeriksi. Kallio nosti kuitenkin suunnitelman esteeksi pappien mahdollisen levottomuuden nimityksestä sen vuoksi, että parikymmentä vuotta aiemmin eli 1900-luvun alussa Alkiota oli pidetty vapaa-ajattelijana. Kun Kallio otti vielä uudelleen puheeksi huhun, että Alkio olisi ollut vapaa-ajattelijana, Alkio loukkaantui:

Minun sielussani myllersi harmi. Olen pannut elämäni alttiiksi nostaakseni talonpoikaa. Ensimmäinen, joka koko henkilökohtaisesta kohoamisestaan ja tienvalmistamisesta saa kiittää minua, osoittaakin suuren narrin taipumuksia.²⁵⁴

Useat ryhmätoverit ja Kalliokin pyysivät vielä uudelleen Alkiota kirkollis- ja opetusministeriksi, mutta tämä kieltäytyi. Päiväkirjan sivuilta välittyy syvä loukkaantuminen siitä, että Kallio nosti Alkion uskonnollinen vakaumuksen esteeksi kirkollisministerin tehtävään. Kiihtymystä kuvastaa lyhenteiden käyttö päiväkirjassa, mikä oli hyvin poikkeuksellista:

Kalliokin, ystäväni, panee kyseeseen minun uskonnollisuuteni, ajatelless. minua kirkollisminist!
Salli, hyvä Jumalani, minun salaisuuksieni paras ystäväni, nauraa!²⁵⁵

---

²⁵¹ Alkio 2012 a, 66.

²⁵² Alkio 2012 a, 130.

²⁵³ Alkio 2012 b, 623.

²⁵⁴ Alkio 2012 b, 623–624.

²⁵⁵ Alkio 2012 b, 633.

Alkion itsenäinen uskonnollinen ajattelu näkyi joissakin nuoren tasavallan poliittisissa ratkaisuissakin. Esimerkiksi koulujen uskonnonopetusta koskevassa kiistassa Alkio pysyi uskollisena niille ajatuksille, jotka sisältyivät jo Etelä-Pohjanmaan nuorsuomalaisen maalaisliiton ohjelmaan. Siinä ehdotettiin, että uskonnon opetus ”varsinkin alkeisopetuksessa vapautettava dogmeista ja sen sijaan pantava paino kristillisen rakkauden ja uskonnollisen mielen herättämiseen.” Tämän linjauksen mukaisesti Alkio kannatti lokakuussa 1921 eduskunnalle annettua hallituksen esitystä laiksi kansakoulun järjestysmuodon perusteista. Sen mukaan yleinen siveysoppi olisi tullut pakolliseksi oppiaineeksi kaikille oppilaille, minkä lisäksi olisi annettu tunnustuksellista uskonnonopetusta niille lapsille, joiden vanhemmat sitä vaativat. Hallituksen esitys oli lähtöisin kouluhallituksen ylijohtajan Mikael Soinisen kynästä.²⁵⁶

Kirkolliset piirit asettuivat vastustamaan hallituksen esitystä pakollisesta siveysopista kaikille oppilaille. Vuoden 1922 helmikuun alussa Alkio kommentoi päiväkirjassaan näiden vaatimusta tunnustuksellisen uskonnonopetuksen, Alkion sanoin ”kristillisen siveysopin” säilyttämisestä:

Mutta mitä on kristillinen siveysoppi? Sarja teorioita – jotka käytännöllinen kirkko kieltää. Vuorisaarna lunastusoppia vastaan! Nykyään edustaa papisto ja lahkot kristillistä siveysoppia ikään kuin nykyinen, lainalainen yhteiskuntaelämä olisi sen summa. Ja kuitenkin juuri tämä yhteiskuntaelämä on kapitalistisen, riistävän, sortavan ja vääryyttä tekevän siveysopin summa. Sosialismi nykyisissä muodoissaan on kapitalismin syntirikos!²⁵⁷

Pari viikkoa myöhemmin maalaisliiton eduskuntaryhmässä vieraili ”kirkkokansan lähetystö” vaatimassa, ettei pakollista siveysopetusta saisi ottaa kansakouluihin. Päiväkirjan mukaan Alkio oli antanut lähetystölle perusteellisen selityksen siitä, miksi hän kannatti siveysopetusta. Alkion mukaan siveysopetus oli nähtävä uskonnonopetuksen apukeinona eikä suinkaan kielteisenä tekijänä uskonnonopetuksen kannalta. Kirkkokansan lähetystön johtaja oli todennut, että jos asia olisi niin kuin Alkio kertoi, pelkoon ei olisi syytä.²⁵⁸

Alkio jäi tässä asiassa kuitenkin vähemmistöön puolueessaan ja taipui enemmistön kannalle. Kirkolliset piirit tekivät uskonnonopetuksesta ison vaalikysymyksen vuoden 1922 eduskuntavaaleihin. Suomen Kirkon Seurakuntatyön Keskusliiton (SKSK) organisoiman kampanjan yhteydessä järjestettiin eri puolilla maata yhteensä 300 tilaisuutta, joihin osallistui yhteensä noin 100 000 henkeä. Miltei kaikissa kokouksissa oli käsitelty ensimmäisenä

---

²⁵⁶ Kena 1979, 274–275.

²⁵⁷ Alkio 2012 c, 106.

²⁵⁸ Alkio 2012 b, 114.

uskonnonopetusta ja asetuttu torjuvalle kannalle pakolliseen siveysopetukseen nähden. Vaikka SKSK:n kampanjassa oli mukana edustajia kaikista puolueista, sen alullepanijat olivat valtaosin kokoomuslaisia. Kampanja saikin kokoomuslaisen leiman. Maalaisliitto asettui vastoin Alkion näkemyksiä vaalijulistuksessaan myötäilemään kampanjan vaatimuksia. Puolue ilmoitti kannattavansa tunnustuksellisen uskonnonopetuksen säilyttämistä ja pakollisen siveysopin opetusta vain uskonnonopetuksesta vapautetuille.²⁵⁹

Leena Isotalo on selvittänyt tarkemmin uskonnonopetuksesta käydyn väittelyn poliittisia kytkeitä kokoomukseen. Kampanja perustui Viipurin kirkkopäivillä tammikuussa hyväksytyyn kirkkokansan ohjelmaan. Ohjelman valmisteli toimikunta, jonka jäsenet yhtä lukuunottamatta olivat kaikki kokoomuslaisia.²⁶⁰

Alkio purki päiväkirjoihin harminsa SKSK:n kampanjasta ja kokoomuksen roolista siinä:

Puoluepsykologisesti on mielenkiintoista, että papit nyt niin innokkaasti, kokoomuksen puoluejohdon johtamina, keräävät kansaa kirkkoihin panemaan vastalauseensa siveysopetusta vastaan, – mutta siveetöntä juopottelua vastaan samat papit eivät pane vastalausestaan, joten he käsittävät juopottelun kuuluvan kristityn siveellisiin vapauksiin.²⁶¹

Kyse ei lopulta ollut vain Alkion ja Maalaisliiton uskonnollisesta linjasta vaan myös tiukasta poliittisesta kilpailusta erityisesti Maalaisliiton ja kokoomuksen välillä. Alkion päiväkirjoissa näyttäytyi vielä se kokoomus, jonka symbolihahmoksi pilapiirtäjä Kari Suomalainen nosti kypäräpäisen papin vuosikymmeniä myöhemmin. Kokoomus asetti toistuvasti maalaisliiton kristillisyyden asteen kyseenalaiseksi 1920-luvun vaaleissa.²⁶²

Uskonnonopetus oli vain yksi kysymys vuoden 1922 eduskuntavaaleissa, joissa kokoomus käytti muutenkin uskontoa yhtenä lyömäaseena maalaisliittoa vastaan. Esimerkiksi 10.6.1922 kokoomuksen Vaasa-lehti keitti Alkion mielestä hänestä niin alhaista soppaa, että mikään kunniallinen lehti ei siihen pystyisi.²⁶³ Saman päivän Vaasa-lehdessä oli julkaistu nimimerkki Kaapon juttu, jossa kiiteltiin Alkion pyrkimystä edistää suomalaisten puolueiden yhteistyötä mutta moitittiin ”Lapuan Matteja”, jotka Kaapon mielestä liehittelivät sosialisteja.

---

²⁵⁹ Kena 1979, 289–300.

²⁶⁰ Isotalo 2012, 144–145.

²⁶¹ Alkio 2012 c, 126.

²⁶² Isotalo vahvistaa, että vuoden 1922 eduskuntavaaleissa kokoomuksen vaalikampanjassa pyrittiin panemaan maalaisliitto ja edistyspuolue ahtaalle uskonnonopetuskiihtä hyödyntämällä. Isotalo 2012, 152–155.

²⁶³ Alkio 2012 c, 168.

Nimimerkki oli vakuuttunut, että talonpoikainen kansa ei ollut sosialismiin taipuvaa vaan päinvastoin ”porvarillista omistusoikeutta ja isien uskoa pyhänä pitävää”.²⁶⁴

Vaasa arvosteli pari päivää myöhemmin etusivun nimettömässä kirjoituksessa – ilmeisesti pääkirjoituksessa – maalaisliiton perimmäisiä tarkoitusperiä sosialistiseksi, koska puolue ajoi omistusoikeutta rajoittavaa Lex Kalliota. Vain kokoomus oli lehden mukaan järkkymätön porvaripuolue, joka piti kiinni yksityisestä omistusoikeudesta, yrittäjävapaudesta, suomalaisesta kansallishengestä ja ”esi-isiemme kristillisestä uskosta”.²⁶⁵

”Isiemme usko” ja ”esi-isiemme kristillinen usko” olivat selvästi maalaisliittoa vastaan tähdättyjä iskusanoja. Alkion mielestä vastustajien agitaation valheellisuus ylitti entiset ennätykset:

Kokoomuksessa ovat yhtyneet nyt rahan, uskonnon, suomettarelaisuuden ja rutivanhoillisuuden kaikki voimat. Sellaista vanhoillisten voimien vanhoillisiin vaistoihin ja ennakkoluuloihin vetoavaa vaalitaistelua, kuin kokoomus nyt on suorittanut, ei tässä maassa ole koskaan käyty. On todellinen ihme, jos maalaisliitto, jonka he ovat kuvanneet omistusoikeudellisesti ja valtiollisesti sekä uskonnollisesti kokonaan sosialistiseksi, kuitenkin kykenee pitämään entisen paikkansa.²⁶⁶

Ihme kuitenkin toteutui. Kokoomus tosin voitti seitsemän paikkaa ja sai 36 kansanedustajaa. Mutta maalaisliittokin voitti kolme paikkaa ja säilyi eduskunnan suurimpana porvarillisena ryhmänä 45 edustajallaan. Sen sijaan edistyspuolue menetti peräti 12 paikkaa ja kutistui 15 edustajan pienpuolueeksi. Kenan mukaan edistyspuolueen tappio johtui osaltaan sen pyöreästä kannasta uskonnonopetukseen.²⁶⁷

Uskonto oli samanlainen kiistakapula myös vuoden 1924 eduskuntavaaleissa. Alkion mukaan kokoomus hyökkäsi maalaisliittoa vastaan sivistyksen ja isänmaan ja kirkon etujen nimissä, vaikka takana olivat vain rahavallan ja virkavallan luokkaedut. Kokoomus kuvasi maalaisliiton verojen korottajaksi, uskonnon ja sivistyksen viholliseksi.²⁶⁸

Itsenäinen uskonnollinen vakaumus aiheutti myös henkilökohtaisia pohdintoja. Äidin hautajaiset saavat Alkion kysymään oman uskonnollisen kilvoittelunsa onnistumista. Hän arvosteli kirkkoherra Jaakko Pohjosta, joka oli

---

²⁶⁴ Vaasa 10.6.1922 Maalaisliiton oikeistolaisille.

²⁶⁵ Vaasa 13.6.1922 Porvari vai sosialisti.

²⁶⁶ Alkio 2012 c, 172.

²⁶⁷ Kena 1979, 297–300.

²⁶⁸ Alkio 2012 c, 314 ja 317.

suhtautunut hautajaispuheessaan kovin varovasti äidin mahdollisuuteen saavuttaa autuus.

Jollei äiti saavuttanut kristityn päämäärää, autuutta, silloin tässä on meikäläisen mahdoton yrittääkään!²⁶⁹

Alkion ajatteluun sisältyi päiväkirjojen perusteella myös perinteisiä, luterilaisen uskontunnustuksen mukaisia elementtejä, joskin omintakeisesti tulkittuna. Hänellä oli esimerkiksi vahva vakaumus, että on olemassa myös elämä kuoleman jälkeen. Joulukuussa 1920 hän tosin pohti, että hänen tiedossaan on varmuudella vain yksi, nykyinen elämä. Mutta tämän elämän hedelmä oli kehityskykyinen sielu, joka Alkion uskon mukaan jatkaisi elämää toisissa olosuhteissa sen jälkeen ”kun savimaja tulee arvottomaksi ja alkaa hajota”.²⁷⁰ Alkion vakaumus kuoleman jälkeisestä elämästä tuntuu vain vahvistuvan ajan kuluessa. Näin hän pohti täyttäessään 62 vuotta kesäkuussa 1924:

Elämä vyöryy alaspäin yhä kasvavalla vauhdilla, mutta ei se oikeastansa alakuloiseksi tee, se tuntuu luonnolliselta vain. Vakaumus siitä, että elämä jatkuu haudan takanakin, vahvistuu ja sijoittuu tajuntaan. Kaikki siis kehittyy ja kypsyy luonnollisesti.²⁷¹

Eräs puoli Alkion persoonasta on vielä syytä nostaa esiin. Hän koki usein saavansa ennakkoaavistuksia tulevista tapahtumista. Esimerkiksi sopii merkintä 11.2.1918, jolloin Alkio piileskeli punaisessa Helsingissä ja merkitsi päiväkirjaansa:

Olen alkanut saada sen vaikutelman, että tähän tilanteeseen tulee joku äkillinen muutos. Mutta miten, sitä en osaa selittää.²⁷²

Alkio kertoi aavistelustaan silloiselle isäntäväelleen. Vain tuntia myöhemmin ”Työmies” levitti sähkösanomaa rauhan solmimisesta Saksan ja bolshevistisen Venäjän välillä. Neljä päivää myöhemmin Alkio näki juuri herätessään unta, että hänen kädessään oli rypistynyt sähkösanoma. Alkio ennakoi isäntäväelleen, että saisi samana päivänä sähkösanoman. Ja iltapäivällä puoli viideltä hän sai Paavo-pojaltaan sähkösanoman, jossa kerrottiin, että kotona oli kaikki hyvin.²⁷³

Samanlaisen enneunen Alkio näki kesäkuussa 1922 silloisen kirjankustantajansa taloudellisten vaikeuksien selviämisestä. Aamulla tulikin hyviä uutisia, muutta ne osoittautuivat vielä saman päivänä ennenaikaisiksi.²⁷⁴

---

²⁶⁹ Alkio 2012 c, 24.

²⁷⁰ Alkio 2012 b, 577.

²⁷¹ Alkio 2012 c, 337.

²⁷² Alkio 2012 a, 411.

²⁷³ Alkio 2012 a, 419.

²⁷⁴ Alkio 2012 c, 165.

Maaliskuussa 1928 Alkio oli levoton Ilkan tuloksesta, mutta rauhoittui nähtyään parina yönä unia, jotka hänen mielestään ennakoivat hyvää tulosta. Tulos osoittautuikin tyydyttäväksi. Näille enneunilleen hän ei antanut sinänsä mitään uskonnollista selitystä. Hän otti ne kuitenkin vakavasti:

Se on omituisten luonnonlakien hallitsema, tuo unimaailma. Ne, jotka tekevät sen kokonaan tyhjäksi, eivät tiedä, eivätkä ole tarkanneet mitään.²⁷⁵

Alkio halusi löytää rationaalisia perusteita näille ennalta näkemisen kokemuksille. Edellä on viitattu keskusteluihin, joita Alkio kävi ensimmäisen maailmansodan alkaessa 1914. Monet uskoivat silloin, että kyseessä oli Hesekielin kirjassa tarkoitettu Gogin sota. Alkio keskusteli tapahtumista erään tuttavansa kanssa:

Ihmettelimme ennustusten toteutumista ja olimme sitä mieltä, että ihmissielunelämän alalla on vielä suuri tutkimaton maailma, kuten esim. se, jonka avulla tulevista asioista tieto saadaan. Se on samaalajia ilmiö psykologian alalla kuin esim. sähkö fysiikan alalla.²⁷⁶

Alkio säilytti mielensä avoimena erilaisille henkisille ja hengellisille vaikutteille elämänsä loppuun saakka. Maaliskuussa 1923 hän kirjoitti alkaneensa lukea spiritististä kirjallisuutta. Hän oli lukenut jo Sherlock Holmesin luoja tunnetun Arthur Conan Doyle'n Haudantakaisen elämän, jonka suomennos oli ilmestynyt samana vuonna. Toisena esimerkkinä spiritistisestä kirjallisuudesta Alkio luki parhaillaan Oliver Lodgen kirjaa ”Raymond eli haastelua haudan takaa”. Se kertoi Lodge'n pojasta, joka oli kaatunut ensimmäisessä maailmansodassa. Lodge uskoi saaneensa yhteyden spiritistisissä istunnoissa. Teos oli ilmestynyt suomeksi vuonna 1922. Alkio piti hämmäntävänä, miten samanlaiseksi Conan Doyle oli kuvannut haudantakaisen elämän kuin mitä hän itse oli kuvitellut.²⁷⁷

Alkio tutustui myös Pekka Ervastian teosofiseen ajatteluun.²⁷⁸

Ymmärrettävää kyllä, hän ei tuonut julkisuuteen näitä kiinnostuksen kohteitaan. Poliittiset kilpailijat olisivat epäilemättä saaneet uusia aseita Alkion ja maalaisliiton arvosteluun jo pelkästään siitäkin, jos Alkio olisi julkisesti kertonut lukevansa spiritististä kirjallisuutta.

---

²⁷⁵ Alkio 2012 c, 548.

²⁷⁶ Alkio 2012 a, 40.

²⁷⁷ Alkio 2012 c, 236.

²⁷⁸ Alkio kommentoi tammikuussa 1921 Ervastian Ruusu-Ristin ensimmäistä numeroa: ”Omituisia aatteita. Mutta miksei!” Alkio 2012 b, 586.

3. Alkion jännitteinen suhde kirkkoinstituutioon

3.1. Kirkon kriitikko

Yksi Alkion päiväkirjojen toistuva tema on kristillisten kirkkojen ja pappien kriittinen arviointi. Se alkaa päiväkirjojen ensimmäisistä merkinnöistä.

Alkiota järkytti syvästi se, että kirkot siunasivat maailmansodassa kaikkien toisiaan vastaan taistelevien armeijoiden aseita. Pari viikkoa sodan alkamisen jälkeen Alkio kirjoitti, miten hirvittävä syyllisyys painaa kristillisiä kirkkoja, jotka olivat siunanneet sodan. Samalla ne olivat väärentäneet Jeesuksen opit ja Mooseksen laintaulut, jotka kumpikin kielsivät tappamasta:

Nyt kaikissa kirkoissa rukoillaan sota-aseitten puolesta. Keitä Jumala kuulee? Ryssiä, saksalaisia, itävaltalaisia, englantilaisia? Rukous on siis suurta humbuukia, kansan silmien lumoukseksi tarkoitettua. Jos kirkko olisi aina ratkaisevasti asettunut Jeesuksen kannalle, sotaa ei olisi.²⁷⁹

Alkio tuomitsi kristityt, jotka valtioiden päämiehistä alkaen rukoilivat murha- ja hävitystoimien onnistumisen puolesta. Erityisen tuomion sai papisto, joka oli kasvattanut poikansa rukoilemaan sotimisen puolesta:

Mutta jos Jesus nyt todella tulisi, mitä luulette, että hän näille opetuslapsilleen sanoisi?²⁸⁰

Alkio joutui jo elokuussa tiukkaan väittelyyn sodasta oman seurakuntansa papin kanssa. Pastori Matti Saaninkoski yritti väittää, että protestantit eivät olleet suosineet sotaa vaan katoliset. Alkio kumosi tämän viittaamalla keisari Vilhelmiin, jota hän piti ”verenkarvaisena petona”. Pastori Saaninkoski myönsi, että saksalainen protestanttisuus oli muuttunut jumalankieltämiseksi. ”Ja niin keskusteltiin.”²⁸¹

Sodan pitkittyminen vain kärjisti Alkion kritiikkiä. Syyskuussa 1915 hän arvosteli rukouksia sotamenestyksen puolesta. Tällaisten rukousten järjestäjät olivat hänen mielestään jopa rikollisia, vähintään tekopyhiä:

Ei ole mikään sodan kauhuissa siveellisesti rikollisempaa kuin rukoilla Jumalaa hirmutekojen apumieheksi. He, jotka panevat toimeen noita yhteisrukoilemisia, eivät kuitenkaan itse hetkeäkään usko siihen Jumalaan, johon uskomista he kansakunnalle näyttelevät. Tällaiset näytelmät, ne osoittavat, miten alhaalla olemme: sekä nämä murhat että rukousnäytelmät.²⁸²

Kansalaissodan kokemukset näyttävät muuttavan myös Alkion suhtautumista rukoukseen aseiden puolesta. Helsingissä piileskellyt

---

²⁷⁹ Alkio 2012 a, 48.

²⁸⁰ Alkio 2012 a, 49.

²⁸¹ Alkio 2012 a, 53.

²⁸² Alkio 2012 a, 124.

kansanedustaja totesi sunnuntaina 10.2.1918, että ”Suomen kirkoissa ei ikänä ennen tänään ole niin totta syytä rukoiltu aseitten ja rauhan puolesta”.²⁸³

Julkisesti Alkio ei tuominut kirkkojen roolia maailmansodan aseiden siunaajana. Sellaiset lausunnot eivät olisi luultavasti läpäisseet edes sensuurin seulaa. Mutta sodan alkuvuosien päiväkirjoissa hän vahvisti pasifistiset perusasenteensa, jotka hän oli aiemmin tuonut esiin nuorisoseuraliikkeen kasvatusjohtajana Pyrkijän palstoilla. Hän oli pitänyt suhdetta sotaan yhtenä kirkon suurimmista lankeemuksista. *Armo Nokkalan* mukaan Alkion pasifismi oli voimakkaimmillaan 1900-luvun alkuvuosina. Hän siteeraa Alkion kirjoitusta Pyrkijässä vuonna 1901:

Niin kauan kuin miehet ovat niin raukkamaisia, että käskettäessä menevät murhaamaan sekä asettamaan itsensä murhalle alttiiksi, niin kauan kestävät sodat, sorto ja väkivalta. Uskaltaa inhota sotaa, kieltäytyä käsittelemästä sota-aseita, kieltäytyä tottelemasta sotapäälliköitä, –siinä 20:n vuosisadan sankarimaine saavutetaan.²⁸⁴

Kansalaissota muodostui myös päiväkirjojen perusteella käännekohdaksi Alkion suhtautumisessa aseisiin ja sotalaitokseen ainakin joksikin aikaa. Kuten edellä on kerrottu, hän palasi itsekin Laihialle kivääri selässä kansalaissodan päättymisen jälkeen. Kirkon kritiikki ei päiväkirjoissa kuitenkaan laimentunut kansalaissodan jälkeen.

Kirkon yhteiskunnallinen rooli sai usein Alkion tuomion. Maaliskuussa 1919 hän suunnitteli kirjaa porvarillisen vuosisadan tilinpäätöksestä. Sisältörungon luonnoksen alku oli kirkon kannalta murskaava: ”Kultaisen vasikan hurma ja petos. Kirkon epäsideellisen parittelusuhteen suurvallan ja miljoonamiehen kanssa. Materialismin hedelmä. Työväen vihan syyt kirkkoa ja kapitalismia vastaan.”²⁸⁵ Päiväkirjamerkintä kertoi myös siitä, että varsin pian kansalaissodan päättymisen jälkeen kirjailija Alkio yritti arvioida kriittisesti sotaan johtaneita syitä eikä tyytynyt vain tuomitsemaan kapinaan nousseita.

Alkion näkökulmasta kirkon johto asettui väärälle puolelle myös hallitusmuotokiistassa kansalaissodan jälkeen. Kirkolliset lehdet lainasivat arkkipiispa Gustaf Johanssonin yksityiskirjeestä otteen, jossa selitettiin, että Raamatun mukaan kuninkuus oli ”luonnollisin” hallitusmuoto. Oulun ja Savonlinnan piispat Juho Koskimies ja Otto Colliander pitivät niin ikään tasavaltaa Raamatulle vieraana. Kotimaa-lehdessä ja Herättäjä-lehdessä olivat

---

²⁸³ Alkio 2012 a, 409.

²⁸⁴ Armo Nokkala 1958, 256.

²⁸⁵ Alkio 2012 b, 238.

vallalla monarkistiset mielipiteet. Kotimaassa pääsivät tasavaltalaisista esille vain K. J. Ståhlberg sekä Alkion hyvä ystävä pastori Frans Kärki. Kun tynkäeduskunta ryhtyi valmistelemaan kuninkaanvaalia, arkkipiispa Johanssonkin kiirehti ottamaan selvää kruunajaisrituaaleista. *Kirsti Kenan* mukaan papiston enemmistön monarkistinen kanta leimasi kirkon ei vain valkoiseksi ja porvarilliseksi vaan nimenomaan kokoomuslaiseksi. Tämä elvytti kriittistä asennetta kirkkoa kohtaan etenkin maalaisliitossa.²⁸⁶

Jouko Talonen kuvaa saman asetelman hiukan toisesta näkökulmasta. Hänen mukaansa kirkon johto ja merkittävät kirkolliset vaikuttajat olivat omaksuneet vanhasuomalaiset poliittiset käsitykset ja asettuivat sen vuoksi monarkian kannalle. Taustalla oli kansalaissodan aiheuttama järkytys, joka johti lujan hallitusvallan kaipuuseen.²⁸⁷

Alkion päiväkirjat vahvistavat osaltaan *Kenan* ja *Talosen* johtopäätöksiä. Kun Saksan luhistuminen teki lopun kuningashankkeesta, Suomessa järjestettiin uudet eduskuntavaalit maaliskuun alussa 1919. Alkion mukaan monarkian kannattajat hyökkäsivät maalaisliittoa vastaan vaalikampanjassa pelottelemalla uskontovihalla, helvettiopin ja katekismuksen ulkoluvun poistamisella.²⁸⁸

Vuoden 1922 helmikuussa Alkio syytti kirkkoja kasvatuksen laiminlyömisestä. Päiväkirjamerkinnän perusteella Alkio olisi ollut jopa palaamassa vuosisadan alun pasifistisiin näkemyksiinsä kansalaissodan koettelemusten jälkeen:

Mikä suunnaton syntisyys onkaan kapitalistisella porvarivalttiolla ja sen aviopuolisolla kirkolla kasvatuksen laiminlyömisessä, kulttuurin muuttumisessa etuoikeudeksi kuten omaisuudenkin, lakien syntymisessä järjestelmää suojaavaksi ja tämän kaiken suojaksi – sotaväki! Vain tämän perusteella ovat kansat vielä riidassa ja sodassa keskenään, estäneet rauhan toteutumisen.²⁸⁹

Alkio pettyi myös kirkon passiivisuuteen hänelle rakkaan kieltolain toteuttamisessa. Huhtikuussa 1920 hän vieraili rovasti Virkkusen luona yhdessä eräiden muiden kieltolain puolustajien kanssa. Vastaanotto oli kaikin puolin ystävällinen. Alkio pettyi kuitenkin siihen, että Virkkunen tyytyi myöhemmin kirkossa vain mainitsemaan Valkonauhan maailmanliiton suosituksen saarnata tuona sunnuntaina kaikissa kirkoissa raittiuden puolesta. Mutta itse hän ei koskenut asiaan saarnassaan.

---

²⁸⁶ Kena 1979, 137–144.

²⁸⁷ Talonen 1988, 199–200.

²⁸⁸ Alkio 2012 b, 233.

²⁸⁹ Alkio 2012 c, 106.

Meitä siis kestettiin ruumiin ravinnolla pappilassa, mutta meidän asiallemme ei rovasti voinut antaa sanankaan huomaavaisuutta! Luulen että se oli tyyppillinen tapaus. Kirkollemme eivät kieltolaki ja raittiusasia ole sydämen asioita. Niin valitettavaa kuin se onkin.²⁹⁰

Alkio arvioi kirkkoa ja pappeja ennen muuta yhteiskunnallisesta näkökulmasta. Vuoden 1923 kesäkuussa hän päätyy varsin kriittiseen arvioon kansankirkosta:

Lutherilainen kirkko, sen papisto tulee olemaan vanhoillisin kaikista kirkoista ja taistelemaan suurkapitalistien puolesta, – kukistuakseen kapitalismin kera.²⁹¹

Alkion 1920-luvun merkintöjä voi peilata *Talosen* arvioon Alkion ajattelun muuttumisesta erityisesti vuoden 1918 kansalaissodan jälkeen. *Talosen* mukaan Alkio edusti 1920-luvun uskontopoliittisissa ratkaisuissa konservatiivista linjaa, vaikkakin pohjalla oli edelleen ”vanha” eettisiin periaatteisiin painottunut vapaan kristillisyyden ihanne.²⁹² Talosen arvio näyttää pitävän paikkansa, mitä tulee maalaisliiton ja Alkion poliittisiin ratkaisuihin vaikkapa uskonnonopetuksen asemasta kouluissa. Nämä ratkaisut näyttävät perustuneen paitsi maalaisliiton ohjelmiin ja sen edustajien aitoihin uskonnollisiin käsityksiin myös poliittiseen arvioon, että uskontoon liittyviä kysymyksiä ei saa antaa oikeiston aseeksi maalaisliittoa vastaan kilpailussa äänestäjien suosiosta. Alkion yksityisiin päiväkirjoihin jäi kuitenkin kriittisiä arvioita kirkosta ja papistosta myös kansalaissodan jälkeen. ”Yksityinen Alkio” näyttää ajatelleen eri tavalla kuin poliittista tarkoituksenmukaisuutta silmällä pitänyt ”julkinen Alkio” piti tarkoituksenmukaisena esittää julkisuudessa.

3.2. Pappien arvostelija

Yksi toistuva teema Alkion päiväkirjojen uskontoa sivuavissa merkinnöissä on pappien arvostelu. Varsinkin heidän saarnansa saivat kovaa kritiikkiä, oli kyse sitten oman seurakunnan pappien puheista Lahian kirkoissa tai valtiollisten tapahtumien saarnamiesten puheista Helsingissä. Oman seurakunnan papeista varsinkin herännäisiin lukeutunut pastori Matti Saaninkoski oli usein Alkion hampaissa. Tämä onnistui Alkion mielestä jopa pilaamaan erään naapurin 50-vuotisjuhlat. Pastori piti koko illan niin synkkää yksinpuhelua elämästä, että vei koko seurasta elämänilon kykenemättä silti luomaan vähääkään iäisyysikävä.²⁹³

---

²⁹⁰ Alkio 2012 b, 488. Toisessa yhteydessä Alkio päätelee, että pappien mielestä juopottelu kuuluu kristityn siveellisiin vapauksiin. Alkio 2012 c, 126.

²⁹¹ Alkio 2012 c, 257.

²⁹² Talonen 1982, 210.

²⁹³ Alkio 2012 a, 159.

Syyskuussa 1916 Saaninkoski saarnasi kirkossa maallisen sivistyksen turmiollisuutta, se kun johti papin mielestä ulkokultaisuuteen. Siksi huorat ja varkaat menisivät taivaan valtakuntaan ennen yhteiskunnallisen sivistyksen ja valtiollisten asioiden harrastajia. Päälle päätteeksi Saaninkoski haukkui Laihian nuoret siitä, etteivät käy kirkossa. ”Siis sama satsi kuin ennenkin”, Alkio kuittasi saarnan.²⁹⁴

Päiväkirjaan sisältyy kertomus Alkion ja Saaninkosken kohtaamisesta Alkion kotona kesäkuussa 1919. Tapaus ansaitsee tulla kuvatuksi perusteellisesti, koska se valaisee hyvin henkilökohtaisella tasolla Alkion jännitteistä suhdetta kirkkoon ja joihinkin sen edustajiin. Lisäksi tästä kohtauksesta on olemassa myös Saaninkosken päiväkirjojen versio.

Alkion version mukaan pastori tuli hänen kotiinsa ”ripittämään” ja jakamaan ehtoollista Alkion vanhalle äidille. Tilaisuus muuttui kuitenkin riidaksi hallitusmuodosta. Saaninkoski oli Alkion mukaan varma, että Suomi menettäisi tasavallan voiton takia itsenäisyytensä. Alkion äidin ripityskin oli kovin hengetön, mikä sai vanhuksen levottomaksi. Lopuksi Saaninkoski vielä kyseli, kuka mahtaisi tästä talosta käydä herranehtoollisella äidin kuoleman jälkeen:

Seisoin vieressä. Tunnen että koko hänen tulonsa syy oli tässä: saada minun kuulteni astua saappaallaan minun omalletunnolle ja saattaa vanhusraukka levottomaksi. Kaikki itsekkäimmän vihan suunnitteluja!

Alkio ei jättänyt asiaa tähän vaan sanoi:

Kun Te (Olemme sinät) pastori vastedes käynte lohduttamassa sairasta ja jakamassa herranehtoollista, älkää kulkeko vihassa.

Tämän jälkeen Alkio vei Saaninkosken omaan huoneeseensa ja ripitti omasta puolestaan pastorin perusteellisesti:

Kehotin häntä polvistumaan useammin ja tutkimaan enempi omaa kuin muiden sydämiä, ettei käy niin, että hän vihaisin ja politikoivin sydämin käy aran tunnon kimppuun kuin koira ja raatelee.

Lopulta miehet erosivat uudelleen ystävyttä etsien. Alkiosta näytti, että pastori lähti nöyrempanä kuin tuli. Ja Alkio erosi pastorista ”tyydytettynä ja sieluani ja sydäntäni tarkemmin tutkivana”:

Mutta nyt käsitan, miksi kirkko karkottaa kaikki ajattelevat ihmiset. Olin jo lähentynyt ajatuksissani taas kirkkoa, – olenhan melkein joka kerta, kun olen Helsingistä käynyt kotona, käynyt myös kirkossa. Mutta nyt potkaistiin minua taas matkan päähän. Ja tässäkin oli papilla poliittinen viha pohjana!²⁹⁵

²⁹⁴ Alkio 2012 a, 173. Yhtä tylyn tuomion saa Saaninkosken saarna lokakuussa 1918. ”Ei vähääkään viitsinyt, tahi ei jaksanut syventyä asiaan. Ei ole kumma, jos ihmisillä ei ole innostusta uskontoon, kun sitä tällä tavalla esitetään. Alkio 2012 b, 136.

²⁹⁵ Alkio 2012 b, 314. –Tapahtuman tärkeys Alkiolle käy ilmi siitäkin, että hän palaa asiaan vielä seuraavanakin päivänä päiväkirjassaan. Ks. Alkio 2012 b, 315.

Olavi Kares kertoo tapahtumat Saaninkosken näkökulmasta herännäisyyden historian viidennessä osassa. Hänellä on ollut käytössään Saaninkosken päiväkirjat, joissa tämä kertoo keskustelun alun yhtä pitävästi Alkion päiväkirjamerkinnän kanssa. ”Kun teidän pääanne kaatuu, kuka tästä perheestä enää sen jälkeen ehtoollisella käy?” Tähän äiti oli Saaninkosken mukaan vain toivovasti vastannut, että ”kyllä nekin vielä tulevat”. Saaninkosken mielestä nämä äidin sanat sattuivat syvästi Santeriin, joka loukkaantui. Sen jälkeen keskustelu oli myös Saaninkosken mukaan edennyt samaan tapaan kuin Alkio kuvasi päiväkirjassaan:

Olin juuri astumaisillani ulos, kun hän kutsui minut kamariinsa, jossa pitkään keskustelimme, ja hän teki selvää yleensä uskostaan ja erittäinkin, miksi hän ei ole ehtoollisella käynyt. Kristuksen risti on hänelle salaisuus, mutta hän myönsi, että voi olla mahdollista, että hänenkin täytyy siihen vielä turvata niin yksinkertaisesti kuin hänen vanha, yksinkertainen äitinsä. Sovinnossa erkanimme ja lähtiessäni muistutin hänelle Paavalin sanoja: ”Ristiinnaulittu Jeesus on juutalaisille pahennus ja kreikkalaisille hulluus”.²⁹⁶

Tapahtuman kuvauksessa on ymmärrettävä näkökulmaero. Saaninkoski esittäytyy omassa päiväkirjassaan rohkeana hengenmiehenä, joka oli valmis pelottomaan kamppailuun vaikutusvaltaisen poliitikon, sillä hetkellä sosiaaliministerinä toimineen Laihian mahtimiehen kanssa. Saaninkosken mielestä väittely valtiomuodostakin johtui vain siitä, että eduskunnassa käydyn väittelyn puolueyrkkykaasut salpasivat vieläkin sosiaaliministerin henkeä.²⁹⁷

Kaksi vuotta myöhemmin rovasti Pohjosen käynti Alkion äidin luona jätti paljon valoisamman kokemuksen. Pohjosenkin jakoi ehtoollisen vanhukselle:

Olin kuulemassa juhlatoimitusta. Kuinka toisenlainen kun eräällä edelliskerralla eräs toinen pappi sen toimitti. Rakkautta ja hellyyttä. Hän osaa lohduttaa vanhaa, avutonta sielua. Olen iloinen että sain olla mukana. Anni myös. Mekin saimme siitä sielun ylennystä.²⁹⁸

Alkion ja Saaninkosken jännite ei näytä päättyneen edellä kuvattuun kohtaukseen. Maaliskuussa 1922 maassa oli meneillään vaalitaistelu, jonka yksi kuuma kysymys oli uskonnonopetuksen asema kansakoulujen opetusohjelmassa. Alkio merkitsi päiväkirjaansa, mitä hänelle käytiin kertomassa Saaninkosken toiminnasta:

Kertoi, että Saaninkoski on kinkereillä jo kovasti agiteerannut ja kantanut minua hihassaan julkisissa puheissaan. Se ei liikuta minua vähääkään. Ihmettelen vain miestä, että ilkiää pappina sellaiseen alentua.²⁹⁹

---

²⁹⁶ Kares, 1952, 470.

²⁹⁷ Kares 1952, 469.

²⁹⁸ Alkio 2012 b, 611.

²⁹⁹ Alkio 2012 c, 137.

Eräät päiväkirjan merkinnät vahvistavat, että Alkion kriittiseen asennoitumiseen pappeja kohtaan vaikuttivat myös lapsuuden kokemukset. Joulukuussa 1920, lähes viisikymmentä vuotta tapahtumien jälkeen Alkio valitti, että poliittiset vastustajat arvostelivat häntä vähäisen koulusivistyksen vuoksi. Hän itsekin koki esimerkiksi kielitaidon puutteen vakavaksi ongelmaksi, kuten lokakuussa 1917 tehty merkintä osoittaa. Maa oli ajautumassa kriisiin, ja Alkio joutui yhä vaikutusvaltaisempaan rooliin puolueessaan ja sitä kautta koko maan politiikassa:

Hyvä Jumala, miksi sinä et sallinut minun saada enempi oppia kieltä, voidakseni saada riittäviä tietoja täyttääkseni velvollisuuteni tässä valtiollisessa tehtävässä johon minä olen joutunut!³⁰⁰

Kielitaidon puute johtui koulusivistyksen puutteesta. Siihen taas oli syynä erään papin ratkaisu, jota Alkio muisteli päiväkirjassaan vielä vuosikymmeniä tapahtumien jälkeen. Näin hän kirjoitti pari päivää ennen joulua vuonna 1920:

Isäni oli köyhä, raajarikkomies, eikä voinut panna minua kouluun. Ymmärrän sen nyt paremmin kuin silloin. Kerran hän olisi suostunut, mutta rovasti Montin ei antanut köyhän todistusta että olisin päässyt edes lukukausimaksuista.³⁰¹

Alkio oli muistellut rovastin ratkaisua julkisesti jo vuonna 1914 pohtiessaan elämänuransa löytymistä. Hän epäili, että rovastin toimintaan vaikutti pelko oppineen köyhälistön syntymisestä. *Alanen* on taipuvainen yhtymään hänen epäilynsä, koska sivistyneen proletariaatin pelko oli 1870-luvulla yleistä.³⁰²

Alkio kävi säännöllisesti kirkossa mutta arvosteli yhtä säännöllisesti niin Saaninkosken kuin muidenkin pappien saarnoja. Esimerkiksi uudenvuodenpäivänä 1915 Laihian kirkossa saarnasi evankelinen lähetyssaarnaaja Pietari Kurvinen, joka piti Jeesuksen vuorisaarnaana vain esimerkkinä, jonka mukaan ihmisten pitäisi toimia, ellei Jeesus olisi kuollut ihmisten edestä. Alkio ihmetteli Kurvisen johtopäätöstä: ”Mutta Jeesuksen kuolema vapautti tästä tekemisestä, koska emme kuitenkaan olisi voineet lakia täyttää!”³⁰³

Kuten edellä on kerrottu, vuorisaarna oli Alkiolle tärkeä uskon kulmakivi.

Alkion kritiikki on välillä jopa ivallisen purevaa. Maaliskuussa 1916 Laihian kirkossa joku ”Malmberg käveli hengenelämän ”vedenpäällä”, ei päässyt painumaan syvempään. Ja vielä nuhteli etteivät ihmiset tule tätä kuulemaan!”³⁰⁴

---

³⁰⁰ Alkio 2012 a, 306.

³⁰¹ Alkio 2012 b, 576.

³⁰² Alanen 1976, 36.

³⁰³ Alkio 2012 a, 89.

³⁰⁴ Alkio 2012 a, 153.

Pitkäperjantaina 1916 Alkio valitti, että kumpikin pappi vaikutti asiaansa kyllästyneiltä. Edes pitkäperjantain teksti ei jaksanut heitä temmata mukaansa. Papit liikkuvat Alkion mielestä saarnoissaan aivan pinnalla kuten palvelija, joka tuskittelee että ”kun tässä pitää”.³⁰⁵

Alkion kritiikin taustalla voi olla hänen oma puhujanlaatunsa. Hän halusi omilla puheillaan sytyttää, temmata ihmiset mukaansa. Hän myönsi, että parempi valmistelu voisi tehdä hänen puheistaan eheämpiä, mutta silloin niistä voisi ”kadota sytytysvoima, jota niissä sanotaan olevan”.³⁰⁶

Joulukirkossa 1917 jouluvirsi ”Enkeli taivaan” sai Alkion kyyneliin, mutta papit pilasivat asian:

Rakas Jumala, miksi et sinä anna heille henkeä, että kerrankin voisivat irtautua tuosta sieluttomasta mataluudestaan puhumaan kansalle sotavuoden jouluna rauhanruhtinaan syntymästä! Nyt he löpöttelevät aivan pieniä mitättömyyksiä, niin pieniä, että varmaankaan yksikään tästä kirkon täyttävästä odottavasta kansasta ei löydä hiventäkään sielunravinnokseen.³⁰⁷

Alkio moitti pappeja paitsi hengen palon myös loogisen päättelykyvyn puutteesta. Esimerkiksi Matti Tarkkasen vaalisaaressa heinäkuussa 1918 puuttui terävyys ja vauhti, minkä pappi yritti korvata vanhalla äänenväritysmenetelmällä. Kaiken lisäksi Tarkkanen yritti tehdä väärästä huoneenhaltijasta esimerkin. Alkion mielestä saarna johti siihen aivan merkilliseen tulokseen, että pappi suositteli hyväksymään väärän huoneenhaltijan hätäkeinon. ”Luulen, että hän oli niin väsynyt, ettei jaksanut ajatella, vaan ponnisti vain tyydyttääkseen äänentarpeen.”³⁰⁸

Pitkäperjantaina 1920 Alkio oli taas kerran pettynyt molempien pappien saaroihin ja epäili, että he eivät kumpikaan olleet yhtään valmistautuneet. Alkio paheksui saarnojen heikkoutta erityisesti sen takia, että kirkossa oli paljon väkeä. ”On uhkapeliä jatkaa tällaista saarnapilantekoa”, Alkio kirjoitti.³⁰⁹

Alkion saarnakritiikin huippuna voi pitää merkintää huhtikuulta 1921, jolloin Laihian kirkossa järjestettiin Vaasan evenkeliisluterilaisen nuorisokuoron konsertti. Sen yhteydessä pidettiin useita puheita.

Ensimmäiseksi Alkiolta sai huutia ”joku kimeä-ääninen kolportööri”, joka lopetteli saarnaansa Alkion tullessa kirkkoon Anni-vaimonsa kanssa. Kirkkoherra Lauri Roschierin saarnan Alkio kuittasi sanahelinäksi taivaasta. ”Suuri paatos teki

---

³⁰⁵ Alkio 2012 a, 159.

³⁰⁶ Alkio 2012 a, 89.

³⁰⁷ Alkio 2012 a, 351.

³⁰⁸ Alkio 2012 b, 87.

³⁰⁹ Alkio 2012 b, 480.

tyhjyyden vielä ammottavammaksi”. Tilaisuus huipentui seurakunnan oman rovestin esiintymiseen:

Mutta sitte puhui rovasti Pohjonen. Ja siitä ei tahtonut tulla yhtään mitään. Sen hän sai sanotuksi, että ”Vaasassa on asiat paljon paremmin kuin Laihialla, koska siellä nuoret laulavat ja saadaan laulamaan Karitsan kiitosta. Täällä on asiat paljo huonommin. Ei täällä saa nuoria laulamaan. Kyllä nekin laulavat, mutta maallisia joutavuuksia. Nyt olisi Laihian nuortenkin otettava esimerkkiä ja herätystä.”³¹⁰

Alkio oli täysin eri mieltä Pohjosen kanssa. Hänen mielestään nuoret olisivat kyllä laulaneet, mutta kirkonmiehet eivät viitsineet johtaa. Heidän vihansa kohdistui aina nuorisoseuroihin, vaikka syy oli heissä itsessään, Alkio ihmetteli, ja teki kotikirkkonsa kannalta tylyn johtopäätöksen:

Kävin kapinamielelle. Minä lähenen kirkkoa aina, kun en vain käy Laihian kirkossa. Mutta siellä ne aina karkottavat minut etäämmälle.³¹¹

Päiväkirjoissa on toki myönteisiäkin arvioita saarnoista ja saarnamiehistä. ”Molemmat papit saarnasivat tavallista paremmin”, Alkio kirjoitti heinäkuussa 1921. Pääsiäispäivänä 1922 tunnustus heltisi jopa monesti moititulle Saaninkoskelle, että hän saarnasi hyvin.³¹²

Kehut oman seurakunnan papeille jäivät väliaikaisiksi, sillä jo elokuun lopulla Alkio totesi, että molemmat papit saarnasivat ”valistusvihollisen” saarnan.³¹³

Alkio löysi myös syyn heikkoihin saarnoihin. Papeilla oli heikko käsitys ihmisten sielunelämän laeista. Siksi he puhuivat ihmisille vain joko ”töykeinä orjavouteina” tai ”liehrittelevinä mielistelijöinä”. Siksi kirkko ei kyennyt hallitsemaan sieluja mainiosta tilaisuudesta huolimatta.

Mutta papit eivät siihen kykene. Ja syy on ehkä siinä, että heillä ei ole esikuvia, joten he ovat ajan joukkoihmisiä vain, itsekin.³¹⁴

Myös valtiolliset jumalanpalvelukset saivat Alkiolta tylyn tuomion. Syyskuussa 1918 Alkio kävi peräkkäisinä päivinä teatterissa ja valtiopäivien avajaisjumalanpalveluksessa. Molemmat tapahtumat olivat Alkion mielestä kovin pinnallisia:

Elämän todellisuus on raskasta. Se huokaa pusertaen verisiä kyyneleitä. Taide ja uskonto viihdyttelevät pinnalla kelluvia ihmisiä kuin lapsia. Himmentävät todellisen elämän tuntua.³¹⁵

---

³¹⁰ Alkio 2012 c, 19.

³¹¹ Alkio 2012 c, 19.

³¹² Alkio 2012 c, 143.

³¹³ Alkio 2012 c, 45.

³¹⁴ Alkio 2012 c, 211.

³¹⁵ Alkio 2012 b, 116.

Heikkoja olivat myös monien myöhempien valtiollisten jumalanpalvelusten saarnamiehet.³¹⁶

Alkio näki papiston usein yhteiskunnallisesti taantumuksellisenä voimana. Esimerkiksi toukokuussa 1916 hän kiitti Uno Cygnaeusta suuresta historiallisesta työstä 50 vuotta täyttäneen kansakouluasetuksen isänä. Asetuksen säätäminen oli Alkion mielestä historiallinen tapaus. Hän oli iloinen siitä, että kansakoulusta ei tullut rippikoulun valmistuslaitosta, kuten papisto tahtoi:

Se olisi kasvattanut kansan yhä orjamaiseemmin pappismielen mukaiseksi, estänyt kansallisen valistuksen heräämistä ja tehnyt heidät nöyriksi ja alttiiksi venäläistytymisvaikutukselle, jonka papisto olisi selittänyt ”Jumalan tahtoon ja esivallan käskyyn alistumiseksi”.³¹⁷

Alkio tulkitsi kansakouluasetuksen syntyvaiheita samaan tapaan kuin sittemmin talonpoikaissäädyn suureksi vaikuttajaksi noussut Agathon Meurman, joka oli toiminut kansakoulun suunnittelukomitean jäsenenä 1860-luvun alussa. Meurman oli ollut sitä mieltä, että kansakoulusta ei saanut tehdä rippikoulun valmistuskoulua, vaan sille oli annettava itsenäinen sivistyksellinen tehtävä.³¹⁸

Alkion käsitykset papiston asenteista ovat muun muassa *Murtorinteen* tutkimuksen valossa vähintäänkin yksipuolisia. Esivallan tahtoon mukautuvalla alamaisuusajattelulla oli toki vahva kannatus Suomen kirkossa 1800-luvun lopulla, mutta tilanne alkoi muuttua papiston sosiaalisen rakenteen muutoksen myötä 1870-luvulta lähtien. Pappis- ja säätyläiskotien lapset alkoivat luopua pappisuralta ja heidän tilalleen astuivat kansallisen herätyksen ja uskonnollisten herätysliikkeiden vaikutuksesta entistä runsaslukuisemmin talonpoikaiskotien pojat. Uuden pappispolven enemmistö sai luonnostaan paikkansa kielellisten ja kansallisten oikeuksiensa puolesta taisteluun käyneiden fennomaanien riveistä. Kun ensimmäiset iskut Suomen itsehallintoa vastaan annettiin 1890-luvulla, maan johtavat kirkonmiehet asettuivat puolustamaan maan perustuslaillisia oikeuksia.³¹⁹

Venäjän sortotoimien tiukentuessa papisto alkoi jakautua samalla tavalla kuin muukin yhteiskunta perustuslaillisiin ja myöntöväisyyssuunnan kannattajiin. Käännekohtaksi muodostui ns. helmikuun manifestin nojalla vuonna 1901 annettu tsaarin määräys uudesta asevelvollisuuslaista, joka oli määrä kuuluttaa

---

³¹⁶ Lokakuussa 1918 saarnasi Alkion edustajakollega, kokoomuksen kansanedusta Paavo Virkkunen. Alkion mielestä saarnasta puuttui tunne ja sydän, se oli ”pelkkää teatteria”. Alkio 2012 b, 136. Ja kun itsenäisyyspäivänä 1919 Alkio osallistui ministerinä jumalanpalvelukseen, hänen mielestään ”(Erkki) Kaila saarnasi kuin hautajaisissa.” Ks. Alkio 2012 b; 405.

³¹⁷ Alkio 2012 a, 162.

³¹⁸ Jossas 1990, 39–40.

³¹⁹ Murtorinne 1964, 27–31.

kirkoissa sen jälkeen kun senaatti oli suurella enemmistöllä suostunut julkaisemaan lain huolimatta siitä, että se oli syntynyt Suomen perustuslakien vastaisella tavalla. Suuri osa papeista kieltäytyi aluksi kuuluttamasta tätä lakia, mutta heidän vastarintansa murtui pala palalta. Kirkon johto vastusti alusta pitäen vastarintasuunnitelmia.³²⁰

Nämä sortokauden kokemukset kirkon ja pappien taipumisesta ovat ilmeisesti vaikuttaneet Alkion käsityksiin.

Alkio tuntui uskovan myös toisen käden tietoja pappien taantumuksellisuudesta. Kun sisäministeri Heikki Ritavuori murhattiin 14.2.1922, Alkio sai kuukautta myöhemmin kirjeen, jonka mukaan joku pappi olisi murhailtana ompeluseurassa iloinnut Ritavuoren surmasta. Sen jälkeen tilaisuudessa oli kirjeen mukaan kiitetty tapahtuneesta Jumalaa. Alkio piti tapahtumaa hirmuisena. ”Meidän kristittymme ovat lyödyt sokeudella.”³²¹

Arvostelusta huolimatta Alkio pysyi uskollisesti kirkon jäsenenä ja seurusteli myös arvostelemiensa Laihian pappien kanssa.³²² Hänellä oli muitakin tiiviitä verkostoja Laihialla. Niistä tärkein oli säännöllisesti kokoontunut ”ukkopiiri”, jonka kokouksista on runsaasti merkintöjä päiväkirjoissakin. Kulmala arvelee, että ”ukkopiiri” muodostettiin alun perin luotettavaksi ryhmäksi, joka piti omassa keskuudessaan isänmaallista mielialaa venäläisen valtakauden vaikeissa olosuhteissa. Ryhmään kuului kymmenkunta miestä, joukossa muitakin kuin maalaisliittolaisia.³²³

Päiväkirjojen mukaan Alkio osallistui aktiivisesti kotiseurakuntansa elämään. Esimerkiksi papinvaalien yhteydessä hän arvioi kriittisesti vaalisaarnojen pitäjiä ja heidän poliittisia motiivejaan.³²⁴

Vuonna 1922 Alkion suosikki Frans Kärki ei vielä menestynyt papinvaalissa. Mutta vuonna 1924 Kärki tuli jo valituksi, ja Alkio oli tyytyväinen. Tälläkin kertaa vaalia leima puolueiden ja herätysliikkeiden juonittelu.³²⁵

---

³²⁰ Murtorinne 1964, 219–226.

³²¹ Alkio 2012 c, 131.

³²² Päiväkirjoihin sisältyy useita kuvauksia Laihian pappien vierailuista Alkion kotona. Alkio 2012 b, s 537: ”Rovasti Pohjonen kävi rovastinnan kera illalla. Hauska keskustelu. Kyllä hän on kovin vanhoillinen. Mutta eihän se ole kummakaan.” Helmikuussa 1921 Alkio yritti korjata Pohjosen tietämättömyyttä lahjoittamalla hänelle kirjansa ”Maalaispolitiikka”. Alkio 2012 b, 587.

³²³ Kulmala 1962, 109–110.

³²⁴ Arviot olivat joskus aika myrkyllisiä. Esimerkiksi huhtikuussa 1922 hän sääli vaalisaarnan pitänyttä August Wahlstedtiä ukkoraasuksi, joka oli turhaan vaivautunut. Alkio 2012 c, 239. Kun toinen vaalipappi jätti väliin esirukouksen presidentin ja hallituksen puolesta, Alkio luokitteli hänet kiihkeäksi monarkistiksi. Alkio 2012 c, 243. ”Ukkoraasusta” tuli sittemmin tiukan vaalin jälkeen kirkkoherra Laihialle, ja Alkio luokitteli hänet yksinkertaiseksi, verrattain heikkolahjaiseksi, mutta kuitenkin hyväksi ihmiseksi. ”Ja sehän on tärkeintä.” Alkio 2012 c, 330.

Päiväkirjoihin sisältyy myös myönteisiä kuvauksia jumalanpalveluksista. Esimerkiksi toukokuussa 1919 Alkio kirjoitti jumalanpalveluksen tunnelmasta, joka palautti mieleen vanhat ajat:

Veisu – ensin lukkari, jostain yksinäinen arka ääni, yhä useampia, kovemmin. Siinä on karua runoutta, nuo tomuiset, epäsiistit vaatteet joita ei ole koskaan harjattu, kertovat työaherruksen loppumattomuudesta. Tuossa kurkistaa hän vierustoverin kirjaan.³²⁶

Eikä Laihian kirkkokaan ollut aina pelkkä taantumuksen pesäke.

Lokakuussa 1923 Alkio kiitti kotikirkkonsa tunnelmaa, kun pappi saarnasi ja lukkari lauloi hyvin:

Kirkossa tyyntyy. Katselee ihmisiä jotka ovat tulleet sinne etsien, toisilla suurempi, toisilla heikompi henkinen nälkä. Näen sosialisteja menevän ripille. Se panee paljon ajattelemaan.³²⁷

Paavo-pojan rippijuhla lokakuussa 1919 kirjoitti kirpeitä moitteita, koska tilaisuuden päätekiäjät papit suhtautuivat tilanteeseen kuin pelkän palkan takia toimiva päivämies. Alkio katsoikin, että tämä järjestelmä ei voi pitkään pysyä pystyssä näin puhtaasti ulkonaisena tapana. ”Minä olin liikutettu kuitenkin.³²⁸”

Alkion suhdetta papistoon voi kuvata vähintäänkin jännitteiseksi. Hän leimasi joskus koko papiston taantumuksen edustajaksi. Päiväkirjoissa jännite kärjistyi ennen muuta Alkion ja körttiläisiin kuuluneen pastori Matti Saaninkosken välille. Periaatteen miehet iskivät usein vastakkain mutta heidän henkilökohtaiset välinsä säilyivät kuitenkin ehjinä.

Tulisieluisena, syyttävänä puhujana Alkio pettyi kerran toisensa jälkeen pappien saarnoihin, oli kyse sitten oman seurakunnan papeista tai valtiollisten jumalanpalvelusten puhujista. Laihian pappien puheet olivat hänen mielestään usein valistusvihamielisiä, huonosti valmisteltuja tai sitten loogisesti epä johdonmukaisia. Toisaalta Alkion arvostelu oli usein ristiriitaista, koska yhtäältä hän arvosteli puhujien hengettömyyttä ja toisaalta moitiskeli niitä, jotka yrittivät liikuttaa kuulijoita äänenväristyksellä.

Toki Alkio kiittelikin saarnamiehiä. Jopa Saaninkoski saarnasi joskus hyvin. Evankeliseen liikkeeseen kuuluneen Frans Kärjen puheet saivat häneltä aina pelkästään kiitosta. Myös Kärjen persoona miellytti Alkiota. Hänen mielestään Kärjellä oli Kristus-luonne. Avoimeksi jää, missä määrin myönteisiin arvioihin Kärjestä vaikutti yhteinen puoluekanta.

---

³²⁵ Alkio 2012 c, 354–355.

³²⁶ Alkio 2012 b, 289.

³²⁷ Alkio 2012 c, 281.

³²⁸ Alkio 2012 b, 378.

3.3. Uskonnollisten liikkeiden arviointia

Suomessa vaikutti 1900-luvun alussa useita uskonnollisia suuntauksia ja kirkon sisäisiä herätysliikkeitä. Alkio teki havaintoja mm. herännäisyydestä, lestadiolaisuudesta, evankelisuudesta, vapaakirkollisuudesta ja Jehovan todistajista.

Ensimmäisen merkinnän Jehovan todistajista Alkio teki 13.10.1914, jolloin liikkeen perustaja Charles Russell ennusti Karitsan häiden alkavan. Pyhät oli määrä ottaa ylös taivaaseen joko tuona päivänä tai ainakin lokakuussa. Alkion mukaan hänen vaimonsa sisar Mimmi Falenius uskoi ylöstempaukseen. Päivä meni kuitenkin ilman huomattavampia merkkejä taivaassa eikä maassa, Alkio totesi kuivasti ja ihmetteli, miten täysijärkiset ihmiset alkoivat uskoa tällaisia mielikuvia.³²⁹

Herännäisyys sai päiväkirjoissa enemmän huomiota. Kansalaissodan jälkeen Maalaisliitto sai suuren voiton eduskuntavaaleissa, jotka järjestettiin maaliskuussa 1919. Kun pettyneet kilpailijat selittivät voiton johtuvan kansan herravihasta, Alkio rinnasti selityksen herännäisyyden alkuaikoihin. Tuonkin liikkeen menestystä selitettiin itsekkyydellä, villiytymisellä, johtajien kunnianhimolla ja herravihalla.³³⁰

Alkion suhdetta herännäisyyteen leimaa päiväkirjoissa jännite pastori Matti Saaninkosken kanssa. Vuonna 1913 Laihialle kappalaiseksi tullut Saaninkoski oli herännäisliikkeen merkkimiehiä, jonka toiminnalle *Olavi Kares* omistaa runsaasti tilaa herännäisyyden viisiosaisessa historiassa.³³¹

Saaninkoski arvosteli nuorisoseuraliikettä nuorison vieroittamisesta kirkosta ja kristillisyydestä niin, etteivät nuoret noudattaneet mitään kristillisiä tapoja. Sen sijaan nuorisoseura oli opettanut uusia, turmelevia tapoja. Urheilukilpailuja ja näytelmäharjoituksia pidettiin sunnuntainakin, jopa kirkkoaikana. Iltaisin pidettiin iltamia, joissa tärkeimpänä numerona oli tanssi.³³²

Nuorisoseurojen arvostelu johti väistämättä ristiriitoihin Alkion kanssa. Saaninkoski kertoi osallistuneensa keväällä 1915 kahteenkin väittelyyn nuorisoseurojen suhteesta kristillisyyteen. Jälkimmäisessä väittelyssä oli hänen mukaansa paikalla myös Alkio ”kasvattiansa suojana”. Tämän kokouksen

---

³²⁹ Alkio 2012 a, 67.

³³⁰ Alkio 2012 b, 241

³³¹ Ks. Kares 1947, 70–138; 1952, 468–476.

³³² Kares 1947, 133.

perusteella Saaninkoski teki kriittisen arvion nuorisoseuraliikkeen johtajan kristillisyyden laadusta:

Vaikka hän onkin viisas ja esityksessään miellyttävä mies, on hän kuitenkin ventovieras elävälle kristillisyydelle. Ei hän tunne, mitä on olla tosi syntinen eikä siis tarvitse syntisten Vapahtajaa. Hedbergiläinen kristillisuus, jota hän täällä on nähnyt, on tehnyt häneen niin vastenmielisen vaikutuksen, ettei hän voi ennakkoluulottomasti muutakaan kristillisyyttä katsella. Hänen henkensä vallitsee nuorisossa.³³³

Saaninkoski teki kokouksista selkeän johtopäätöksen. Nuorisoseuralaiset paljastivat niissä oman tilansa, minkä ansiosta Saaninkoski voi lähteä rohkeammin taisteluun heidän päälainnoituksiaan vastaan:

Ei ole heillä enää entistä rauhaa. Vastan sanominen on pikemmin minua innostanut kuin lamauttanut. Toivon heräystä, johon selvänäköisemmät ystävätkin sanovat olevan merkkejä.³³⁴

Alkion päiväkirjoissa ei ole merkintää kummastakaan kokouksesta.

Viimeisen sanan näiden kahden lujan vakaumuksen omaavan miehen ottelussa pääsi sanomaan Alkio, sillä Saaninkoski kuoli vuonna 1924. Alkio osallistui hänen hautajaisiinsa. Alkio arvioi herännäisyyttä tarkemmin hautajaisten jälkeen huhtikuussa 1924. Hän kiitteli heränneiden keskinäistä ystävyyttä, jonka taustalla on yhteinen aate, yhdistävä henki ja yhteinen tarkoitusperä. Alkio piti liikettä myös ehdottomasti kansallisena.³³⁵ Mutta Alkio pani samalla merkille, että veljeyden tunne katkesi heti, jos heränneet joutuivat kosketuksiin toisella tavalla ajattelevan kanssa. ”He voivat pettää kaupassa aivan kuin juutalainen, valehdella ja parjata ja vihata – sitä, joka ei kuulu heidän joukkoonsa.”³³⁶

Alkio jatkoi arviotaan kritisoimalla herännäisyyden opillista sisältöä. Oman huonouden ja nöyrytymisen vaatimus oli heränneillä uskonnon pääarvo, ja Jumalan armo asetettiin kaiken yläpuolelle. Piti siis nöyryä ja hakea armoa, mutta anteeksiannon iloa ei saanut tuntea, koska silloin voisi ylpeys ja ilo päästä valtaan. Tätä synkkyyttä Alkio piti luonnottomana ja vapauttavan kristillisen hengen vastaisena. Kaiken lisäksi se oli muuttunut körttiläisillä vain teoriaksi. Käytännössä he olivat iloisia ihmisiä, mistä Alkio päätteli, että sisäinäkään elämä ei voinut olla surullista. Hautajaisiin osallistuneiden nuorten pappienkin

---

³³³ Kares 1947, 134.

³³⁴ Kares 1947, 134. Laihian nuorisoseuran ja seurakunnan jännitteistä ks. myös Ikola 2004, 246–247.

³³⁵ Alkio kiitti myös julkisissa puheenvuoroissaan herännäisyyden roolia 1800-luvun kansallisessa heräämisessä. Vuonna 1927 hän kirjoitti: ”Joskus myöhemmin on tuntunut siltä, että Paavo Ruotsalaisen sisäistä kansalliskristillistä elämää kohottava, silloin ahtaaksi tuomittu maailmankatsomus olisikin kuitenkin ollut hyvin välttämätön toinen puoli siitä suomalaisuuden herätyksestä, joka pelasti kansan kuolemasta, ja jonka herätyksen johtava mies oli J. V. Snellman.” Alkio 1983, 288 – 289.

³³⁶ Alkio 2012 c, 317.

synkkyyttä Alkio piti vain seurapukuna, joka putosi pois kun he tulivat maalliseen seuraan. ”Kun heidän virsissään soi ijäisen elon ihannoiminen ja kaipuu, osoittaa sekin vain, että ilon luonnollisuus on heillekin – luonnollinen.”³³⁷

Alkion suhtautumiseen lestadiolaisuuteen oli kaksijakoista. Julkisuudessa hän kiitteli liikkeen työtä juoppouden kitkemiseksi. Alkio näki raittiustyön kristillisyyden käytännöllisenä toteutuksena, jota hän itsekin ajoi. Alkio asettui myös liikkeen puolelle, kun kirkko syytti sitä lahkolaisuudesta:

Tämän liikkeen alkajan tärkein kristillisyyteiskunnallinen taistelu kohdistuikin juoppoutta vastaan. Lapin onneton kansa oli vaipunut niin syvälle, että sitä uhkasi, ei ainoastaan henkinen, vaan myöskin ruumiillinen häviö. Laestadius iski siis tähän seurakuntansa ydinpaheeseen. Liikkeen mukana levisi ehdottoman raittiuden aate yli Suomen. Mutta kun laestadiolaisuus luonnollisesti esiintyi kirkollisten piirien silmissä lahkolaisuutena, tuomittiin sitä erittäin juuri niistä puolistaan, missä se asetti kristityn velvollisuudeksi elämänsiveyden.³³⁸

Julkisten kiitosten vastapainoksi päiväkirjoihin on jäänyt lähinnä kriittisiä merkintöjä lestadiolaisuudesta. Alkio kävi kuuntelemassa juhannuksena 1924 Laihian kirkossa lestadiolaista maallikkosaarnaajaa, joka teki ikävän vaikutuksen. Alkion mielestä saarnamies kiskoi kansalta itsepintaisesti liikutusta lietsomalla kirkkoväen tunteita. Yritys ei kuitenkaan täysin onnistunut, vaikka kirkko oli täynnä kansaa. ”Vain vähä syntyi ulinaa”, Alkio totesi kuivasti. Hän kehuu miestä sinänsä lahjakkaaksi puhujaksi, mutta:

Joutui ajattelemaan, että tämä lahko voi olla, kuten on ollutkin tärkeä ja parantava siellä, missä hengenviljelys on vasta alullaan, mutta kehittyneemmissä oloissa käy tällainen pintamuokkaus tehottomaksi. Siellä ei voida enää ottaa niin helposti järkeä vangiksi kun tunne-elämä alkaa mielikuvituksen toimiessa rikeerata.³³⁹

Alkio pani merkille myös lestadiolaisten verkostot. Pohjoissuomalainen vahva lestadiolaispoliitikko K. A. Lohi (1870–1948) kuului pitkään Alkion ryhmätovereihin eduskunnassa, ja Alkio arvosti hänen työtään. *Talosen* antaa tästä esimerkin, hänen mukaansa Lohi oli laatinut Alkion ponnen, jonka perusteella eduskunta julistautui korkeimman vallan haltijaksi marraskuussa 1917.³⁴⁰

Mutta lokakuussa 1925 Alkio paheksui tuolloin salkuttomana ministerinä toimineen Lohen toimintaa, kun tämä meni ”uskonveljenä” taivuttelemaan armeijan ylipäällikkönä toiminutta K. F. Wilkamaa eroamaan tehtävästään. Wilkama oli joutunut hakauksiin presidentti Relanderin kanssa, ja myös

---

³³⁷ Alkio 2012 c, 317.

³³⁸ Alkio 1919 c, 222–223.

³³⁹ Alkio 2012 c, 171.

³⁴⁰ Talonen 1988, 172–173.

jääkäriupseerit vaativat hänen eroaan.³⁴¹ Alkion käsitys Wilkamasta Lohen uskonveljenä oli sikäli epätarkka, että Wilkama kuului uusheränneisiin eikä vanhoillislestadiolaisiin kuten Lohi.³⁴²

Siinä missä Alkio arvosteli lestadiolaista saarnamiestä tunteiden keinotekoisesta lietsomisesta, vapaakirkollisuus sai moitteita hengettömyydestä. Alkio kävi heinäkuussa 1925 vapaakirkollisten seuroissa kuuntelemassa pari puhetta. Johtopäätös oli tyly. ”Ei ole voimaa tässäkään liikkeessä”, Alkio kirjoitti.³⁴³

Vaimon sisar Mimmi Falenius kuului vapaakirkolliseen skutnabbilaiseen liikkeeseen, kuten edellä on kerrottu. Kun hän kuului samaan talouteen, Alkio sai tehdä läheltä havaintoja tästäkin liikkeestä. Mimmi Falenius täytti 60 vuotta elokuussa 1923, ja syntymäpäiväjuhlille tuli kahdeksan uskonsisarta. ”Heillä oli hauskaa.”³⁴⁴

Alkio tapasi toisenkin skutnabbilaisen, Herman Saloniemen. Kun tämä toi Alkion kotiin puita, miesten välille syntyi pitkä keskustelu. Alkio piti miestä hyvin kiinnostavana. ”Ei usko ijankaikkista helvettiä, mutta luulee Kristuksen uudelleen ilmestyvän maailmaan.”³⁴⁵

Juha Sepon mukaan Laihia oli yksi niistä paikkakunnista, joissa skutnabbilaisuus vaikutti merkittävästi kirkosta eroamiseen uskonnonvapauslain säätämisen jälkeen vuonna 1922. Noin neljäsosa kirkosta eronneista oli Laihialla skutnabbilaisia. Etelä-Pohjanmaa nousi muutoinkin erotilastojen perusteella liikkeen vahvaksi vaikutusalueeksi.³⁴⁶

Evangelisesta herätysliikkeestä on päiväkirjoissa vain muutamia mainintoja, eikä Alkio arvioi tämän liikkeen oppia päiväkirjoissaan sen lähemmin. Nuorisoseuraliikkeen ja evankelisen herätysliikkeen välillä oli kyllä jännitettä, mutta se ei enää Alkion päiväkirjoihin heijastunut.³⁴⁷

---

³⁴¹ Alkio 2012 c, 418. Wilkaman tapauksesta Alanen 1976, 313–315. Lohen käynnistä Wilkaman luona myös Relander 1967, 93.

³⁴² Vuolla 1999, 154.

³⁴³ Alkio 2012 c, 406.

³⁴⁴ Alkio 2012 c, 270.

³⁴⁵ Alkio 2012 b, 584.

³⁴⁶ Seppo 1983, 237.

³⁴⁷ Näistä jännitteistä ks. esim. Kalliokoski 2002, 40–41. Esimerkiksi Vetelin nuorisoseura pyysi vuonna 1913 Alkiota puhumaan, koska paikalliset evankelisen nuorisoliiton johtomiehet kovasti arvostelivat Alkion kirjoja ja hänen toimittamaansa Pyrkijää ja kehottivat nuoria pysymään erossa nuorisoseuroista niin kauan kuin Alkio oli liikkeen johdossa.

Evangelisen liikkeen tärkein hahmo Alkion lähipiirissä oli Frans Kärki, joka toimi apupappina Laihialla 1912–1915 ja valittiin Laihian kappalaiseksi vuonna 1926. Vuosina 1919–1922 Kärki oli Alkion ryhmätoveri eduskunnassa.

Vuoden 1915 lokakuussa Kärki vieraili Alkion kotona ja sai hyvin myönteisen vastaanoton:

Pastori Kärki oli iltapäivän täällä. Hauskaa. Kyllä hän on oikea pappi: nöyrä, yrittää tutustua eri ajatustapoihin, luonne. Kristus-luonne.³⁴⁸

Kärjen puheita Alkio usein kiitteli. Esimerkiksi lokakuussa 1920 Seinäjoella maalaisliiton Vaasan eteläisen vaalipiirin kokouksessa ”Kärki puhui hyvin, selostaen Nehemian kirjaa”.³⁴⁹

Muut evangelisen liikkeen saarnamiehet eivät Alkiota vakuuttaneet. Heinäkuussa 1929 Laihian kirkossa pidettiin Evangelisen nuorisoliiton laulujuhla. Kirkossa oli paljon väkeä. Saarnoista Alkio antoi tylyn tuomion:

Tuntui surulliselta. Kirkko täynnä nuorta väkeä, ja kuinka henkisesti köyhiä puheita! Ei minkäänlaista innostusta. Ei ole kumma, jos näiden johtajain käsistä nuoriso luisuu.³⁵⁰

Alkio kävi NMKY:n riemujuhlatilaisuudessa marraskuussa 1919 ja pettyi. Hän oli odottanut henkevämpää. Sen sijaan tilaisuus oli kankea ja kaavamainen, uskon ”lentovarmuus” puuttui:

Myöskään ei siinä esiinny syvää tietoisuutta kristillisyyden maallisesta sovittavasta ja järjestävästä tehtävästä nykyisessä yhteiskunnassa. Ainoastaan iäjäsen autuuden kaipuu – ja se ei riitä nykyajan ihmiselle.³⁵¹

Alkion kokemukset metodisteista olivat ristiriitaiset. Vuoden 1926 marraskuussa hänen kotonaan vieraili metodistipastori, jota Alkio luonnehti kovin miellyttäväksi ja vaatimattomaksi mieheksi.³⁵²

Alkion elämän pahimpiin pettymyksiin kuului pitkäaikaisen työtoverin, taloudenhoitaja Kustaa Harjun erottaminen Ilkan palveluksesta. Pettymystä syvensi Harjun metodistitausta.

Hokkanen selostaa tapausta perusteellisesti Ilkan satavuotisjuhlan kunniaksi laaditussa historiassa. Harju harjoitti ilmeisesti eroottisävyistä kirjeenvaihtoa naisten kanssa. Raskauttavaksi todisteeksi muodostui se, että kirjeitä oli kirjoitettu Harjun kirjoituskoneella. Lehden hallitus erotti työnsä vuosikymmeniä hyvin

---

³⁴⁸ Alkio 2012 a, 130.

³⁴⁹ Alkio 2012 b, 545.

³⁵⁰ Alkio 2012 c, 595.

³⁵¹ Alkio 2012 b, 397.

³⁵² Alkio 2012 c, 469.

hoitaneen taloudenhoitajan, ja korkeamoraalinen ja suuttuessaan armoton Alkio tuki päätöstä.³⁵³

Alkio on tapauksesta syvästi järkyttynyt:

Herra Jumala! Kolmekymmen-vuotisen ystävyuden ja luottamuksen jälkeen hän astuu piilostaan esiin siveellisesti perin langenneena raukkana ja menettää paikkansa sillä emme luonnollisesti voi sellaista miestä pitää.³⁵⁴

Kun Harjun perhe pirstoi vielä lähtiessään asuntonsa lattiamatot ja tapetit, menettely avasi Alkion mielestä silmät koko perheen sielunelämään. ”Kaiken lisäksi kun he ovat metodisteja”, Alkio puuskahti pari viikkoa ennen kuolemaansa.³⁵⁵

Uskonnollisista liikkeistä Alkio antoi varauksettoman tunnustuksen vain pastori Sigfrid Sireniuksen settlementiliikkeelle. Alkio arvosti settlementiliikkeen paneutumista yhteiskunnallisten epäkohtien korjaamiseen. Alkio innostui marraskuussa 1919 suunnittelemaan Sireniuksen kanssa jopa kirkollista vallankumousta.³⁵⁶

Alkio vieraili Helsingin Vanhassa kirkossa marraskuun lopulla 1920 lähetysalalle pyrkivien vapaaehtoisten juhlahetkessä. Alkio luonnehtii Sireniuksen saarnaa erinomaiseksi. Alkion kiitoksiin sisältyy piikki yläluokalle:

Yleisöä kirkko täynnä, mutta etupäässä vain ”alempaa kansaa” ja työväkeä. Kerma loistaa poissaolollaan. Se oli ylentävä illanvietto.³⁵⁷

Vain viikkoa myöhemmin, itsenäisyyspäivän aattona Alkio vieraili ryhmätovereidensa Juhani Leppälän ja August Raatikaisen kanssa settlementityön keskuksessa Kalliolassa. ”Se maksoi vaivan”, Alkio merkitsi päiväkirjaansa.³⁵⁸

Vuonna 1921 Alkio kirjoitti Kyösti Kalliolle kirjeen, jossa hän kehuu Kalliolan työkeskusta ”ainoaksi kristilliseksi laitokseksi, joka kurjassa Helsingissä voi kohottaa bolshevikejakin elämän korkeampien arvojen piiriin”.³⁵⁹

Helluntaina 1923 Laihan kirkossa vieraili vaasalainen settlementikuoro pastori Jalkasen johdolla. Jalkanen saarnasi Alkion mielestä paremmin kuin seurakunnan omat papit Lampo ja Saaninkoski:

Viimemainittu (Jalkanen) tajuaa elämän toisin kuin nuo toiset. Hän on lähempänä työtätekevää kansaa siellä Palosaarella ja ymmärtää porvarien syntisyydenkin.³⁶⁰

³⁵³ Hokkanen 2006, 80–87.

³⁵⁴ Alkio 2012 c, 621.

³⁵⁵ Alkio 2012 c, 618–621.

³⁵⁶ Alkio 2012 b, 400.

³⁵⁷ Alkio 2012 b, 566.

³⁵⁸ Alkio 2012 b, 568.

³⁵⁹ Kalliokoski 2002, 101–102.

Kun Sirenius vieraili Laihialla järjestetyissä juhlissa elokuussa 1927, Alkio kirjasi onnistuneen juhlapäivän yhdeksi elämänsä hauskeimmista. Päivä huipentui Alkion näkökulmasta Sireniuksen vierailuun hänen kotonaan. ”Tulimme vihdoinkin veljeksi”, Alkio kirjoitti.³⁶¹

Pari kuukautta myöhemmin Alkio kävi Helsingissä professori Antti J. Pietilän luona. Myös Sirenius oli mukana tapaamisessa. Alkio nautti näiden miesten kohtaamisesta. ”Elin hyvin mielenkiintoisia hetkiä. Juttelimme paljon nykyajan ilmiöiden selvittämiseksi.”³⁶²

Sireniuksen settlementiliikkeen ohella tunnustuksen sanoja riittää myös Pelastusarmeijalle, joka teki yhtä lailla pyyteetöntä yhteiskunnallista työtä ihmisten auttamiseksi. Alkio ylisti onnelliseksi ”kyssäselkäistä pelastusarmeijalaista”, joka palvelee muita ihmisiä odottamatta kiitosta tai palkkaa, unohtamatta pelkäämättä.³⁶³

Alkio tutustui myös suomalaisen teosofin Pekka Ervastin ajatuksiin tammikuussa 1921. Ervast sai Alkion tavoin vahvoja vaikutteita tolstoilaisuudesta. Ruusu-Ristin ensimmäinen numero herättää monitulkintaisen kommentin. ”Omituisia ajatuksia. Mutta miksei!”³⁶⁴

Alkio arvioi herätysliikkeitä ennen muuta niiden yhteiskunnallisen roolin perusteella. Herännäisyysliike ansaitsi arvostusta aidosti kansallisena liikkeenä, mutta näyttäytyi Alkiolle muutoin valistuksen vastustajana. Lestadiolaisuuden ansiot liittyivät raittiuden edistämiseen, mutta sen hengellinen anti sopi vain hengenviljelyn alkuasteelle. Kehittyneempiin oloihin ei lestadiolaisuus Alkion mielestä istunut. Evankelisuutta Alkio ei päiväkirjoissaan liikkeenä lähemmin arvioi, sen sijaan evankelinen pastori Frans Kärki nautti Alkion arvostusta ja ystäväyyttä.

Myös vapaakirkollisuus jää päiväkirjoissa varsin vähälle huomiolle. Sen sijaan settlementiliike sai Alkiolta kiitosta vahvan yhteiskunnallisen roolinsa ansiosta. Sigfrid Sireniuksen Alkio arvostaa päiväkirjoissaan varsin korkealle.

Alkion avoin mielenlaatu näkyy myös suhteessa uskonnollisiin liikkeisiin. Hän kävi kuuntelemassa niin heränneitä, lestadiolaisia, evankelisia kuin vapaakirkollisiakin puhujia, jos nämä vain osuivat lähitienoille.

---

³⁶⁰ Alkio 2012 c, 250.

³⁶¹ Alkio 2012 c, 518.

³⁶² Alkio 2012 c, 530.

³⁶³ Alkio 2012 c, 30.

³⁶⁴ Alkio 2012 b, 586.

Settlementiliikkeen Sigfrid Sireniusta Alkio kävi kuuntelemassa Helsingissäkin. Alkio ei sitoutunut mihinkään tiettyyn liikkeeseen vaan halusi tutustua kaikkiin.

3.4. Vaatimus uskonnon uudistamisesta

Alkio arvosteli päiväkirjoissaan usein kirkkoa monesta syystä. Se oli yhteiskunnallisesti vanhoillinen eikä kyennyt uudistumaan. Hän tiivisti arvostelunsa marraskuussa 1920 ytimekkäästi:

Kirkko ja valtio! Niin, meni mieleeni, miksi kirkko nytkin on aivan elämästä syrjässä? Siksi, että papisto märehtii sitä uskoa, joka oli ennen, mutta joka ei enää henkisesti elätä.³⁶⁵

Arvio kirkon tilasta sai Alkion suunnittelemaan romaania aiheesta. Siinä kuvattaisiin kansan henkistä nälkää ja veljeyden kaipuuta. Paimenet kuitenkin vain nukkuivat, mässäsivät ja ajattelivat virkaylennyksiä. Ajatus huipentui vertauskuvaan kirkosta: ”Kirkko on tyhjäksi syöty lammashaka.”³⁶⁶

Alkio peräänkuulutti päiväkirjoissaan toistuvasti uskonnon uudistamista. Vuoden 1914 viimeisenä päivänä hän katsoi, että maailmansota paljasti näillä vuosisadoilla rakennetun teeskentelevän sivistyksen perustukset. Hän arvosteli kirkkoa, joka yhä kerskasi ainoastaan oikeasta parantavasta mahdollisuudesta. Huonosti kuitenkin kävisi, jos Suomesta pyyhkäistäisiin pois kaikki kansanvalistusjärjestöt ja jätettäisiin kansan henkinen hoito yksin kirkon ja hengellisten seurojen huostaan.³⁶⁷

Alkio vaati uskonnon uudistumista maallisesti velvoittavampien, korkeampia sivistyskäsitteitä vaativien kasvatusaatteiden mukaisesti. Silloin siitä voisi jälleen tulla voima, joka syventää ihmiskunnan elämänsäilytystä samalla kun se sitä korottaa:

Ihmiskunta saa siten uudistetun uskonnon, jonka valossa katsottaessa nämä protestanttiset kirkot ja lahkot tulevat näyttämään suhteellisesti samanarvoisilta kuin Lutherin uskonpuhdistusinnostuneiden silmissä vanha jesuiittalainen kirkko. Silloin uskonto voi myöskin vaikuttaa valistavasti sivistykseen ja kansanvalistusliikkeisiin. Ne saavat enempi moraalialia ja puhdistavat ihanteitaan.³⁶⁸

Heinäkuussa 1915 Alkio muotoili tulevaisuuden uskonnon perustaksi Jeesuksen opin, kirkastettuna kehityksen kautta.³⁶⁹

Pettymys pappien saarnoihin joulukirkossa 1917 sai Alkion povaamaan, että silloisen uskonnon täytyisi saada kokea samanlainen myrskyinen vallankumous kuin kapitalismi ja suurvalta-militarismi. Alkio myös uskoi, että tällainen

---

³⁶⁵ Alkio 2012 b, 563.

³⁶⁶ Alkio 2012 b, 563.

³⁶⁷ Alkio 2012 a, 83.

³⁶⁸ Alkio 2012 a, 83.

³⁶⁹ Alkio 2012 a, 117.

uskonnollinen vallankumous tulisi, että ihmiskunta syntyisi uudestaan, ei vain taloudellisesti, henkisesti ja yhteiskunnallisesti, vaan myös uskonnollisesti.³⁷⁰

Joulukuussa 1918 Alkio suunnitteli uutta kirjaa, jonka pääteemana olisi ollut vaatimus sivistyksen uudistamisesta. Tuohon uudistukseen kuuluisi myös kristillisyyden perinpohjainen uudistus. Alkion mielestä kristillisyyden olisi muutettava kuolleesta eläväksi momentiksi, usko kasvatettava teoksi.³⁷¹

Alkio katsoi, että myös ihmisten uskonnollisen maailmankuvan tulisi kehittyä esimerkiksi tieteen aiheuttaman maailmankuvan muutoksen myötä. Toisaalta maailman aineellinen todellisuus ei muuttunut, vaikka siitä saatiin enemmän tietoa. Samalla tavalla Jumala, autuus ja uskonelämän sisältö pysyivät samana, vaikka ne nähtiinkin uudessa valaistuksessa. Tästä Alkio päätyi näkemykseen, että luonnon luova pakko ohjasi ihmisiä etsimään vastauksia sekä sielun että maailman kysymyksiin. Isäntä, Jumala ohjasi historian suuria uskonnon tai tieteen merkkihenkilöitä palvelemaan tätä yhteistä etsintää, oli kyse sitten Martti Lutherista, Muhamedista, Budhasta, Isaac Newtonista, Johannes Kepleristä, Giordano Brunosta, James Wattista, Thomas Alva Edisonista tai Karl Marxista:

Kaikkien heidän työnsä tarkoitus on valaista kehittyvän ihmisen tietä: laajentaa hänen maailmankuvaansa, tasoittaa hänen elämänvaelluksiaan ja olla apuna viljelemässä tätä Jumalan puutarhaa niin, että tuottaisi sellaisen hedelmän kuin isäntä suunnitelmissaan on tahtonut.³⁷²

Jos Alkion ajatuksille halutaan antaa jokin teologinen viitekehys, häntä voi edellä olevan perusteella luonnehtia liberaaliteologian ja synkretismin edustajaksi.

Alkion näkemyksen mukaan uskonnon ohella myös taiteessa ja yhteiskuntaelämässä etsittiin samalla tavalla kauneutta ja jumalallista kirkkautta. Tuo etsintä ei voinut pysähtyä johonkin tiettyyn muotoon, vaan ihminen aina etsi uutta ja sen kautta ”jumalallista olemisen tarkoitusta, sopusointua, selvyyttä”. Hän näki myös maailmansodan osana tätä kehitystä, koska se kumoaisi suuren osan aikansa eläneitä harhakäsitteitä uskonnoissa, yhteiskuntaihanteissa ja taiteissa. Niiden hävittäminen oli välttämätöntä ”jalompain elämäkäsitteiden kehitysten edestä”.³⁷³

Vaatimus uskonnon uudistamisesta sai Alkion suorastaan innostumaan marraskuussa 1919 hänen tavattuaan pastori Sigfrid Sireniuksen, joka toi

---

³⁷⁰ Alkio 2012 a, 352.

³⁷¹ Alkio 2012 b, 199.

³⁷² Alkio 2012 b, 105–106.

³⁷³ Alkio 2012 a, 151.

settlementityön Suomeen. Hän tuli pyytämään Alkiota aloitteentekijäksi kirkollisen vallankumouksen puolesta. Alkio huomasi, että hänen oma ajattelunsa sopi kummallisesti yhteen esimerkiksi hindulaisten bramiinien Euroopan aikaansaannosten arvostelun, yhteiskunnallisesti heränneiden pappien ja johtavien sosiaalidemokraattien käsitysten kanssa. Alkio tarjosi Sireniukselle ja toisille samoin ajatteleville Ilkan palstoja käyttöön ja lupasi itsekkin kirjoittaa asiasta:

Mutta nyt otan Ilkkaa varten laatiakseni hyökkäyskirjoituksen nykyistä valtiollista, uskonnollista ja taloudellista paikallaan polkemista vastaan. Jotain uutta! Reikä tämän umpisokkelin seinään! Jumala mukaan!³⁷⁴

Tämä ”hyökkäyskirjoitus” ilmestyi Ilkassa viikkoa myöhemmin. Ilman nimeä julkaistussa kirjoituksessa käsiteltiin kriittisesti yhteiskunnallista tilannetta. Papisto sai kirjoituksessa ankaraa kritiikkiä. Alkio antoi jopa ymmärtää, että papisto ajoi itsensä sielunvihollisen asiaa kieltäytymällä arvostelemasta yhteiskunnallisia ristiriitoja Kristuksen yhteiskunnallisen ohjelman valossa ja asettumalla politiikassa oikeiston aseenkantajiksi:

Tämä valtionkirkoissa, ja erittäin meillä, hyvin tavallinen ilmiö on käsitettävissä kuitenkin siten, että kirkossamme on pitkiä aikoja jo vallinnut n.s. materialistisia etuja ja niihin luottava henki. Nykyinen ajan kohta, jolloin elämän arvot arvioidaan kokonaan uudestaan, on kuitenkin sellainen, että juuri papiston asettuminen uneksimaan entisten aikojen palaamisia, voi olla unta, jonka aiheuttaa ihmisten vihamies. Sen vuoksi katsomme, että tämä uneliaisuus on eräs ajan synnillisyyden ilmiö, joka valittaen täytyy merkitä.³⁷⁵

Alkio palasi teemaan omalla nimellään Ilkan joulunumerossa. Hän valitti vihan valtaa maailmassa. Se oli vienyt Euroopan tilaan, josta ei päästäisi muuten kuin aivan täydellisen yhteiskunnallisen ja henkilökohtaisen uudestisyntymisen kautta. Lähtökohdaksi pitäisi ottaa ihmisrakkaus:

Se on Kristuksen tie. Se tie, jota kulettaessa on kannettava Kristuksen iestä... se on raskas ja kaulaan sopimaton sille, joka mieluummin ja tottuneemmin voi vihata kuin rakastaa, ottaa kuin antaa.³⁷⁶

Alkio jatkoi vielä pääsiäislauantaina 1920 Ilkassa vaatimalla yhteiskunnan ylösnousemuksesta. Siihen tarvitaan ”uskon puhdistusta, uskonnon yhteiskunnallistamista”.³⁷⁷

Alkio tiivistä näkemyksensä uskonnon uudistamisesta päiväkirjassaan toukokuussa 1921. Pohjana oli arvio silloisesta tilanteesta. Sydämen ja uskonnon puute olivat merkkejä ajan henkisestä köyhyydestä. Materialismi oli supistanut ihmisten näköpiirejä, tehnyt ihmisistä itsekkäitä ja pieniä. Tilannearviota seurasi ohjelmallinen johtopäätös:

---

³⁷⁴ Alkio 2012 b, 400.

³⁷⁵ Ilkka 29.11.1929, Kansakunnan kärsimykset.

³⁷⁶ Ilkka 23.12.1919. Kristuksen ies.

³⁷⁷ Alkio 2012 b, 480.

Uskonto vain voi laajentaa tätä ahtautta. Mutta ei sellainen uskonto, joka tekee ihmisestä persoonallisen autuuden tavoittelijan, maailman hylkääjän ja vihaajan, oman lahkonsa rakastajan. Vaan sellainen uskonto ja uskonnollisuus, joka näkee yhteiskunnallisessa kurjuudessa sen helvetin, joka on seurauksena yhteiskunnallisesta vääryydestä – joka kykenee huomaamaan rikkauden petoksen. Joka kykenee avaamaan tuhlaajapojan silmät ja hänen vanhemman veljensä silmät. Uskonnollisuuden, joka kykenee herättämään uuden pappeuden joka osoittaa ihmiskunnalle uuden nousutien, laupiaan samarialaisen tien.³⁷⁸

Näin uudistuneeseen uskontoon sisältyisi Alkion mukaan myös kulttuuri, uusi käsitys ihmiskunnan tehtävästä, taiteiden tehtävä, jopa työn ja palkan jakoperuste ja siveyden vaatimus kaiken sivistyksen edistymisen ehtona:

Vain tällä tavoin uudet ihanteet voidaan herättää, usko kohottaa, uusien luokkien nousu tehdä mahdolliseksi, vapautua sotamaniasta, tehdä kiskomiselle ehdottomia esteitä, panna ja saada alulle uusi aikakausi.³⁷⁹

Marraskuussa 1923 Alkio kuvasi päiväkirjassaan maailmankuvansa kehittymistä. Eurooppalainen materialistinen kulttuuri oli rappeuttanut hienommat sielun ja hengen vaistot. Myös kristinuskon aisti oli tylsistynyt. Mutta Alkio näki, että meneillään oli vallankumous, joka murtaisi väärät kehitysmuodot:

Uusi kehitys on sielunkykyjen kehitystä. Henkiset arvot kasvavat, aineelliset heikkenevät. Syntyy mahtavia uskonnollis-eettillisiä joukkoliikkeitä, jotka tulevat antamaan ihmishengelle aivan uusia voimatehtäviä. Salaperäisyyksien portteja avataan. Elämän suurenmoisuus alkaa hämmöittää, samalla laajentaen ihmisten ahtaita näköpiirejä ja hävittäen pikkumaisuutta.³⁸⁰

Alkio palasi toistuvasti ajatukseen inhimillisen kulttuurin uudistumisesta henkisten arvojen pohjalta. Huhtikuussa 1924 hän unelmoi siitä, miten Jumala avaisi ihmisten silmät ja osoittaisi meidän uskonnollisen, yhteiskunnallisen ja valtiollisen ahdasnäköisyytemme pikkumaisuuden ja naurettavuuden:

Tämä kumous lahjoittaa meille suuret unelmat, aivan uudet henkiset elämänarvot, uudet mitat! Se hävittää kuolemanpelon ja leipätaistelun. Se lahjoittaa ikuisen, lakkaamatta jatkuvan, suuren elämän tiedon. Siihen uskoen ja sitä uneksien maksaa kyllä vaivan elää.³⁸¹

Vielä heinäkuussa 1927 Alkio vaati uskonnon uudistamista vastaamaan ihmisten ja ajan tarvetta. Uuden uskonnon piti Alkion mielestä olla ”yhteiskuntaa uudistava, ihmisiä jalostava Vuorisaarnan hengessä.”³⁸²

Heinäkuun 24. päivänä 1927, päivälleen kolme vuotta ennen kuolemaansa Alkio tiivisti käsityksensä teologian Jumalasta ja uskonnon uudistamisesta:

Luulen että tiede liikkuu sokeana ja kuurona sen suuren, valtavan elämänkeskuksen ympärillä, jolle uskonto on antanut nimen Jumala. Teologia ei ole oikeastaan mikään tiede. Se on asetelma, hypoteesirakennelma, joka nykyään nopeasti lahoaa ja ihmisen luova vaisto valmistautuu suunnittelemaan täydellisempää. Teologinen uskonto luhistuu aikansa palveltuaan, vanhentuneena. Äärettömyyden usvasta astuu esiin täydellisempi, vaativampi

³⁷⁸ Alkio 2012 c, 29–30.

³⁷⁹ Alkio 2012 c, 30.

³⁸⁰ Alkio 2012 c, 287.

³⁸¹ Alkio 2012 c, 316.

³⁸² Alkio 2012 c, 516.

uskonto sikäli, mikäli ihmisaavistus kypsyy luomaan sille luomisen työtä jatkavan sisällön ja muotoja.³⁸³

Alkion vaatimukset uskonnon uudistamisesta perustuvat itsenäiseen ajatteluun, joka ei sopeutunut valmiisiin oppirakennelmiin. Näiltäkin osin hänen uskonnollinen ajattelunsa oli ”dogmaattisesti mahdotonta”. Alkio uskoi, että kaikkien suurten ajattelijoiden luova työ palveli lopulta Jumalan ohjaamia kehitystarpeita, oli kyse sitten tieteen, taiteen tai uskonnon edustajista.

Uskonnon uudistamisen piti Alkion mielestä nojata Jeesuksen oppiin. Hän epäili vahvasti kirkkojen kykyä edistää uskonnon uudistamista. Maailmansodan vuosina hän povasi vallankumousta, joka koettelisi uskontoa samalla tavalla kuin kapitalismia ja suurvalta-militarismia. Tämän vallankumouksen myötä ihmiskunta syntyisi uudestaan, ei vain taloudellisesti, henkisesti ja yhteiskunnallisesti, vaan myös uskonnollisesti.

Vaatus uskonnon uudistamisesta pohjautuu Alkion ajattelun yhteen peruspilariin, käsitykseen ihmiskunnan jatkuvasta kehittämisestä. *Tuomo Laitila* kuvaa Alkion ajattelua evoluutio-ajatteluksi. *Laitilan* mukaan Alkio puki tämän ajattelunsa usein kristinuskon kielelle: Jumalan luomistyö jatkuu. Samaa evoluutioajattelua kuvaavat *Laitilan* mukaan myös Alkion käyttämät ilmaukset ”luova kehityksen laki”, ”edistystä vaativa elämänpakko”, ”luova tahto”, ”ikuinen luova voima” ja ”historiallinen sallimus”.³⁸⁴

Alkion monet päiväkirjamerkinnot antavat tukea *Laitilan* tulkinnalle. Esimerkiksi sopii edellä lainattu päiväkirjamerkintä, jossa Alkio ennusti teologisen uskonnon luhistumista. Sen jälkeen astuisi esiin täydellisempi, vaativampi uskonto, jos vain ihmisaavistus kypsyisi luomaan sille ”luomisen työtä jatkavan sisällön ja muotoja”.

4. Tutkimustulokset

Päiväkirjat täydentävät ja syventävät kuvaa Santeri Alkion uskonnollisesta maailmasta. Aloittaessaan säännöllisen päiväkirjanpidon Alkio oli täyttänyt 52 vuotta. Myös uskonnon kysymyksissä hänen käsityksensä olivat pitkälti jo vakiintuneet. Joissakin kysymyksessä hän ponnisteli selvyuden löytämiseksi elämänsä loppuun saakka. Tämä koskee päiväkirjojen perusteella erityisesti suhtautumista lunastusoppiin.

---

³⁸³ Alkio 2012 c, 515.

³⁸⁴ Laitila 2001, 56–57.

Päiväkirjat eivät ratkaisevasti muuta aiemman tutkimuksen luomaa kuvaa Alkion uskonnollisesta maailmankuvasta. Alkion näkemykset voi tiivistää niin, että hänen mielestään uskonnon tuli vaikuttaa elämässä ennen kuolemaa. Mitä kuoleman jälkeen tapahtui, kiinnosti häntä päiväkirjamerkintöjen valossa vähemmän. Toki hän sitäkin pohti, millaista kuolemanjälkeinen elämä oli.

Alkio luki säännöllisesti Raamattua ja käytti Raamatun kieltä luovasti sekä julkisissa esityksissään että yksityisissä pohdintoissaan. Päiväkirjat sisältävät runsaasti intertekstuaalisia viittauksia Raamattuun. Alkio saattoi käyttää jotain sattuvaa sanontaa ilman ajatuksellista yhteyttä Raamatun tekstiin. Esimerkiksi sopii Alkion toteamus Laihian meijeristä, jossa kieltäydyttiin antamasta hänelle voita, kun Alkio oli lähdössä ajamaan talonpoikien asiaa Helsinkiin. ”He eivät tiedä mitä he tekevät”, Alkio kirjoitti. Alkio tuskin halusi rinnastaa itseään Jeesukseen, joka pyysi armoa sotilaille, jotka naulitsivat hänet ristille.

Alkio saattoi käyttää Raamatun tekstiä pohjana myös arvioidessaan kulloistakin maailman tilannetta. Joulukuussa 1914 hän pohti Jeesuksen neuvoa rikkaalle nuorukaiselle myydä kaikki omaisuutensa köyhien hyväksi ja lähteä seuraamaan Jeesusta. Alkio sovelsi neuvoa maailmansodan synnyttämään tilanteeseen ja löysi Jeesuksen sanoista ohjeen kaikille ihmisille: maailman johtajille, sotilaille, porvareille, sosialisteille ja uskovaisille. Kaikkien tulisi vaihtaa itselleen uudet elämänarvot ja lähteä seuraamaan Kristuksen esimerkkiä. Aivan uusi elämänvirta kävisi silloin väsyneitten sielujen läpi.

Jumala oli Alkiolle elävä persoona ja Luoja, joka ohjasi yksityisten ihmisten ja koko ihmiskunnan kohtaloita. Tuon johdatuksen taustalla hän näki selvän järjen. Alkion ajattelun taustalla voi nähdä tässä yhteyden Snellmaniin kautta Hegeliin, vaikka hän viittaa kumpaankaan suoraan päiväkirjoissaan. Snellmania Alkio luki nuoruudestaan saakka.

Alkio kirjasi päiväkirjoihinsa useita esimerkkejä siitä, miten Jumala oli johdattanut hänen työtään ja vastannut hänen rukouksiinsa. Hän oli puhunut näistä esimerkeistä myös lähimmille työtovereilleen.

Alkio saattoi kokea Jumalan läsnäolon hyvin konkreettiselta tuntuvalla tavalla. Esimerkiksi sopii merkintä kesäkuussa 1922, kun Alkio osallistui kotikirkkonsa jumalanpalvelukseen Laihialla. Seurakunnan vaipuessa hiljaiseen Isä Meidän –rukoukseen, Alkio koki, että Jumala on läsnä.

Päiväkirjat syventävät kuvaa Alkion suhtautumisesta Kristukseen. Kirjailijana ja nuorisoseuraliikkeen johtajana hän oli korostanut Kristuksen roolia

opettajana, jonka ohjeita ihmisten pitäisi noudattaa. Leo Tolstoin tavoin Alkio oli korostanut vuorisaarnan opetusta. Myös päiväkirjoissaan Alkio korosti usein, että ihmisten tulisi noudattaa Kristuksen esimerkkiä. Hän tulkitsi esimerkiksi Kristuksen paluun maan päälle tarkoittavan vain sitä, että ihmiset alkaisivat seurata Kristuksen esimerkkiä.

Alkio kävi lastensa kanssa keskusteluja Kristuksen olemuksesta ennen näiden ensimmäistä ehtoollista. Näissä keskusteluissa Alkio oli todennut, ettei voinut pitää Jeesusta Jumalana. Hän ei ollut itse käynyt ehtoollisella täytettyään 40 vuotta.

Alkion käsitykset Kristuksesta ihmiskunnan lunastajana vaihtelivat, ja hän näyttää kipuilleen tämän kysymyksen kanssa elämänsä loppuun asti. Aiemmassa tutkimuksessa on katsottu, että lunastusoppi olisi jäänyt hänelle lopulta vieraaksi. Päiväkirjoissaan Alkio jättää kuitenkin avoimeksi mahdollisuuden, että Kristus voi tulla hänellekin lunastajaksi. Hän tunnusti oman seurakuntansa papillekin, että saattaisi joskus omaksua yhtä yksinkertaisen uskon Jeesukseen lunastajana kuin hänen äidillään oli.

Viimeiseksi sanaksi tästä aiheesta jäi pastori Frans Kärjen ruumissaarna Alkion hautajaisissa 1930. Kärjen mukaan Alkio olisi todennut ennen kuolemaansa, että hän antaa lunastusopin olla sellaisena kuin se on, koska se on kaiken hurskauden pohjana.

Alkion uskonnolliset käsitykset poikkesivat kirkon opetuksesta. Hän piti itsekin omaa käsitystään Jumalasta dogmaattisesti mahdottomana. Esimerkiksi kolminaisuusoppi näyttää jääneen Alkiolle vieraaksi. Hän osoitti rukouksensa aina pelkästään Jumalalle vetoamatta Jeesukseen tai Pyhään Henkeen. Hän mainitsee Pyhän Hengen päiväkirjoissaan vain yhden kerran ja silloinkin kirjasuunnitelman yhteydessä kuvaamassa Väinämöistä luonnon kulttuurin tuotteena.

Toinen kipukohta suhteessa kirkon opetukseen koski armon ja tekojen suhdetta. Alkio arvosteli niitä uskovaisia, jotka hänen näkemyksensä mukaan vain odottelivat ilmaista armoa tekemättä käytännön työtä yhteiskunnan olojen parantamiseksi.

Päiväkirjat syventävät käsitystä Alkion rukouselämästä. Se oli rikasta ja säännöllistä. Alkio kirjoitti rukoilevansa joka aamu ja ilta perheensä ja yhteiskunnallisten asioiden puolesta. Rukoukset liittyivät usein ajankohtaisiin aiheisiin ja Alkio rukoili sitä ahkerammin, mitä kiihkeämpiä taisteluita politiikassa käytiin. Vuoden 1918 kansalaissodan aikana Alkio piileskeli

Helsingissä monien muiden porvarillisten puolueiden kansanedustajien tavoin. Hän joutui vaihtamaan usein asuinpaikkaansa eikä voinut pitää yhteyttä kotiväkeensä Laihialle. Näiden kuukausien aikana Alkio rukoili kiihkeästi rauhan puolesta.

Kansalaissodan jälkeen Alkio kohosi tasavallan kannattajien johtohahmoksi kiistassa valtiomuodosta. Kun monarkistit nousivat niskan päälle syksyllä 1918, rukoukset auttoivat selvästi Alkiota taipumaan tappioon. Hän rukoili kansalleen menestystä myös kuninkaan johdolla, jos sellainen oli Suomeen tullakseen. Kun kamppailu päättyi tasavallan voittoon, Alkio kiitti rukouksessaan Jumalaa perustuslain saamisesta Suomen tasavallalle.

Kirkko instituutiona ja papit sen edustajina näyttäytyivät Alkiolle usein vanhoillisina vastustajina, jotka liittoutuivat poliittisen oikeiston kanssa. Hän arvosteli näitä myös eettisin, moraalisin ja uskonnollisin perustein Jeesuksen oppien hylkäämisestä. Maailmansodan alkaessa Alkiota kuohutti kirkkojen asettuminen sotavoimien tueksi. Hän ihmetteli, ketä Jumala mahtoi kuunnella, kun kaikkivaltiaan siunausta pyydettiin kaikille toisiaan vastaan sotiville armeijoille.

Aiemmassa tutkimuksessa Alkiota on luonnehdittu jopa antiklerikalistiksi, pappisvastaisuuden edustajaksi. Päiväkirjoista voi löytää tukea näillekin käsityksille. Niiden perusteella voi pitää vähintäänkin kaunisteltuna ensimmäisten elämäkerran kirjoittajien esitystä, että suhteet kirkkoon ja papistoon olisivat lientyneet sitä mukaa kuin kirkossa omaksuttiin edistyksellisempiä kantoja. *Talosen* esitys osuu paremmin kohdalleen, kun hän katsoo Alkion omaksuneen uskontopoliitiikassa konservatiivisia kantoja 1920-luvulla säilyttäen kuitenkin vapaan kristillisyyden ihanteensa. Yksityinen Alkio kirjoitti vielä vanhoilla päivilläänkin päiväkirjoissaan paljon kriittisemmin kirkosta ja sen edustajista kuin poliitikko-päätoimittaja Alkio julkisissa kannanotoissaan. Esimerkiksi vuonna 1923 Alkio moitti vanhoillista luterilaista kirkkoa ja sen papistoa asettumisesta suurkapitalistien puolelle ja ennusti, että ne tulevat kukistumaan kapitalistien kanssa.

Päiväkirjat vahvistavat edelleen, että Alkiolla oli myös henkilökohtaisia syitä pappien kritiikille. Hän muisteli vielä vuosikymmenten jälkeenkin Laihian pappia, joka kieltäytyi antamasta hänelle varattomuustodistusta oppikouluun pääsyä varten. Opillisen sivistyksen, erityisesti kielitaidon puute oli Alkiolle kipeä asia. Alkio epäili, että papin päätöksen taustalla oli pyrkimys estää sivistyneen proletariaatin syntyminen, mihin käsitykseen muun muassa *Alanen* on yhtynyt.

Päiväkirjojen perusteella Alkio tutustui monipuolisesti oman aikansa uskonnollisiin liikkeisiin ja ryhmiin ja niiden oppeihin. Hän kävi usein kuuntelemassa niiden saarnamiehiä, jos nämä vain sattuivat lähitienoille. Jehovan todistajat, vapaakirkolliset, lestadiolaiset ja herännäisliikkeen edustajat saavat päiväkirjoissa enimmäkseen kriittisiä arvioita. Evankelista liikettä Alkio vain sivuaa. Papeista Alkio arvosti kuitenkin eniten juuri evankelista Frans Kärkeä, josta tuli paitsi hänen läheinen ystävänsä myös työtoveri politiikassa. Arvostus perustui kuitenkin Kärjen luonteeseen eikä evankeliseen oppiin.

Alkion suhdetta herännäisyyteen leimaa päiväkirjoissa kaksi tekijää. Ensimmäinen on hänen kamppailunsa Laihialla toimineen herännäispapin Matti Saaninkosken kanssa. Näiden vahvan vakaumuksen omaavien miesten yhteenotosta on koskettava kuvaus päiväkirjoissa. Sitä täydentää Olavi Kareksen herännäisyysliikkeen historia, jossa tapaus kuvataan Saaninkosken näkökulmasta. Alkio näki Saaninkoskessa politikoivan papin, joka astui saappaillaan hänen omalletunnon. Saaninkoski koki taas olevansa oikean uskon peloton puolustaja, joka uskalsi asettua Alkiota ja hänen edustamiaan nuorisoseuran väärää oppeja vastaan.

Toinen herännäisliikkeen ja Alkion välejä hiertänyt jännite liittyi kokoomuksen ja maalaisliiton poliittiseen kilpailuun äänestäjien suosiosta. Alkion näkökulmasta herännäispapit tukivat kokoomuksen pyrkimyksiä leimata maalaisliitto ”isien uskon” vastustajaksi. Alkio leimattiin vaalitaisteluissa jopa jumalankieltäjäksi.

Kaikkein myönteisimmän arvion Alkio antaa pastori Sigfrid Sireniuksen settlementtiliikkeelle. Se teki juuri sellaista yhteiskunnallista työtä työväestön piirissä, jota Alkio olisi toivonut kirkonkin tekevän. Alkio kävi Sireniuksen tilaisuuksissa Helsingissäkin. Hän odotti hartaasti Sireniuksen vierailua Laihialle ja iloitsi sen onnistumisesta.

Alkion uskonnolliset käsitykset eivät jääneet yksityisasiaksi sen jälkeen kun hän ryhtyi kehittämään nuorisoseurojen kasvatusta, hakeutui lehtimieheksi ja nousi yhä tärkeämpiin asemiin itsenäistyvässä Suomessa. Itseoppinut kansankirjailija muodosti myös uskonnolliset käsityksensä itsenäisesti. Ne eivät vastanneet kaikilta osiltaan kirkon saati herätysliikkeiden oppeja. Alkio ei katsonut voivansa lähteä julkiseen väittelyyn uskonsa laadusta, koska se olisi vain hämmentänyt maalaisliiton kannattajia. Uskonsa vapaudesta hän ei kuitenkaan halunnut tinkiä.

Alkio uskoi vahvasti kehitykseen kaikissa asioissa. Uskonto ei muodostanut poikkeusta. Alkio vaati rohkeasti uskonnon uudistamista niin päiväkirjoissaan kuin julkisestikin. Uudistuksen tulisi hänen mielestään perustua Jeesuksen opin seuraamiselle. Uudistunut uskonto koskisi kaikkia elämänalueita kulttuurista ja taiteista alkaen aina talouden rakenteisiin saakka. Alkio epäili vahvasti kirkkojen kykyä toimia tällaisen uudistuksen kanavana.

Dag Hammarskjöldin päiväkirjamerkinnot hämmensivät ja jopa järkyttivät julkisuuteen tullessaan hänen aikalaisiaan, joilla ei ollut mitään käsitystä Hammarskjöldin persoonan uskonnollisesta ulottuvuudesta. Alkion päiväkirjat eivät tuota samanlaista järkytystä. Sen sijaan ne syventävät ja monin paikoin täsmentävät kuvaa yhden Suomen tasavallan syntyyn eniten vaikuttaneen henkilön uskonnollisesta maailmasta. Puoluetoimiston kirjahyllyn päälle nostetun Alkiopatsaan takaa löytyy elävä ihminen, joka tekee työtä koko sielullaan maailman parantamiseksi, kipuilee uskon peruskysymysten äärellä ja rukoilee säännöllisesti Jumalaansa, jonka johdatukseen ja apuun hän lopulta luottaa, vaikka kaikki muu pettäisi.

Lyhenteet

EKOY	Edistysseurojen kustannus-Oy.
PSHY	Pohjois-Suomen historiallinen yhdistys r.y.
SKHS	Suomen kirkkohistoriallinen seura
SKHST	Suomen kirkkohistoriallisen seuran toimituksia
WSOY	Werner Söderström Osakeyhtiö

Lähde- ja kirjallisuusluettelo

1. Painetut lähteet

Santeri Alkion tuotanto

Alkio, Santeri

- 1919 a Maalaispolitiikka I. Helsinki: EKOY.
- 1919 b Maalaispolitiikka II. Helsinki: EKOY.
- 1919 c Yhteiskunnallista ja valtiollista. Valikoima sanomalehtikirjoitelmia vuosilta 1906–1918. Helsinki: EKOY.
- 1920 a Juoppohullu. Elämäntarina. Helsinki: EKOY.
- 1920 b Uusia aika. Romaani. Helsinki: EKOY. Teos julkaistu ensimmäisen kerran vuonna 1914.
- 1921 Tienhaarassa. Helsinki:EKOY. Teos julkaistu ensimmäisen kerran vuonna 1900.
- 1923 Keisaririkos. Kuvausjakso 1890-luvulta. Porvoo: WSOY.
- 1923 Nuorisoseurakirja. Porvoo: WSOY. <1905>
- 1923 Teerelän perhe. 4. painos. <1887> Porvoo: WSOY.
- 1954 Valitut teokset. (Mennynt, Puukkojunkkarit, Murtavia voimia) Porvoo: WSOY
- 1983 Ituja. Toim. Juha Kuisma, Seppo Niemelä. Helsinki: Kirjayhtymä.
- 2012 a Santeri Alkion päiväkirjat. Profeetta. 1914–1918. Toim. Kari Hokkanen. Helsinki: Edita.

- 2012 b Santeri Alkion päiväkirjat. Valtiomies. 1918–1921. Toim. Kari Hokkanen. Helsinki: Edita.
- 2012 c Santeri Alkion päiväkirjat. Patriarkka. 1921–1930. Toim. Kari Hokkanen. Helsinki: Edita.

Muut painetut lähteet

Aatteenmies

- 1922 Santeri Alkion 60-vuotisjuhlajulkaisu. Toim. Maalaisliiton sanomalehtimiesyhdistys. Helsinki: EKOY.

Alkio, Paavo

- 1962 Santeri Alkio ja kirjat. Heräävä maaseutu VII. Helsinki: Maalaisliitto.

Asikainen, Katja

- 2015 Hallituksen leikkaukset kohdistuvat kaikkein köyhimpiin. –Helsingin Sanomat 4.6.2015.

Beumer, Jurjen

- 1999 Den längsta resan är resan inåt. Mystik och politik hos Dag Hammarskjöld. Översättning Eva Erichsen. Örebro: Libris.

Hammarskjöld, Dag

- 1964 Kiinnekohtia. Suom. Sinikka Kallio. Helsinki: Otava.

Hämäläinen, Pekka

- 1978 Henkinen kasvu ja itsekasvatus Alkion ajattelussa. Santeri Alkion maailma. Maaseudun Sivistrysliiton opintokurssi Santeri Alkiosta. Helsinki: Maaseudun Sivistrysliitto.

Hän meni

- 1930 Hän meni. Santeri Alkion muistolle. Vaasa: Ilkka Oy.

Kallio, Kyösti

- 1922 Muistelmia Santeri Alkiosta poliittisella rintamalla. –Aatteenmies. Helsinki: EKOY.

Kulmala, Lauri

- 1962 Alkio aikalaistensa muistelemana. –Heräävä Maaseutu VII. Helsinki: Maalaisliitto.

Liakka, Niilo

- 1932 Santeri Alkio. Henkilökuvan ja elämäntyön piirteitä. Helsinki: WSOY.

Lohi, K. A.

- 1922 Santeri Alkio maalaisliiton eduskuntaryhmän puheenjohtajana. Artikkelit teoksessa Aatteenmies. Helsinki: EKOY.

Mäki, M. E.

1948 Santeri Alkio. Hänen johtavat aatteensa ja toimintansa niiden toteuttajana. Helsinki: Yhteiskirjapaino osakeyhtiö.

Niemelä, Seppo

2012 Ajankohtainen Alkio. Helsinki: Maahenki.

2015 Mitä Alkio sanoisi hallitusohjelmasta. –Suomenmaa 23.6.2015.

Relander, Lauri Kristian

1967 Presidentin päiväkirja I. Lauri Kristian Relanderin muistiinpanot vuosilta 1925–1927. Julkaisija: Eino Jutikkala. Helsinki: Weilin+Göös.

Tuomari, Paavo

1971 Santeri Alkion yhteiskunnalliset aatteet. 3. painos. Helsinki: Maaseudun Sivistysliitto.

Vesikallio, Johanna

2014 Lillan. Elisabeth Rehnin epätavallinen elämä. Helsinki: Otava.

2. Sanoma- ja aikakauslehdet

HS Helsingin Sanomat 2015

Ilkka 1919, 1930

Smaa Suomenmaa 2015

Vaasa 1922

3. Internet-lähteet

Wikipedia

2016 Francis Fukuyama. <https://fi.wikipedia.org/wiki/Francis_Fukuyama>
Katsottu 27.3.2016.

Yle

2011 Lipponen painaa Soinia abortilla.
<http://yle.fi/uutiset/lipponen_painaa_soinia_abortilla/5466295>
Katsottu 11.3.2016

4. Kirjallisuus

Alanen, Aulis

1976 Santeri Alkio. Porvoo, Helsinki: WSOY.

Eskola, Seikko

2005 Historian kuolema ja kulttuurien taistelu. Kirjoituksia historiasta ja nykyajasta. Helsinki: Edita (Edita Prima).

- Hakalehto, Ilkka
1986 Maalaisliitto-Keskustapuolueen historia 1. Maalaisliitto autonomian aikana. Helsinki: Kirjayhtymä.
- Hokkanen, Kari
1986 a Kyösti Kallio. 1. 1873–1929. Valtioneuvoston kanslia ja Kari Hokkanen. WSOY.
1986 b Kyösti Kallio. 2. 1930–1940. Valtioneuvoston kanslia ja Kari Hokkanen: WSOY.
2006 Ilkan vuosisata. Seinäjoki: Etelä-Pohjanmaan lehtiseura.
- Huhta, Ilkka
2013 Herätysliikehistoria. –Kristinuskon historian tutkimusalat ja metodit. Toim. Jaakko Olavi Antila, Esko M. Laine ja Juha Meriläinen. SKHST 226. Helsinki: SKHS.
- Huttunen, Niko
2013 Intertekstuaalinen, reseptiohistoriallinen ja vaikutushistoriallinen analyysi. –Kristinuskon historian tutkimusalat ja metodit. Toim. Jaakko Olavi Antila, Esko M. Laine ja Juha Meriläinen. SKHST 226. Helsinki: SKHS.
- Ikola, Kaisa
2004 Puoli vuosituhatta Laihian seurakunnassa. Kappeliseurakunta 1508–1576. Itsenäinen seurakunta 1576–2000. Vaasa: Laihian seurakunta.
- Isotalo, Leena
2012 Yleinen hyvä ja yksilön oikeus. Kansakoulun uskonnonopetus Kansallisen Kokoomuspuolueen politiikassa 1918–1923. Diss. Helsinki. SKHST 222. Helsinki: SKHS.
- Jossas, Esko
1990 Agathon Meurman. Suomalaisuusliikkeen uskonto- ja kirkkopoliittikko 1863–1899. Diss. Helsinki. SKHST 152. Helsinki: SKHS.
- Jääskeläinen, Mauno
1976 Keskustapolitiikan aika. Artikkelit teoksessa Valtioneuvoston historia 1917–1966. 1, Ministeristöjen historia 1917–1939. Helsinki: <Valtioneuvosto> 1977.
- Kakkuri, Teemu
2015 Raamattuja Suomen kansalle. Suomen Pipliaseuran historia 1. 1812–1947. Helsinki: Suomen Pipliaseura.
- Kalliokoski, Matti
2002 Pitkä sarka. Viljami Kalliokosken elämä. Helsinki: WSOY.

- Kares, Olavi
1947 Heränneen kansan vaellus. Suomen herännäisyyden elämää ja vaiheita noin v:sta 1880 v:een 1930. IV. Porvoo&Helsinki: WSOY.
- 1952 Heränneen kansan vaellus. Suomen herännäisyyden elämää ja vaiheita noin v:sta 1880 v:een 1930. V. Porvoo&Helsinki: WSOY.
- Kena, Kirsti
1979 Kirkon aseman ja asenteiden muotoutuminen itsenäistyneessä Suomessa 1918–1922. SKHST 110. Diss. Helsinki. Helsinki: SKHS.
- Laitila, Tuomo
2001 Santeri Alkion kasvatustajattelu. Vantaa: Vapaan sivistystoiminnan liitto.
- Murtorinne, Eino
1964 Papisto ja esivalta routavuosina 1899–1906. SKHST 68. Diss. Helsinki. Helsinki: SKHS.
- 1977 Kirkon seitsemän vuosikymmentä. –Kirkko suomalaisessa yhteiskunnassa 1900-luvulla. Toim. Markku Heikkilä, Eino Murtorinne. Helsinki: Kirjapaja.
- 1986 Suomalainen teologia autonomian kautena (1828–1918). Helsinki: Gaudeamus.
- Mylly, Juhani
1989 Maalaisliitto-Keskustapuolueen historia 2. Maalaisliitto 1918–1939. Helsinki: Kirjayhtymä.
- Niemelä, Seppo
2011 Sivistyminen. Sivistystarve, -pedagogiikka ja -politiikka pohjoismaisessa kansansivistystraditiossa. Snellman-instituutin julkaisuja A 25/2011. Diss. Kuopio. Helsinki: Kansanvalistusseura <Kuopio>: Snellman-instituutti.
- Nokkala, Armo
1958 Tolstoilaisuus Suomessa. Aatehistoriallinen tutkimus. SKHST 59. Diss. Helsinki. Helsinki: SKHS.
- Nokkala, Immo
1986 Ehtoollispakkokysymys Suomessa 1818–1910. SKHST 137. Diss. Helsinki. Helsinki: SKHS.
- Numminen, Jaakko
2011 Yhteisön voima. Synty ja kasvu. Nuorisoseuraliikkeen historia 1, 1881–1905. Helsinki: Edita.

- Palo, Marja
2016 Kirjoja lukevat körtit –Ylistaron Untamalan kylän uskonnollinen kirjallisuus vuoteen 1920. Suomen ja Skandinavian kirkkohistorian pro gradu –tutkielma. Hc.
- Saarinen, Esa
1995 Länsimaisen filosofian historia huipulta huipulle Sokrateesta Marxiin. Porvoo-Helsinki-Juva: WSOY.
- Sahlberg, Arja
1995 Koivu sekä tähti. Ihminen, yhteiskunta, ihmiskunta Santeri Alkion tuotannossa ja poliittisessa toiminnassa. Acta Universitas Tampereensis A:454. Diss. Tampere. Tampere: Tampereen Yliopisto.
- Savolainen, Raimo
2006 Sivistyksen voimalla. J. V. Snellmanin elämä. Helsinki: Edita.
- Seppo, Juha
1983 Uskovien yhteisö vai valtionkirkko. Uskonnolliset vähemmistöyhteisöt ja evankelilais-luterilaisesta kirkosta eroaminen Suomessa vuosina 1923–1930. SKHST 127. Diss. Helsinki. Helsinki: SKHS.
- Suomi, Juhani
1990 Kuningastie. Urho Kekkonen 1950–1956. Helsinki: Otava.
- Talonen, Jouko
1982 Maalaisliiton uskontopoliittinen linja vuosina 1906–1944. –Faravid V. Rovaniemi: PSHY.
- 1988 Pohjois-Suomen lestadiolaisuuden poliittis-yhteiskunnallinen profiili 1905–1929. SKHST 144. Diss. Helsinki. Helsinki: SKHS.
- Tiililä, Osmo
1972 Antti J. Pietilä. Kiistelty kirkonmies. Porvoo&Helsinki: WSOY.
- Volanen, Risto
2013 Ihmisyyden kehitys ja taantuminen poliittisessa teoriassa.
<http://www.academia.edu/4483496/Ihmisyyden_kehitys_ja_taanuminen_poliittisessa_teoriasa> Katsottu 17.4.2016.
- Vuollo, Martti
1999 Lestadiolaisuus Helsingissä vuoteen 1963. Diss. Oulu. Rovaniemi: PSHY.
- Väyrynen, Esko
1964 Santeri Alkion nuorisoseura-aatteiden uskonnollis-siveelliset perusteet. Etiikan laudatur-tutkielma. Hc.